Mixed Pickles. Feuilletoner og skitser

Förord till den elektroniska utgåvan

Dette verk er digitaliseret 2012 av det Kongelige Bibliotek i København og anpasset for Projekt Runeberg i januar 2014 av Ralph E.

MIXED PICKLES

FEUILLETONER OG SKITSER

af

HENRIK JÆGER.

KRISTIANIA.

FORLAGT AF ALB. CAMMERMEYER. 1889.Det mallingske bogtrykkert.Mixed pickles

har jeg dobt denne samling af feuilletoner og skitser.

At den er i høi grad »mixed«, vil enhver, som gider læse den, let komme paa det rene med, og en eller anden anmelder vil sandsynligvis ogsaa finde ud, at den ikke horer til de solide hovedretter ved det literære taffel. Paa forhaand erklærer jeg mig fuldstændig enig i alle mulige og umulige variationer over det thema, at pickles ikke er oksesteg eller svinekoteletter. Pickles er slet og ret pickles.

En anden anmelder vil maaske finde, at der er altfor lidet surt i bogen, til at den kan bære sin etikette med sandhed. Dertil vil jeg kun i al beskedenhed tillade mig at bemærke, at disse pickles er ikke surere.

En tredje vil uden tvivl smage paa de smaa anakreontiske vers i »Det gamle Kristiania« og erklære dem for at være altfor »sødsyltede«. Jeg skynder mig derfor at gjøre opmærksom paa, at de ikke er af egen tillavning. De er direkte importerede fra Tyskland. Jeg har selvfølgelig en altfor dyb respekt for de anonyme norske bladrescen-IV

senters udstrakte literaturkundskab til at fornærme dem med at opgive, hvilken af det forrige aarhundredes tyske forfattere der er mester for disse smaavers.

En hovedløs anmelder i hovedstadens hovedavis fortalte ifjor, at alt det nye i min bog om Ibsen var gammelt. For at han nu ikke skal gaa hen og prostituere sig ved at fortælle, at alt det gamle i denne bog er nyt, er det bedst, jeg oplyser, at størsteparten af indholdet har været trykt før i aviser og tidsskrifter, dels i Danmark, dels i Norge. Fra »Nyt tidsskrift«, »Juleroser«, »Norden«, »Dagbladet«, »Aftenposten«, »Intelligentssedlerne«, »Nationaltidenden« har jeg trukket frem stykke for stykke af mit literære kleinsmedarbeide i de sidste fire-fem aar.

Hvis jeg havde været mindre streng i valget, kunde jeg have leveret to-tre forskjellige samlinger, hver af en mere ensartet beskaffenhed. Jeg har imidlertid kun taget det bedste af det, som handled om kunst og literatur, og givet ensartetheden en god dag. Derved er selskabet bleven saa broget, som det er; derfor finder man snart et lidet stykke literaturhistorie, snart et gran analyse af et skuespillertalent, snart lidt forfatterkarakteristik, snart en stump theaterhistorie, hist antydninger af en æsthe-tiktheori, her en smule novellette, hist spøg, her alvor, hist solide kjendsgjerninger, her de luftigste drømmebilleder.

Forfattere, der har udgivet langt mindre heterogene samlinger, pleier at gjøre ærbødige undskyld-ninger for, at det ikke er en bog, men en samling smaastykker, de forelægger publikum. Maaske burde jeg gjøre ligedan og

sige som saa: »Undskyld, ærede læser, at dette ikke er en bog, men en krog af et pulterkammer!«

Jeg kan imidlertid med min bedste vilje ikke indse, at der er nogen grund til at bede om forladelse for en saadan samling. Ingen musiker falder paa at bede om tilgivelse, fordi en samling pianostykker ikke er en sonate, eller fordi et hefte sange ikke er en opera.

En bog behøver ikke netop at være som et foredrag, hvori taleren har ordet time efter time; den kan ogsaa være som en konversation; naar man har snakket en stund om et thema, siger man: »Lad os tale om noget andet!«

Kan man ikke interessere sit publikum paa den maade, ja, da er der unægtelig grund til at bede om forladelse. Men da er det ikke indholdets brogethed, men forfatterens farveløshed, der trænger tilgivelse. Det modsatte er at »slaa paa kjærren og mene mærren.«

Ergo afholder jeg mig fuldstændig fra at lade det gaa ud over »kjærren«. Hvorvidt »mærren« derimod fortjener en overhaling af de kritiske svøbeskafter — det faar staa som et aabent spørgsmaal saalænge.

Skulde dette spørgsmaal efter samlingens fremkomst lukke sig i min disfavør, faar jeg tage det med ro. Det kan ikke engang falde mig ind at bede om motivering.VI

Som oftest er det private eller politiske hensyn, der bestemmer en bogs bedømmelse — heldigvis ikke dens skjæbne — herhjemme hos os; hvad den literære motivering angaar, da har flerheden af vore anmeldere forsvoret den af samme vægtige grund, der bringer Herman von Bremen til at forsværge at tale latin.

Hvis salig Bileams asen havde været norsk forfatter, havde det aldrig nedladt sig til at gjøre et saa dumt spørgsmaal som det berømte : Hvorfor slaar du mig?« Ligeoverfor et saa impertinent spørgsmaal vilde nemlig adskillige kritiske Bileam'er blive ligesaa umælende, som den firbenede spørger pleiede at være til dagligt brug.

Paa forhaand kunde det dog maaske forsvares at komme med en liden argumentatio ad hominem. Den skulde da lyde saaledes:

Forfatteren af disse feuilletoner er igrunden slet ikke feuilletonist; han er literaturhistoriker — og intet andet. Men da vort land som bekjendt har en saadan rigdom paa literaturhistorikere og en saadan overflod af literaturhistoriske værker, har omstændighederne nødsaget ham til at betragte sin literaturhistoriske forfattervirksomhed som et personligt liebhaberi, der desværre ikke altid lod sig tilfredsstille. Af lidet literære, men derfor ikke mindre vægtige grunde har han været nødt til at oplære sin pen til at løbe pressens ærinder.

Paa denne maade er det, at smaating som disse er bleven til. Man kan maaske anvende paa dem de ibsenske vers :VII

jFor tung for luften, for let for bølgerne.«

Men derved er der intet at gjøre. Det ligger

nu engang i »de lokale forholde«, som kollega Aslaksen siger.

Og med disse ord tilegner jeg som [-forhenværende-] {+forhen- værende+} laugsbroder denne bog til de norske rescen-

senter fra Fredrikshald til Vadsø. Gid mine pickles maatte bekomme dem vel!

Fuse i novbr. 1889.

Henrik Jæger.Indhold.

Side

Trykfeil.

/

Side 31 6te linje fra beg staar: »for at bringe dem frem« læs: »for at bringe frem.cHolberg og kvindesagen.

Holberg var, hvad man i gamle dage kaldte en fruentimmerhader, mener de fleste folk; selv forfattere er gaaet ud fra denne mening som en uomtvistelig kjendsgjerning. Saaledes opfatter f. eks. L. Dietrichson Holbergs »Forsvars-Skrift for Qvinde-Kiønnet «som komplet ironi 1), og i et lidet skuespil »Uden sjæl«, som John Paulsen i 1878 fik opført paa Kristiania theater, fremstilledes den unge Holberg som en væmmelig laps, hvem forfatteren gav en velfortjent korreks og en liden forelæsning over kvindesagens theori ovenikjøbet.

Hvad der kan have udviklet denne gjængse mening, er ikke godt at sige. At den. som O. Skavlan mener2), skulde være fremkaldt af komedierne, synes lidet rimeligt, eftersom de kvindelige figurer her saagodtsom gjennemgaaede er skildrede med sympathi. Snarere er det Holbergs ulyst til

Se hans ungdomsarbeide »Læredigtet i Nordens poetiske literatur«, side 210. 2) »Holberg som komedieforfatter«, Side 216.

1 H. Jæger : Feuilletoner og skitser.at indlade sig paa ægteskab og hans permanente ungkarlestand, der har givet anledningen, i forening med den lille anekdote fra opholdet i Kristianssand, som han selv fortæller i sin levnetsbeskrivelse. At Holberg i denne by citerede og forsvarede et skrift, som vilde bevise, at kvinderne ikke var rigtige mennesker, er bekjendt nok, og deraf er det jo let at slutte, at han maa have været en doktrinær »fruentimmerhader«. Alt, hvad han i sit lange forfatterliv har skrevet til fordel for kvinderne, veier intet mod denne lille anekdote — et nyt eksempel paa den triste kjendsgjerning, at det ofte er de smaa handlinger og ikke de store tanker, som staar klarest for efterslægten.

I virkeligheden er Ludvig Holberg ikke mere »fruentimmerhader« end Stuart Mill; han var tvertimod med at gaa i spidsen for den tankeretning, der i vor tid har fundet udtryk i »Subjection of woman«.

Hans nysnævnte »Forsvars-Skrift for Qvinde-Kiøn net< staar i denne henseende ikke alene; tvertimod gaar der gjennem hans skrifter ligefra den første satire til epistlerne en række udtalelser om kvinderne, der viser, at han meget tidlig har indtaget sit standpunkt og er blevet det tro til det sidste.

I vore dage kan det have sin interesse at fremdrage disse udtalelser.

Som saa meget andet undergik ogsaa opfat-ningen af kvinden en stor forandring med renais-sancen. Ovenpaa middelalderens ridderlige kvindetilbedelse fulgte en ligesaa stærk kvindeforagt. Den traadte allerede frem i Rabelais spot over ægteskabet, og den gik igjen i tyskernes skolastiske beviser for, at kvinderne ikke var rigtige mennesker. Enhver, der kjender Shakespeare, vil ofte have stødt paa denne kvindeforagt; den har ikke blot afsat sig i den berømte Hamlet-replik: »Frailty, thy name is Womanlz\ men den har ogsaa præget hans ideale kvindetyper, disse blide, sagtmodige kvinder, der, hvad enten de heder Desdemona, Ofelia eller Her-mione, dog

alle har det tilfælles, at de finder sig i alt, hvad deres »herrer« gjør, med en englelig ydmyghed, der forekom daiiden sublim, men paa en moderne følelse virker næsten oprørende. En selvstændig kvinde er for Shakespeare ikke andet end en gjenstridig, som »maa tæmmes«, og i «Taming of a shrew« har han fremstillet den ufeilbarligste maade at gjøre hende myg paa.

Her som i saa mange andre tilfælde kan man føre renaissancens ideer tilbage til oldtiden; de har sit udgangspunkt i Juvenals sjette satire med dens kyniske kvindeforagt og dens had. til ægteskabet.

Imidlertid frembragte renaissancen ogsaa en anden retning, der paa en mere tiltalende maade reagerede mod middelalderen Istedetfor riddertidensi4

kvindeforgudelse opstillede den læren om begge kjøns ligeberettigelse. Ogsaa denne retning byggede paa oldtiden; den havde sit ideal i spartanernes opdragelse, sit literære forbillede i Platos ideale ståt, og derfra gik den over i den nyere tids utopier ligefra Thomas Moms' »Utopia« til Holbergs »Nils Klim«.

I Danmark havde man streifet spørgsmaalet allerede i det 17 de aarhundrede. Anders Bordings »Scutum Gynæcosophias« (1647) er et forsvar for datidens lærde damer mod dem, der gjorde nar af al kvindelig lærdom. Forfatteren vil vise, at der har eksisteret kloge og begavede kvinder, og at disse kan hente nyttige kundskaber af bøger ligesaavel som mændene. Høiere sigter han ikke.

Fra Bording til Holberg er synskredsen bleven betydelig udvidet. I »Peder Paars« — slutningen af tredie bogs første sang — opfattes allerede spørgsmaalet ganske anderledes bredt og konsekvent, idet der hævdes, at det ene og alene bør være afhængigt af »Sindets Gaver«, hvorvidt manden eller kvinden skal indtage den ledende stilling i hjemmet.

Men endog før den tid havde Holberg været inde paa disse spørgsmaal. Sin ældste satire, »Poeten raader sin gamle Ven Jens Larsen fra at gifte sig« kalder han selv — i Hans Michelsens fortale til skjemtedigtene — »en Imitation af Juvenalis Satyra sex ta«; men den er — det gjør han udtrykkeligi5

opmerksom paa — bygget paa andre fundamenter, og flere steder i selve satiren gjentager han, at han ikke vilde vandre i Juvenals fodspor, naar det gjælder bedømmelsen af kvinden Ligesaa lidt vil han være enig med Juvenal i at fraraade ægteskab i almindelighed, »jeg laster ikkun en halvferdsindstyve Aars gammel Karl, der tager en ung Pige, og en gammel Kierling, der gifter sig med en ung Dreng«. Naar Jens Larsen raades fra at gifte sig, er det udelukkende, fordi han er mistænkelig af natur og derfor let vil blive skinsyg, fordi han er gjerrig, smaalig og grætten, og fordi han er for gammel1). En stor fordel vil imidlertid Jens Larsen have af at gifte sig: han vil faa en at skylde paa. Hvis han lider af honet ambition, kan han sige, at det er hans hustru, der ønsker, at han skal skaffe sig en titel — »saa giør de fleeste Mænd«. Er han gjerrig eller ødsel, saa er det ogsaa godt at have en kone at skylde paa; er han heftig og slem, saa er det hende, som bliver kaldt en Rasmus, og vil han ikke selv tage imod bestikkelser, saa er hun ogsaa god at have. Mange af de feil, man tillægger kvinderne, er i virkeligheden kun mændenes feil:

1) Dog forekommer der ogsaa et par mere almene skildringer af ægtestandens gjenvordigheder.i6

»Tænk kun, Jens Larsen I hvad der vilde af os blive, Om Qvinder blev rebelsk, og Bøger vilde skrive; Om Juvenalis Geist kom paa en Agatha, Og vilde give os en sjette Satyra«.

I disse vers ligger ideen til Holbergs næste herhenhørende arbeide, Zille Hans Dotters *Gynaico-logia eller Forsvars-Skrift for Qvinde Kiønnet«. For uden et forsvar for kvinderne indeholder det nemlig ogsaa et slags »sjette satyra« over mændene. I Fortalen — Zilles brev til Hans Michelsen — latterliggjøres enkelte ligesaa gjængse som taabelige argumenter for kvindekjønnets fortræffelighed; med slige vaaben vil Zille ikke føre sit kjøns sag; derimod vil hun vise, at mænd og kvinder »ere af een slags Materie, og een slags Machiner, at de sidste kunde være beqveme til mange Forretninger, hvor fra de blive lide lukte, ja være ligesaa nyttige Lemmer udi en Republique som Mænd«.

Digtet begynder med en skildring af, hvorledes den fingerede forfatterinde som otteaarigt barn, trods moderens

protester, erhvervede sig tilladelse af sin fader til at studere. Hun lærer da latin og gjør saa god fremgang, at hun i sit fjortende aar gjerne kunde have taget studentereksamen. Dette bringer hende paa den tanke, at kvinder maaske ogsaa kunde udføre andre ting, som mændene har privilegium paa; men da faar hun læse Juvenal, og hans skildring af kvinderne jager i det første øieblik allehendes ideer paa flugt. Ved nærmere at studere satiren gaar det imidlertid op for hende, at det eneste, den beviser, er, at forfatteren har været en pedant, og at han, naar han laster kvinderne, i grunden kun bebreider mændene deres egne feil. Derpaa gjennemgaar hun de forskjellige mandlige beskjæftigelser og spørger, om de ikke kunde udføres ligesaa godt af kvinder som nu af mænd. Her kommer da det egentlige modstykke til Juvenals sjette satire: Mon ikke kvinderne kunde lære at tie, forstille sig og intrigere ligesaa godt som mandlige diplomater og statsmænd? Kunde ikke kvinder lære at dræbe folk efter alle kunstens regler ligesom de mandlige læger? Kunde de ikke lære at forsvare en uretfærdig sag for retten ligesaa godt som en advokat af mandkjøn? Skulde de være saa dovne, at de ikke skulde kunne lære at fægte og skyde, saa de kunde tage livet af hinanden i dueller? Kunde ikke de ogsaa drive det til at forstyrre landets og kirkens fred ved at skrive om dogmatiske stridsspørgsmaal? Kunde de ikke komme saa vidt, at de drak pokaler paa landets sundhed, saa de blev drukne, og siden skrød af det? Kunde de ikke ligesaa let som Espen, Paul og Peder aflægge falsk ed for en ret eller slaas om et bogstav som de mandlige pedanter? Kunde de ikke sove i retten ligesaa godt som nogen mandlig dommer, og skuldei8

de ikke kunne lære at udsuge et fogderi, et amt, et land ligesaa grundig som mændene ? — Men naar de kan efterligne mændenes feil, mon de saa ikke ogsaa skulde kunne efterligne deres gode egenskaber? Historien besvarer spørgsmaalet bekræftende. Visse feil har kvinderne; saaledes lader de sig mere lede af følelsen end mændene, og man kan ikke nægte, at de har ret, der taler om kvindfolkets snak og sladder; men dette er ligesaa lidt en følge af deres natur, som det er en naturlig kvindedyd, at de ikke rangler. Hvis det var skik, skulde man nok ogsaa faa se mangen kvinde blive bragt i arresten om natten af vægterne eller ligge i rendestenen og sove rusen ud. I det hele taget er menneskene altfor tilbøielige til at udlede visse egenskaber af naturen, skjønt de kun er en følge af vaner, opdragelse, moder og skikke. I virkeligheden har de to kjøn intet at lade hinanden høre; det er ligesaa naragtigt, naar mændene spotter kvinderne, som naar en neger spotter en anden, fordi han er sort. I virkeligheden spotter man blot sig selv. Hvis man lagde begge kjøns feil i en vægtskaal, da vilde de opveie hinanden, og hvad dyderne angaar, da kan man ikke dømme, saa længe kvinderne har saa liden anledning til at lægge sine gode egenskaber for dagen. Det er ubilligt at dadle fuglen, fordi den ikke kan flyve, naar man har beklippet densi9

vinger. Lad os derfor ikke tale om naturen; thi hvis vi vilde tage tilbørligt hensyn til den, da vilde vistnok mangen en dommer, magister, student eller forfatter blive sat til kvindegjerning og mangen en kvinde faa dommerembede o. s. v. Naturen byder ikke, at man skal se paa stand, titler og navne, men at man skal vælge, hvad der kan gavne verden mest, og den lov, som udelukker kvinder fra embeder og bestillinger, er derfor ikke blot ligesaa latterlig som kastevæsenet, men endog ligesaa unaturlig, som det vilde være at forbyde en, der havde en vorte i panden eller var født paa en julenat, at være dommer, tiltrods for at han var i besiddelse af alle naturlige betingelser. Tilslut sammenfattes grundtanken i disse vers:

»Naturen giver ey omsonst

Saa store Sindets Gaver;

En Viis sin Viisdom, Konstner Konst

Maa ey i Jorden grave.

Den Soel paa Himmelen har sat

Ey for Parade eene,

Dens Glands ey ene er Zirat,

Men maa og Verden tiene.

Et frugtbart Træ ey skiuler Frugt,
Hver Bæk til Nytte flyder,
En Nillik nægter ey sin Lugt.
Men den til alle yder.
En Vind forgiæves blæser ey,
Dens Kraft maa Jorden tørre,
Til andre Lande bane Vey
Og over Havet føre.[10]
Den søde Bie man ogsaa seer
Din Sødme at meddeele,
Den Urt, som sund og kraftig er,
Maa Saar og Skade heele.
Hvo priser Træet af dets Kraft,
Naar Frugten ey maa tages)
Hvo kand berømme Druens Saft,
Naar den maa ikke smages ?
Skal Jorden roses af sin Dyd,
Saa maa den Frugter føre;
Skal undres over Klokkens Lyd,
Den maa sig lade høre.
Hvi ene vores Lys da maa
For Verden ikke brænde f
Hvi vore Dyder ligesaa
Man ey maa lære kiende?
Hvi maa vort Skin ey spredes ud,
Men sluttes som i Huule?
Det Pund, som os har givet GUD,
Hvi skal vi ene skiule ?

At romantiske literaturhistorikere i den første halvdel af vort aarhundrede fandt dette interessante lille arbeide kjedeligt og mislykket, kan man forstaa, naar man kjender deres middelalderlige kvindeideal; men at nogen har kunnet opfatte det som ironi, det er ubegribeligt!

Den tanke, at det er opdragelse, vaner og vedtægter, der har gjort kvinderne til, hvad de er, og at man ikke kan dømme om deres evner og egenskaber, før de har faaet en forstandigere opdragelse og en friere udvikling, danner ogsaa grundlaget for det indlæg for kvindesagen, som Holberg tyve aarsenere gav i »Nils Klim«. Hensigten med denne bog var som bekjendt dels at vise verden et samfund, der var frit for de europæiske samfunds skrøbeligheder, dels at latterliggjøre disse skrøbeligheder. Som følge af denne dobbelthensigt indeholder bogen to forskjellige behandlinger af kvindespørgsmaalet.

I den ideale ståt Potu er naturligvis Holbergs ideer om de to kjøns ligestilling gjennemførte. Opdragelsen er ens, undervisningen synes at være fælles, begge kjøn tager de samme eksaminer og befordres derpaa til de stillinger, som de er bedst skikkede for. En kvinde er saaledes præsident i retten og nyder stor anseelse for sine vise domme, en anden beklæder storskatmesterembedet og røgter det til alles tilfredshed; hendes mand er kun hendes fuldmægtig. Ligeoverfor den sædvanlige indvending, at kvinderne vilde foi sømme sine huslige pligter, hvis de fik forretninger udenom huset, fortæller Holberg, at storskatmesterinden selv opfylder alle sine moderpligter trods sine vanskelige forretninger. Det romantiske argument, at kvinderne vilde miste sin kvindelighed ved at opdrages paa samme maade og til samme maal som mændene, kjendte man ikke i Holbergs forstandige tidsalder, og han har selvfølgelig ikke kunnet tage hensyn til det.

I landet Kokleku, som Klim besøger paa sin reise om planeten Nazar, har Holberg leveret denkosteligste karrikatur af de jordiske forhold, idet han simpelthen har stillet dem paa hovedet. I Kokleku er ogsaa det ene kjøn tilsidesat for det andet, men det er ikke som i Europa kvinderne; det er mændene. Disse bruges kun til kjøkken-arbeide og andre ubetydelige forretninger, medens alle embeder beklædes af kvinder. Saa bagvendt dette end er, saa er dog alle indbyggerne overbeviste om, at det er naturen, som har anordnet det saaledes; selv mændene er blevne saa forblindede af vanen, at de tror dette og ikke gjør det mindste for at forbedre sine kaar. I tidens løb har dette udviklet en hel del usædvanlige forhold hos dette folk. Kvinderne er f. ex. beskedne, forstandige, stadige, og tause, mandfolkene derimod letsindige, fremfusende og sladderagtige. Naar noget urimeligt fortælles, pleier man at sige: »Det er mandfolke-sladder«, og naar en mand handler overilet og ubetænksomt, heder det: »Man maa bære over med mændenes skrøbelighed«. Mændene maa anstille sig koldsindige og ærbare, de tør ikke se paa damerne, naar de møder dem paa gaden. Damerne derimod kan uden skade for sit rygte betragte mændene, vinke, nikke, smiske og hviske til dem, kalde paa dem, nappe i dem, forfølge dem, sende dem elskovsvers og foræringer, forføre dem, gaa paa bordeller og gjøre sig til af sine erobringer akkurati3

som lapsene hos os. »Lykkelige Europa!«, udbryder forfatteren tilslut, «lykkelige Europa, hvor det svagere kjøn svarer til sit navn, hvor kvinderne blindt hen adlyder sine mænds befalinger, saa at de snarere synes at være maskiner eller automater end med fri vilje begavede skabninger 1«

Imidlertid er det ikke blot under satirens maske at Holberg »moraliserer« over kvindernes stilling. I sine »Heltehistorier« har han nærmere begrundet og præciseret sin opfatning. Forberedelsen til Zeno-bias og Katharina den førstes historie i denne bog er en liden Stuart Millsk afhandling om kvindernes undertrykkelse. Hans udgangspunkt er det samme som Mills, idet han hævder de to kjøns naturlige lighed, og mener, at den forskjel, som findes, udelukkende er resultat af en unaturlig udvikling. I denne henseende er han en ligesaa abstrakt the-oretiker som sin engelske efterfølger. I en anden henseende er han endnu mere abstrakt, idet han synes at mene, at kvinder vil kunne udføre et hvil-ketsomhelst arbeide ligesaa godt som mænd, medens jo Mill overlader det til den fri konkurrance at regulere, hvad hvert kjøn er bedst skikket til. Paa et punkt staar han imidlertid tilbage baade for Mill og andre moderne forfægtere af kvindernes ligeberettigelse. Han opfatter nemlig mændenes overherredømme som en erhvervet rettighed; tiltrods14

for at han finder dette overherredømme uretfærdigt og unaturligt, respekterer han det dog som hævd og driver det ikke til at opstille praktiske resultater af sit standpunkt; derfor bliver det hele nærmest et ørkesløst tankeeksperiment. At et saa klart hoved som Holberg kunde blande et juridisk begreb ind i et 'spørgsmaal af saa udpræget moralsk natur, synes besynderligt.

Men trods denne mangel er hans opfatning af kvindernes stilling maaske det punkt, hvor han staar vor tid nærmest. Saa fremskreden hans politiske grundanskuelse end var for sin tid, forekommer den os dog forældet, og vi er kun forsaavidt hans arvtagere, som vi har ført principet ud i dets konsekvenser, hvilket han ikke var istand til; og saa banebrydende hans udtalelser om religiøse spørgsmaal var i datidens orthodokse og pietistiske samfund, føler vi os dog kun i slægt med den dristighed, hvormed han hævdede den selvstændige tankes ret, ikke med hans resultater, der forekommer os inkonsekvente og altfor fulde af indrømmelser til tidens herskende retning. I begge tilfælde maa den historiske betragtning anlægges, forat vi skal faa den fulde erkjendelse af

Holbergs store betydning; men naar talen er om kvindesagen, er den historiske betragtning ikke nødvendig; her kan man vurdere ham umiddelbart. Det er ikke tankerne, men kuni5

maaden at udtrykke dem paa, der i dette tilfælde tilhører en svunden tid.

Morsomt er det at lægge mærke til, hvor ondt reaktionen i den første halvdel af dette aarhundrede havde for at døie disse udtalelser hos Holberg. J. L. Heiberg og Werlauff omtaler dem med overlegen ringeagt som et urimeligt paradoks, og C. W. Smith søger at undskylde Holberg ved at anføre, at han »som lærd pebersvend aldrig havde havt leilighed til at erfare, i hvilken kreds og i hvilke forhold kvindens aandelige rigdom udfolder sig allerskjønnest«.

I vore dage behøver kvindesagens første forkjæmper i de nordiske lande ikke længere nogen undskyldning.Henrik Wergeland og Stella.

i.

I Wergelands tidligste digtning er der intet navn der nævnes saa ofte som navnet Stella, og i hans ungdomsliv er der ingen begivenhed, der har havt en saa indgribende betydning som hans kjærlighed til den unge pige, han betegnede med dette navn.

At belyse denne kjærligheds historie, at fremstille dens tilblivelse, udvikling og afslutning, at paavise< hvorledes den har afsat sig i hans digtning, og hvilken indflydelse den i det hele taget har øvet, bliver en af de mange opgaver, som maa løses, inden vi kan sige, at vi helt ud kjender vor største digters liv og virken.

Det materiale, man har til en saadan opgaves løsning, er vistnok ikke rigt, men dog ganske brugbart. Det bestaar af

1) hans egen fremstilling af sin kjærlighed til Stella i »Hasselnødder,« 4de og 6te stykke;

2) de bevarede breve til hende og hendes mor, trykte i »Breve fra Henrik Wergeland«, side 1—69;3) Stella-digtene i »Digte, første Ring,« og

4) en utrykt og af Wergeland selv i, 1828 forfattet fremstilling, der forekommer i et brev, som eies af herr kgl. fuldmægtig Th. Boeck 1).

Hvad der vanskeliggjør brugen af disse kilder, er den omstændighed, at de ikke stemmer overens. Især er begge Wergelands fremstillinger af forholdet, baade den fra 1828 i brevet og den fra 1845 i »Hasselnødder« ikke fuldt ud paalidelige — og det er meget let forklarligt.

Fremstillingen fra 1828 forekommer i et frierbrev, som han kort tid efter at have faaet sin sidste kurv af Stella sendte til en anden dame. At han under disse omstændigheder søgte at dæmpe og pynte lidt paa kjendsgjerningerne, er saa indlysende, at det ikke behøver at bemærkes.

Skitserne i »Hasselnødder« er skrevne paa dødsleiet, 17—18 aar efterat forholdet var gjennemlevet. De er skrevne af en mand, der skuer tilbage paa sin umodne ungdoms galskaber og ler hjertelig godt af dem. Derved er noget af Sifuls skøieragtighed kommen ind i fremstillingen, og det hele er bleven lettere og gemytligere, end virkelig-

l) Brevet er meddelt i »Skilling-magasinet,« 1882, no 29; men besynderlig nok har meddeleren, herr Hartvig Larsen, udeladt hele det parti, som handler om forholdet til Stella.

heden havde været. Grundstemningen er ikke rigtig, og desuden er heller ikke selve kjendsgjernin-gerne altid nøiagtig meddelte. Som alle digtere, der skriver sin selvbiografi, har Wergeland ikke kunnet lade være at pynte lidt paa sine oplevelser; han har grupperet dem om for at opnaa større effekt; han har løsrevet enkelte begivenheder fra sin sammenhæng og fremhævet nogle kjendsgjerninger paa andres bekostning. Man kan paa ingen maade beskylde ham for at have gjort sig bedre, end han var; han har blot lagt an paa at gjøre sig

naragtigere og latterligere; men derved bliver fremstillingen ikke mindre vildledende. I enkelte tilfælde har han vel ogsaa erindret feil og derved ubevidst gjort sig skyldig i unøjagtigheder.

Den paalideligste og bedste kilde er derfor de ti bevarede breve til Stella, hendes mor og bror og »Digte, første Ring«. Ved de sidste er der imidlertid den mangel, at deres affattelsestid kun høist ufuldstændig lader sig bestemme. Enkelte interessante resultater tror jeg dog man kan komme til, dels ved at samle de forskjellige oplysninger, som foreligger, dels ved at tage tilbørligt hensyn til indre kriterier.

Endelig er der ogsaa en kilde, som er af stor værdi, og det er hverken mere eller mindre end Stella selv. En samtale med hende har dels be-19

kræftet, dels suppleret de resultater, jeg ved gjennemgaaelse af det trykte og utrykte materiale var kommen til.

II.

Det var 2den juledag (den 26de december) 1826, at Henrik Wergeland første gang saa Stella1). Han var dengang vel 18, hun vel 16 aar gammel.

Det var knapt halvandet aar, siden han var bleven student; men ikke desto mindre havde han allerede erhvervet sig et vist renommé, og det var just ikke det bedste. I det overgivne og kaade studenterliv, som dengang levedes ved Kristiania universitet, havde han taget del af hjertens lyst, og mere end en gang havde han allerede vakt de skikkelige Kristianiaborgeres forargelse og sat de dyd-sirede sladdersøstres tunger i bevægelse ved sine galne spilopper.

Umiddelbart efter, at han var bleven student, havde han sluttet sig til en kreds af »ligestemte kammerater«, til en bande af unge, livsglade galninger som han selv. Det var allesammeu ægte »Sturm-

1) I et brev til hendes mor (»Breve fra H. W.« side 58) udbryder han : »O 26de December! o 16de Januar! o 18de Juni! ve 26de Juli ! Held! Held i ode JSeptember !! Hvilket Aar, hvilket Aar I« Betydningen af hver af disse datoer vil af det følgende blive klar.20

und Drang-naturer«, som af ungdom, af livslyst, af overmod, af frihedskjærlighed gav alle borgerlige vedtægter en god dag og turede frem efter sine egne viltre hoveder.

De samledes om aftenen ved en bolle punsch, og medens den blev drukken, udklækkede de en eller anden skøierstreg, som skulde sættes i værk senere paa kvelden. Naar bollen endelig var tom, drog de gjennem gaderne, forstyrrede folks nattero og udførte saa sin lystige plan, der oftest gik ud paa at have en eller anden spidsborger tilbedste. Kom vægterne til for at hindre deres forehavende, var de ikke bange for at binde an med dem, og mere end et slagsmaal mellem ordenens opretholdere og disse fredsforstyrrere fandt sted i de sildige nattetimer. Det var, som om en flok bacchanter var sluppet løs og stormede gjennem de mennesketomme gader, naar Wergeland og hans venner var ude paa galeien.

Han var sjælen i dette liv. Efter sit eget skudsmaal var han »den muntreste ved Glasset, den bedste Drikker og Opfinder af Spektakler om Aftenen og den villigste Udfører om Natten«. Iblandt de øvrige studenter var han en ren desperado, hvis altid slagfærdige vid skaffede ham et herredømme, som var frygtet * af dem, det gik ud over, og som villig blev anerkjendt af hans venner. Nogen flittigstudent var han ikke; han besøgte kun forelæsningerne saa hyppig, som det var nødvendigt for ei at vække professorernes vrede, og han gjorde sig saa liden uleilighed med læsningen til andeneksamen, at han forlod eksamensbordet med et haud i lommen. Han var kort og godt et rigtig pragteksemplar af den art studenter, som morer sig i stedet for at studere1).

Paa denne maade var det, at han paa kort tid erhvervede sig et renommé som en af studenterverdenens værste galgenfugle, og han var ikke af dem, som søgte at dysse rygterne ned. Han fortalte selv sine gale streger til enhver, som gad høre paa ham, og selv naar man tilskrev ham optøier, som han ikke havde gjort sig skyldig i, havde han sin for-nøielse af at forsikre, at folk havde ret, og saa udmalede han de nærmere omstændigheder med de mest skrigende farver.

Hvad i al verden brød han sig om, hvad folk sagde om ham! De kunde gjerne snakke saa meget de vilde; thi en ting var han sikker paa: Naar den beleilige tid kom, skulde han nok bringe vrøvlet til taushed og forvandle rygtet til ry ved glimrende daad. Han hed ikke Henrik for ingenting; for det

») Se det ovennævnte frierbrev i »Skilling-magasinet«, hvis fremstilling her er lagt til grund.22

var ikke bare i navnet, at han lignede prinsen af Wales i Shakespeares «Henrik den fjerde«; han var hans aandsbeslægtede, det følte han sig overbevist om, saasnart han havde lært stykket at kjende, og saa sikker var han i denne sin geniale selvfølelse, at han baade i breve og offentlig sammenlignede sig med Shakespeares helt1).

Men foreløbig blev det dog ikke prins Henriks rolle, han kom til at spille; det blev Romeos, og først gjennem dennes erotiske sværmeri naaede han frem til de storværker, der berettigede hans selvfølelse.

Romeo var forelsket i Rosalinde, før han lærte Julie at kjende. Wergeland nøiede sig ikke med en Rosalinde: han havde elsket flere; men det havde været den letteste og luftigste pageforelskelse, der ikke fæstede sig varig og bestemt ved en enkelt gjenstand, men sværmede fra den ene til den anden. Saa let og luftig var den, at da det sidste gang havde seet ud til at kunne blive alvor af, idet hans

') »Ja virkelig, jeg har undertiden søgt Bekjendtskab med Falstaffer for at kunne belure den Last, jeg legede med«. (Brevet i »Skilling-magasinet«). Sit alter ego Siful kalder han »en maver Poince, gjøglende om Prins Henrik, der vog Hedspore, slog den overtroiske Glendower og jog Falstaff og Dorthe paa Porten, da han tog Kronen« (»Morgenbladet« 1829, no. 300, citeret afH. Lassen i »Wergeland og hans samtid«, 2den udg side 182).23

forsøg paa en tilnærmelse var bleven besvaret med en indbydelse, havde han ikke vovet at modtage den, men udsat besøget fra uge til uge, indtil en af hans venner snappede hende fra ham (Se »Hasselnødder.« III, »Kjærlighed paa distance«V —

•— Med slige oplevelser bag sig og med rygtet om dem foran sig var han kommen hjem til Eidsvold i julen 1826, og paa et bal her var det, at han 2den juledag saa Stella for første gang.

Han havde neppe faaet øie paa hende, før han gik hen og engagerede hende, og saa dansede de sammen, han i sin smukke studenteruniform, hun i datidens enkle dragt med sin endnu ikke helt udfoldede skjønhed, han straalende fornøiet over det nye bekjendtskab, hun derimod slet ikke i synderlig godt humør; thi for en ung pige paa seksten aar gjælder det fremfor alt at faa en kavaler, der danser godt, og student Wergeland var langt fra noget ideal af en danser.

III.

Stella var datter af en juridisk embedsmand, som kort tid i forveien var tilflyttet øvre Romerike. Familien boede en mils vei fra Eidsvolds preste-gaard, og dens hjem var ifølge Wergelands eget udtryk »prydet med mange, smukke og morsommeDøtre« l), hvoraf Stella var den yngste. Baade embedsmanden og hans hustru var elskværdige folk af den gamle danske skole, og især udmerkede hun sig ved en levende interesse for literatur og »alt, som var aandrigt« 2).

Wergeland gjorde famliens bekjendtskab og blev snart gjest i huset. Han var fra første øieblik af forelsket op over begge ørene og kom der selvfølgelig væsentlig for Stellas skyld.

Allerede efter tre ugers bekjendtskab besluttede han at tilstaa hende sin kjærlighed og bede om hendes haand, og han, der tidligere havde været saa modløs, at jorden i hans værtindes have var bleven ganske hvid af dé frierbreve, han skrev og rev i stykker, han havde nu faaet saadan fart i blodet, at han uden betænkning skrev og ekspederede hint famose frierbrev, hvis historie han har fortalt i »Et helvedes jævndøgn«. Hans fremstilling er paa dette punkt rigtig i hovedtrækkene; kun er der det at bemærke ved den, at bekjendtskabet ikke havde varet saa længe, som han siger, nemlig helt fra den foregaaende sommer, og at han langtfra var saa gammel, som han selv gjør sig til. Naar han nemlig fortæller, at han dengang »i det mindste var

I det utrykte parti af frierbrevet.

2) Datterens ord._ 25

et Par Aar eller mere over de tyve« og at han »allerede i længere Tid havde fundet, at en theologisk Kandidat burde være forlovet«, da er dette »digtning« og ikke »sandhed« ; thi han var akkurat 18x/2 aar gammel, og han havde ikke mere end netop begyndt paa det theologiske studium.

Det var den 14de eller 16de januar 18271), at det helvedes jævndøgn indtraf. Stella var paa besøg i en prestegaard et par mil fra Eidsvold. Wergeland, der havde faaet dette at vide i hendes hjem, sendte hende et langt brev, men havde ikke taalmodighed nok til at vente paa svar og kom derfor til hendes opholdssted, før brevet var bleven hentet fra posthuset. Hvorledes han selv maatte sørge for, at det blev hentet, selv være tilstede under læsningen, og hvorledes han fik det tilbage paa stedet, ledsaget af det »venligste afslag«, er altsammen altfor kjendt, til at jeg her skal gjentage det. Derimod kan det have sin interesse at se, hvorledes han berettede den samme begivenhed i 1828.

Han fortæller, at han var paa besøg i hendes hjem, medens hun var borte, og som han sad der

') I »Hasselnødder« heder det, at det var en søndag; af den ovenfor citerede datorække skulde man slutte, at det var den 16de januar; men denne dato indtraf i 1827 ikke paa en søndag, men paa en tirsdag.26

»midt iblandt søstrene«, besluttede han pludselig at fri til Stella snarest muligt. »Jeg springer op, vinker en Ven, som da var der som en af Søstrenes Kjæreste, udenfor, spørger ham: »Stella er jo meget godhjertig og snild?» Han svarede med klaprende Tænder og utaalmodig over denne Samtale i den bidende Kulde. »Ja . . javist!« »Hun har et godt Hoved?« »Ja, et meget godt!« »Har hun lært synderlig Mere, end hvad man lærer ved Konfirmationen?« »Aa Snak«, var Svaret — »nu maa jeg ind til Kakkelovnen«. Nok—jeg tager Afsked til ikke liden Forundring for Familien, da jeg ikke vilde bie engang for at spise tilmiddags, skjønt Bordet stod dækket, angiver som Paaskud, at jeg vilde besøge en Officer, sætter mig i Slæden og jager afsted til Stedet, hvor Stella var«. Underveis indbilder han sig saa fuldt og fast, at det, han staar i begreb med at gjøre, er meget fornuftigt. »Jeg kom, fandt hende i Selskab, skrev nogle Linier, som jeg bad hende læse, da hun kom hjem, og fik saa tilpas — et mundtligt »Nei«. Jeg reiste tilbage, nynnende Fastings Epigram over en uheldig Elsker, som kom, saa, men ikke vandt«.

Som man ser, afviger denne beretning i flere stykker fra »Et helvedes jævndøgn«. I den sidste beretning er frieriet resultatet af en omhyggelig overveielse, i den første er det en øieblikkets ind-27

skydelse; hist er der tale om et langt frierbrev, her blot om nogle i hast nedskrevne linier o. s. v.

Hvilken af disse to beretninger der kommer sandheden nærmest, vilde det ikke være let at afgjøre, hvis ikke Stella havde erklæret, at det i det væsentlige foregik, som det er skildret i »Et helvedes jævndøgn«. Wergelands frieri var virkelig saa klodset, som han her selv fremstiller det.

Dette overilede og uheldige frieri blev imidlertid skjæbnesvangert for forholdets udvikling baade for Wergelands og for Stellas vedkommende.

Paa ham virkede afslaget som et koldt vindpust paa en flamme. I stedet for at slukkes blussede hans forelskelse høit i veiret; dens ildtunger spillede op om hans saarede stolthed og fortærede den lig tør ved; den gjennemglødede hans væsen, og han gik helt op i denne pludselig optændte kjærlighed, der under afslagets indflydelse forvandlede sig fra forelskelse til lidenskab. »Jeg kjæmpede, jeg stred med mig selv«, skriver han til Stellas moder, »men min Stolthed eller Selvfølelse og min sunde Livsphilosophie vare Kjæmper med Hjælme af Avner og Landser af Halmstraa i Kampen mod de Rækker af gyldentrustede, dristige Forventninger og modige Planer og de tusinde purpurklædte Drømme, der flagrede om som Saracener paa deres glindsende Heste i Ørken, og som min Fantasi opfyldte min28

Sjels Synskreds med«. Trods afslaget opgav han ikke alt haab; thi hun havde jo sagt, at hun ikke kjendte ham ; muligens vilde hun give ham et andet svar, naar hun lærte ham at kjende; paa denne flagrende spindeltraad

klatrede hans haab til himlen. Han vilde endnu engang tilbyde hende sin haand; men først maatte han nogle gange skjænkc sig »den søde Glæde at se og tale med hende«. Han skrev ogsaa virkelig efter et par besøg i hendes hjem, et nyt brev til Stella og et til hendes forældre; men han sendte det ikke; thi han »maatte endnu engang og nok engang se hende«; kun naar han var i hendes nærhed, følte han sig nogenledes glad; ellers var han følesløs for alt1).

Saaledes vedblev han at komme dev paa besøg, som om intet var skeet; han følte, at det ikke var, som det skulde være; men han kom der alligevel, kom der den ene gang efter den anden. Han havde overgivet sig paa naade og unaade til sin kjærlighed.

Men ligesaa svag, som det mislykkede frieri gjorde ham, ligesaa stærk gjorde det hende. Medens det gav ham en hjelm af avner og en lanse af halmstraa, udstyrede det hende med et panser, der var uigjen-nemtrængeligt for ethvert angreb fra hans side.

*) Se »Breve fra Henrik Wergeland«, side 6—7 passim.29

En kvinde har i regelen intet imod at blive elsket, selv om hun ikke besvarer den kjærlighed, hun har vakt, ja man har fuldt op af eksempler paa, at en saadan kjærlighed tilsidst har vundet seier og fremkaldt beslægtede følelser; men da maa den vel at mærke være beskeden, taus, tilbageholden og kun røbe sig i de tusinde smaating, som et kvindeligt øie er saa skarpt til at opfatte; fremfor alt maa den ikke være sig officielt bevidst, at den ikke besvares.

Men har først situationen fundet udtryk i ord, ved manden først, at han ikke bliver elsket, og han alligevel bliver ved at lægge sine følelser for dagen, da er der lidet eller intet haab for ham mere. For hver tilnærmelse, han gjør, bliver han hende mere ligegyldig; han forekommer hende umandig og svag, fordi han ikke kan beherske sine følelser, skjønt han ved, at de ikke besvares; hun vil finde ham kjedelig og brydsom, ja han vil endog let faa et latterligt skjær over sig, fordi han gaar der og vedbliver at raabe i skoven uden at faa svar.

Saaledes vil det gaa i de fleste tilfælde, og saaledes gik det ogsaa her. I Stellas hjem vandt Wergeland næsten alles sympathi — undtagen netop Stellas. Hendes søstre blev hans veninder, hendes bror blev hans ven, faderen var meget velvillig stemt for ham, og moderen interesserede sig levende for3°

hans talent og fulgte med opmærksomhed og deltagelse de skridt, han begyndte at gjøre paa digterbanen ; men Stella forblev aldeles uberørt af alt dette.

Hun kunde ikke fatte, at han, der efter alles sigende var saa ualmindelig begavet, netop skulde falde paa at bryde sig om hende, og hun troede hverken paa dybden eller varigheden af hans følelser. Det hele var en fantastisk flyvegrille, som snart vilde gaa over; de havde saa gjort hans tidligere forlibelser, dem hun godt kjendte af omtale; hun syntes, at han var meget letsindig, det sagde hun ham lige ud. De vers, han skrev til hende, var vist meget smukke; men en seksten syttenaarig pige erobres ikke med vers — og desuden: hun havde en følelse af, at de i grunden slet ikke var til hende; hun kjendte slet ikke sit eget billede igjen i denne lyriske pragt, der tumlede med hendes navn mellem roser og stjerner.

Dertil kom, at hele hans væsen var hende fremmed og ubegribeligt; han var hende for stormende, for febrilsk, for uberegnelig, for fantastisk. Han var en ren vildmand, syntes hun, og skjønt hun slet ikke var bange for ham, følte hun sig dog ikke vel i hans nærhed.

Og saa alle de gale streger, som rygtet fortalte, at han havde begaaet!

En slig galgenfugl vilde hun ikke betro sig til.en slig fusentast kunde hun ikke interessere sig for. Hun fandt ham bare besynderlig — og lidt komisk.

IV.

Vaaren gik, sommeren kom, og Wergeland var atter hjemme i Eidsvold, mere forelsket end nogensinde. Han besøgte fremdeles Stellas hjem, og den 18de juni tilbragte han hele dagen der. Det var en deilig dag, fuld af lykke og solskin ; husets døtre viste ham sine yndlingssteder i haven og i gaardens omgivelser, og Wergeland skrev et

langt digt i den anledning, hvori hvert sted bliver forherliget i nogle vers. I digtet, der ikke er trykt, men endnu opbevares i manuskript af Stella, forekommer der følgende afsnit om

Stellas Høi.

Stellla, gode Stella ! dig

Intet jeg kan sige, Intet, som kan passe sig

til mit Himmerige, om min Pensel end var fuld af Himlens Purpur, Morg'nens Guld.

Stella, skjønne Stella! ja

Lyrens Streng er sprungen Stella, non-me-touche-pas /

Ordet døer paa Tungen. Gode Stella, Strengen brast: — Vemodsenglen greb for fast!32

Stella, ædle Stella, naar De om Morg'nen iler til den skjønne Høi, som staaer,

liig en Brud, og smiler: finder De dens Blomst da vaad : — det er ei Dug, det er min —

Efter et saadant ophold i den elskedes nærhed indtræder der altid en krise. Hvis der er gaaet en tid, siden man sidst saa hende, vil der have lagt sig et lag af sløv resignation over kjærligheden, ligesom der lægger sig emmer over gløderne; men et saadant samvær vil blæse emmerne væk, og kjærligheden vil atter flamme høit iveiret.

Længselen vil fordobles, den vil &ette sig for brystet og suge og suge som en rent fysisk smerte, lysten til arbeide vil svinde, og medens natten vil fyldes af lyse, vemodsblandede drømme om den lykke, man ikke eier, vil dag eiter dag drive forbi som et bytte for stridende tanker og vekslende stemninger. I det ene øieblik vil haabet dukke op i horisonten, det vil melde sig som et frygtsomt spørgsmaal:

»Ak, er det Sundhed og Ungdom, som toer Kinden alene i Purpur — den Eug, hvor min Tanke sig tumler ?

Bølger ei Elskov i Blodet, men svagt, som Straalen paa Søen ? som Liljens Stengel, svagt rystet af Vinden?«33

Dette spørgsmaal vil avle modige planer og stærke beslutninger om at gjøre ende paa uvisheden og seire eller gaa til grunde:

Flyv høit min Ørn mod din Sol ! enten styrte

ned du med knusede Vinger, o eller og fange du Solen !«

Men i næste øieblik vil sorgen komme snigende, sprænge alle gyldne luftkasteller i stumper og stykker og bygge haabløshedens fortvivlede forsætter paa deres ruiner. Da føler man sig som Phaeton, der >kjølede i Poplernes Graad og Floden sin sydende Plan« eller som Ikarus, »hvis svimlende ld Bølgerne slugte«. (»Digte, første Ring«.)

Wergeland følle alt dette, og netop fordi han var rigere og eiendommeligere udrustet end de fleste, følte han det saa meget heftigere. Det viser hans »Digte, første Ring«, hvor alle en saadan kjærligheds stemninger er komne til orde. Men i sommeren 1827 har han følt det aller stærkest, og der er meget, som taler for, at adskillige ai hans Stella-digte er blevne til netop paa dette tidspunkt. I denne tid skrev han vistnok det digt, hvoraf jeg netop citerede et par strofer, og som senere er blevet anbragt i »En sangfugld Sommermorgen paa Skreya« (Samlede skrifter I, 26—28). Et digt, som oprindelig hed »Drømmen«, og som ogsaa har faaet plads i samme digtcyklus (side 34—40). er sand-

synligvis ogsaa bleven til paa dette tidspunkt1), og et tredie digt i cyklusen, nemlig det pragtfulde »Ha, mit Liv var Vintersolen under Polen«, der oprindelig har hedt »Farvel til Stella«, ved man med absolut sikkerhed er bleven til i juli 1827 2).

I det hele taget befandt han sig efter besøget i Stellas hjem i den voldsomste gjæring; den angreb ham baade legemlig og sjælelig, og han var ikke længer herre over sig selv. Men et stod fast efter ugelange lidelser: nu vilde

han for sidste gang tale til Stella, og hvis hun fremdeles var lige ubønhørlig, saa vilde han gaa til Grækenland for i frihedskampen at søge den død, som Byron havde fundet tre aar i forveien.

Den 26de juli, altsaa akkurat paa dagen syv maaneder efter, at han havde lært Stella at kjende, fandt han den anledning, han havde ventet paa.

') Stellas bemærkninger til hvert vers er uden tvivl først kommen til, da cyklusen et aar efter blev redigeret.

2) Allerede indholdet viser det, og det fremgaar yderligere af et sted i Nicolai Wergelands svar paa Welhavens kritik, sammenholdt med en ytring i brevene. Faderen oplyser, at digtet oprindelig har hedt Farvel til Stella«, og at det føröt senere (ligesom »Drømmen«) »uden særskilt Inskription er bleven indklemt mellem allehaande Smaasager«. (»Retfærdig Bedømmelse af H. W.s I'oesie og Karakteer«, side 31J. I et brev til Stellas moder, dateret 29de juli, siger Wergeland selv, at han den 26de har mistet to papirer — -det ene var mit Farvel til Stella« (Breve, side 9).35

Hans far, der havde en vis mani for at arrangere landlige fester med et pompøst præg, havde til den dag faaet i stand en blomsterfest paa preste-gaarden, og baade Stella og hendes søstre var budne.

Wergeland var i høieste grad nervøs og opspilet. Allerede før Stella kom, mærkede man hos ham »en paafaldende Aandsfraværelse, Ytringer af en høi Spænding i Sjælen«. »De forskjelligste f ølelser gjennemkrydsede mig den Dag i den Grad, at min Forstand ikke formaaede længere at beherske dem , skriver han selv en maaned senere til Stella.

Jeg lignede et Skib, som krænger i Stormen, saa at Seilene og Vimplerne dyppes i Vandet. Især den smertelige Følelse, at jeg maatte give min Stolthed tabt, naar jeg atter vilde henvende mig til Dem, og Bevidstheden om, at jeg ikke vilde kunne andet, da min Lidenskab var voxet til en saadan Høide, at mit hele Væsen var aldeles opløst i den, forenet med Tvivl, Længsel efter at se Dem, Forventningen om, hvad min Skjæbne vilde blive, og som det ene Øieblik bar et lyst, det andet et mørkt Præg, Angest, tunge Ahnelser, Planer, gjorde mit Indre fuldkommen ligt et oprørt Hav« 1).

I forudfølelsen af, hvad der vilde ske, havde han skrevet »Farvel til Stella«, hvori han skildrer

') Breve, s. n—12.36

sig selv deltagende i den græske frihedskamp og tilslut dvæler ved sin egen død for de tyrkiske klinger. Han havde sit digt i lommen, og han vilde sandsynligvis overrække hende det til afsked, hvis hun ikke havde ændret tanker siden forrige gang, han talte til hende om sin kjærlighed.

Stella og hendes søstre kom kjørende, festen begyndte, og Stella nød den ære at blive valgt til »blomsterdronning«. Som søn i huset ansaa Wergeland det for sin ret at aabne ballet med hende; men hun var af en anden mening, idet hun gik ud fra, at som blomsterdronning havde hun ret til at gjøre fordring paa en bedre danser. Hun afslog altsaa hans anmodning og lod sig føre til dansen af siu svoger. Wergeland bed tilsidesættelsen i sig saa godt, han kunde; han ventede til efter dansen; da bad han hende om en samtale; men hun var altfor danselysten til at have tid til at tale med ham, og hvorfor skulde hun desuden lade ham forstyrre fornøielsen for hende med sine erotiske deklamationer? Hun nægtede at tale med ham. Nu blev Wergeland ude af sig selv; halvt vanvittig og helt utilregnelig af smerte fulgte han efter hende, og med et aldeles forstyrret udseende gjentog han sin anmodning om en samtale, saa hele selskabet hørte det; da resultatet kun var et nyt afslag, styrtede han ud med et skrig — og kastede sig fra den37

høie laavebro mod en sten i den hensigt at knuse sit hoved. Han blev bevidstløs baaret ind i huset, man sprang efter medicin, hele selskabet kom i forvirring, og Nicolai Wergelands pompøse blomsterfest var fuldstændig spoleret.

V.

Da han ved hjælp af nervestyrkende midler nogenlunde havde gjenvundet herredømmet over sig selv og

overskuede, hvad der var skeet, i hele dets omfang, var hans første tanke at gjøre alvor af planen at gaa til Grækenland. Han sagde til sin far, at det var den eneste redning, saafremt ikke hans liv ganske skulde spildes. Nicolai Wergeland var fornuftig nok til ikke iigefrem at sætte sig imod denne plan; han mindede ham blot »med mild Sorg« om, hvad han skyldte sine forældre. Wergeland havde aldrig seet sin far saa sorgfuld, og efter en haard sjælekamp opgav han sin plan.

Tre dage efter at spranget fra laavebroen havde fundet sted, skrev han et langt brev til Stellas mor, hvori han søgte at forklare sin opførsel og bad om tilgivelse for den. Det er dette brev, som aabner Stella-brevene i den trykte brevsamling.

Grundstemningen i dette brev er fortvivlelse, og dets urolige, springende tankegang viser tydelig nok, hvor dybt grebet af smerte han var. »Jeg er3»

nu rolig som en Harpe, hvis Strenge alle ere brustne«, skriver han, »og min Fornuft kan oversee min Stilling og den mørke, uafvendelige Retning, min Skjæbne maa tage og har taget; men jeg har Øieblikke, da jeg ikke kan dette, da alle Gjenstande, alle Ideer krydse hinanden paa engang, og alt svæver for mig som i en Taage: jeg har Øieblikke, da jeg ikke kan vurdere mine Skridt og jeg ikke ved, om det er sandt eller blot en Drøm, hvad der vist, vist er hændts: jeg er da aldeles sløv og ligegyldig — der lægger sig en kold Kimfrost om Hiertet, som, naar Bevidstheden vender tilbage, smelter i Graad og en unævnelig Følelse af Sorg og Vemod«.

Snart beder han om tilgivelse, snart takker han en af Stellas søstre, fordi hun viste ham deltagelse, da hans hoved brændte og han neppe var sig selv-mægtig, og snart strømmer han over i bønner til Stella om ikke at hade ham, ikke at foragte ham ; i det ene øieblik dvæler han ved sin kjærlighed og de planer, han har havt, i det næste ved sin fortvivlelse; saa taler han om sin karakter, og med et stænk af bebreidelse i tonen udvikler han, at Stella maa have hørt meget ondt om ham, siden hun har behandlet ham saaledes, og at han i grunden havde fortjent en bedre skjæbne — men saa bryder han pludselig af og ender med at velsigne Stella og gjentage sine bønner om, at hun ikke maa være vred, ikke hade ham.

39

Wergeland var imidlertid en altfor sund, altfor livsglad og udadvendt natur til at blive stikkende i denne stemning; han arbeidede sig hurtig ud af den. Allerede det næste brev viser det.

Det er skrevet til Stella maanedsdagen efter spranget fra laavebroen. Hertil sigter mottoet:

»Det er en Maanedsdag, siden

jeg grov liden Kirsti i Muld en Maaned? en Maaned ? — har Tiden da mistet sit hvirvlende Hjul?«

Da Wergeland skrev dette brev, havde han ikke blot gjenvundet herredømmet over sig selv: han var vokset under krisen, han var bleven mere moden, mere mand. Hør blot, hvor fornuftig og overlegent han taler om sig selv: »Uagtet hele mit Haab om et lykkeligt Liv, hvortil mit hele Temperament synes at sigte, er forbi, uagtet alt forekommer mig glædesløst og Verden har tabt sine livlige Farver — latterligt for en Dreng paa nitten Aar — har jeg for en Deel erholdt min Sjelskraft tilbage, som har lagt sløv, uden Springfjer, i den lange Tid, fra jeg første Gang aabenbarede Dem mine Tanker og lige til andengangs Catastrophe«.

Han omtaler denne katastrofe meget uforbeholdent ; men han føler sig øiensynlig ilde ved tanken paa den, og han stræber af alle kræfter at bortforklare den, idet han vil have det hele betrag-4°

tet som et udbrud af en sygdom. Han har forløbet sig stygt; men Stella maa endelig ikke tro, at hans karakter eller hans hjerte har nogen andel i prostitutionen. »Dersom jeg med fuldt Overlæg havde gjort, hvad jeg gjorde, dersom jeg med Vilje havde opført mig saa slet imod Dem, hvor kunde jeg da virkelig have holdt af Dem ? Naar jeg da havde havt Forstand nok til at tænke mig Deres Stilling, og jeg roligen havde udsat Dem for saadanne Ubehageligheder, knnde jeg have elsket Dem da? Jeg vilde da blot have været den raa Egoist, jeg vilde være mere ufølende end det Gulv, jeg traadte paa, og jeg maatte da nødvendig, med en saadan Characteer, nu føie Forbitrelse ved Siden af krænket Forfængelighed og søge Trøst i Haan og Spot. Jeg føier ikke dette, men derimod

tilfulde, at jeg ingen Prætensioner bør have, at der ingen Uret er mig skeet, men at jeg har megei bitterlig at angre, men mest, at jeg imod den, jeg ikke for mit Liv vilde krænke, ikke har opført mig uden slet«.

Naturer som Wergeland lever hurtigere end almindelige mennesker; de gjennemlever en situation heftigere og voldsommere, og netop derfor er de tidligere naaet til enden; men dette er alligevel ikke nok til at forklare den forandring, der paa saa kort tid var foregaaet med Wergeland.4i

Hvad var det da, som inderst inde havde fremkaldt den?

Det var simpelthen det samme, der skaftede Goethe befrielse fra fortvivlelsen over det haabløse i hans kjærlighed til Charlotte Kestner: det var digterisk virksomhed. Wergeland fortæller det selv : »Ikke saa meget mine Forældres Trøstegrunde, mine Venners Deltagelse eller Doktorens Valeriana hai gjen« givet mig min Sjælesundhed som en Plan, jeg med levende Interesse har opfattet, og som i Sandhed forskaffer mig en ligesaa skjøn som behagelig Adspredelse«. I »Sigmund Brestesøns saga« har han nemlig fundet et emne, passende at behandle som »Frithjofs saga« af Tegner. Indtægten af dette arbeide skulde tilfalde grækerne som en erstatning for, at han ikke personlig var ilet dem til hjælp, »og saaledes indbilder jeg mig, naar jeg skriver nogle Linier derpaa, at jeg arbeider eller fægter for dem«. Men det var ikke blot denne indbildning, der styrkede ham; i selve arbeidet fandt han »en smuk Adspredelse«, han udførte det med lyst, og det gik glat fra haanden.

I følge med denne plan er andre planer og forsætter komne. Han, der for mindre end en maaned siden betragtede sit liv som forspildt, ser nu temmelig forhaabningsfuldt fremtiden imøde. Han vil begynde et nyt liv, han vil vise verden,42

»at ingen kan elske eller nærme sig Stella uden virkelig at blive bedre«, han vil nægte sig al for-nøielse, tage eksamen i en hast og prøve at erhverve sig et navn. Selv ikke ligeoverfor Stella har han opgivet enhver fremtidsplan: »Tretallet er et helligt Tal, og naar jeg har en god Examen og et Navn, vil jeg endnu engang — den sidste — dersom Stellas Haand og Hjerte endnu er fri —- bede den ædle om at gjøre mig lykkelig — ha, i en Grad, jeg ikke kan tænke mig uden at svimle, — Jeg vil bede haabløs; men jeg vil da ikke gaa bort uden den gode, ædle Stellas Agtelse eller Velvilje«.

VI.

Et par dage efter at dette brev var skrevet, drog Wergelend ned til Kristiania for at realisere sine planer; men allerede den 10de september var han atter oppe i Eidsvold paa et kort besøg i Stellas hjem.

Hans brev til Stella havde nemlig gjort et gunstigt indtryk, og specielt var Stellas mor meget tilbøielig til at styrke ham i hans gode forsætter. Det var efterretningen om dette, som drev ham derop.

Under besøget forsikrede Stella ham om, at hun slet ikke var vred paa ham for hans optræden, og der blev aftalt, at han om et aar atter maatte43

faa lov at fremstille sig som frier, saafremt han i denne tid havde ført et eksemplarisk og arbeidsomt liv. Han lovede baade Stella og moderen alt, hvad de forlangte, inden han vendte tilbage til Kristiania.

Hans næste brev — til moderen, dat. 22de septbr. — strømmer over af taknemlighed og lykke: s Jeg er meget lykkelig nu: jeg ved, jeg gaar den skjønneste Bestemmelse imøde; det er en forhen ufølt Rolighed i mit Indre, som gjør dette, og denne Følelse har udviklet sig af Bevidstheden om, at de ædleste Væsener, jeg kjender, gribe ind i min Skjæbne, og om at det beror paa mig selv, hvorvidt denne skal fremtræde lys eller mørk i Fremtiden«.

Med brevet fulgte to digte til Laura. Det ena »Flodens Sang til Stjernen« har, som Hartvig Lassen med god grund formoder, først ledet Wergeland hen paa Stfcllanavnet1). Det blev ikke optaget i »Digte, første Ring«, men findes aftrykt i »Breve fra Henrik Wergeland«. Det andet »Haabet slaar Nakken mod Stjernen« blev senere indlemmet som et parti af digtet »Haab« (»Digte, første Ring«, no. 14).

Den 10de oktober sender han Stellas moder

l) I manuskriptet til det ovenfor aftrykte digt staar ikke Stella, men dennes virkelige navn, der ogsaa var et to-

stavelses navn med a til endelse.44

et nyt brev, og med det følger oden »Napoleon«, hvis lange indledning ved sin eiendommelige theori om menneskesjælenes oprindelse danner et mærkeligt punkt i Stelladigtningen.

Kort før jul gjensaa han Stella, hendes uioder og søster i Kristiania og havde da anledning til at gjentage sine løfter; men han holdt dem ikke fuldstændig, og brevene fra denne tid er regelmæssig ledsagede af skriftemaal om smaa overtrædelser, som han meget ærlig tilstaar og meget ydmyg og skamfuld beder om tilgivelse for.

Julen tilbringer han i Kristiania; han tør nemlig ikke komme til Eidsvold, da han har lovet ikke at nærme sig Stella, før aaret er ude; men i begyndelsen af mai er han atter hjemme paa præste-gaarden efter faderens ønske, og derfra sender han Stellas moder et langt brev, der forklarer, hvorfor han mod sin vilje allerede nu er kommen derop.

Imidlertid var der foregaaet en forandring baade med ham og Stella.

Han havde i vinterens løb været stærkt optaget af literære sysler. Har. havde skrevet begge sine første farcer og en hel del digte, arbeidet paa »Brestes og Beines Drapa % som han vilde kalde hint digt af »Sigmund Brestesøns saga«, og lagt den første plan til »Skabelsen, Mennesket og Messias«. Kjærligheden til Stella har inspireret det45

meste af denne produktion, men selv var den herunder ligesom bleven forflygtiget; Stella blev mindre af en realitet og mere af et ideal. Skjønt han glæder sig over at kunne reproducere Stellas træk i sin fantasi eller over at eie et kobberstik af en ung savoyard^pige, der ligner Stella, bliver det dog mere og mere Stellas »Sjæle, der beskjæftiger ham, og det er i denne tid, at han helt udvikler sin eiendommelige sjæletheori, der gaar som den røde traad gjennem hans ungdomsdigtning.

At paavise, hvorledes denne theori udvikler sig, hører ikke herhen; kun saa meget bør siges, at den staar i den inderligste forbindelse med kjærligheden til Stella. Naar haabet om en forening her paa jorden forlod ham, søgte han sin trøst i at drømme om en sjælelig forening efter døden, og at dette har været en af hans yndlingstanker, fremgaar allerede deraf, at den har inspireret ham til flere af Stella-digtene Den forekommer allerede antydningsvis i »Drømmen*, den findes helt udfoldet i et andet parti af »En sangfuld Sommermorgen paa Skreya«, det prægtige:

»Snart vil min Sjæl lig en graahvid Taage svømme i Luften, Stella, Stella.«

og den gjentages i digtet »Til Stella«, det sidste digt i »Digte, første Ring«. Det lader sig ogsaa let paavise, at det er den samme tanke, der har46

givet ham idéen til begyndelsen af »Skabelsen, Mennesket og Messias« med sin eiendommelige fremstilling af menneskets besjæling.

Saaledes digtede han sig lidt efter lidt paa afstand fra den virkelige Stella, og hans følelser antog efterhaanden en mere og mere literær karakter. De havde vistnok en reel gjenstand til udgangspunkt, men det ideale maal blev mere og mere hovedsagen.

Det var dette, som bevirkede, at han modtog sin tredie og sidste kurv med større ro.

Den anden juli 1828 skrev han til Stella og spurgte, om han maatte faa lov til at tilegne hende Brestes og Beines Drapa« til hendes fødselsdag, den 11te august. Samtidig sendte han hende en sølvkurv, indeholdende et jordbær, en rosenknop og et aks, ledsaget af et citat af »Frithjofs saga«:

»Det første Jordbær, som blev rødt, det første Aks, sig gyldent bøied, gav han sin Ingeborg fornøiet«.

Men Stella sendte ham, som bekjendt, kurven tilbage: hun var jo forsaavidt i sin gode ret, som han ikke havde holdt sine løfter, og desuden var der kommen en ny faktor med i spillet, nemlig hendes kjærlighed — til en anden.

Meget karakteristisk er den maade, hvorpaa Wergeland tog denne tredie kurv; han overførte47

øieblikkelig sine Stella-sværmerier paa en anden dame, som han havde gjort bekjendtskab med i Kristiania. Til hende skrev han kort efter det tidt nævnte frierbrev, og naar han i dette udvikler, at hun er den virkelige Stella, saa var det uden tvivl ikke blot hende, men ogsaa sig selv, han søgte at indbilde det. Lidt fromt bedrag forekommer der dog selvfølgelig i brevet. Jeg skal som bevis for denne paastand blot anføre et eneste eksempel. Det er ganske morsomt.

Den 2den april havde han i et brev til den virkelige Stellas moder skrevet følgende franske vers:

»O priez vous pour moi chez — o vons sçavez chez quelle! Et toute ma vie sera une priere pour vous et elie«.

I brevet til den nye Stella forekommer følgende parti:

»Hvor slet Franskmand jeg er, kan De se af disse Tanker, jeg i det Sprog vil udtrykke til min Skytsengel, om jeg har nogen : at han skal bede for mig hos Dem :

»Priez pour moi ä — o vous savez a quelle! Et toute ma vie sera une priére pour vous et elie !«

Jeg er saa ukyndig, at jeg ikke ved, om dette grammatikalsk er rigtigt eller ikke. Men hvad det saa er, saa tag Meningen efter Ordene.«48

En saadan liden barnagtighed skal man ikke lægge skjul paa; den minder om, at Wergeland dengang ikke var mere end tyve aar; det er man ellers saa let tilboielig til at glemme.

Men selv om han endnu kunde begaa slige barnagtigheder, saa staar det dog fast, at han har vokset betydelig under sin ulykkelige kjærlighed til Stella; den havde for første gang givet det unge geni et indhold og et maal, den havde udvidet hans idékreds, befrugtet hans fantasi og ansporet hans energi, og skjønt han ogsaa senere levede inde i hovedstaden som en vildbasse, blev det dog sandt, det, han havde skrevet, at bekjendtskabet med Stella skulde gjøre ham bedre; thi hvor stærkt han end lod sig rive med af øieblikket, tabte han dog aldrig

senere de store ideale perspektiver af sigte.

* *

Hartvig Lassen fortæller i en anmærkning til det sidste brev i Stellasamlingen, at da Wergeland og Stella knapt halvandet aar efter det sidste frieri atter mødtes, var forholdet gemytligt og ugenert som mellem gamle venner.

Jeg skal blot tilføie en liden anekdote om deres sidste møde. Det var paa et logebal i Kristiania i begyndelsen af firtiaarene. Wergeland var i sin bureauchefsuniform, og hans hustru var med49

paa ballet. Stella og han dansede cotillon med hinanden. Han talte først meget begeistret om sin hustru, senere om forskjellige andre ting — indtil han pludselig udbrød: »De er akkurat den samme, som De var i 1827. Naar jeg nu ser paa Dem, er det næsten, som om alle disse aar med et blev strøget ud af min erindring«.

»Nu er det vist vor tur at danse«, svarede Stella.

Og saa dansede de.

4 H. Jaeger : Feuilletoner og skitser.Asbjørnsen i sit hjem.

En ung dansk forfatter har engang nedskrevet den bemærkning, at en ungkarlebolig ikke er et hjem, blot en leilighed. Det er imidiertid med denne som med alle andre aandrigheder: virkeligheden kan vise fuldt op af tilfælde, hvori den ikke holder stik. Det interessanteste af dem, jeg har truffet paa, var den gamle norske eventyrsamler P. Ghr. Asbjørnsens bolig. Det var et virkeligt »hjem«, og skjønt man ikke opdagede vidnesbyrd om andre kvindelige hænder end dem, som førte støvekosten og vaskekluden, havde det dog sin hygge og sin særegne ynde, præget som det helt igjennem var af beboerens eiendommelige og elskværdige personlighed.

Det var i en gammel temmelig forfalden træbygning i den vestlige udkant af Kristiania, at Asbjørnsen boede. Mod nord stødte den umiddelbart op til en udhusagtig sidebygning, der ogsaa var beboet; mod vest og syd var den omsluttet af en bustet gammel have og mod øst af en stor gaardsplads, der gjorde indtryk af at have været51

et landligt tun. I virkeligheden havde ogsaa stedet før i tiden været en landeiendom. Dengang da Asbjørnsen for adskilligt mere end en menneskealder siden flyttede derop, laa det endnu et godt stykke udenfor bygrændsen, og han havde en lang spadseretur paa landeveien at gjøre, inden han naaede byens grund. Men siden havde den rappe unge hovedstad med sine store murbygninger og butikker, sin gadebelysning og sine politikonstabler kravlet sig op over bakkerne, og paa sine gamle dage havde han seet den ile forbi sine vinduer og længere ud mod vest.

De fire smaa værelser, Asbjørnsen havde oven-paa, var husets eneste beboelsesrum. Under var der kjælder, vedbod eller hvad det nu var, ovenover loft, som han brugte til pulterkammer. Der var lavt under taget, og gulvene laa ikke i samme plan. Naar man skulde fra det ene værelse til det andet, maatte man snart op ad et par trappetrin, snart ned ad et par trappetrin. Der var formelig gymnastik i det, især for en saa svær gammel mand som Asbjørnsen.

Gadedøren ud mod gaardsrummet var bestandig laaset; men neppe havde man ringet, før der lød tunge trin i den knagende gamle trappe. Det var altid ham selv, der lukkede op. Saa arbeidede man sig i fællesskab opover trappen, der vaandede sigIII

foruroligende, og saa dumpede man fra gangen ind gjennem en dør og ned et par trappetrin lige i hans arbeidsværelse.

Fra gulv til tag var det betrukket med det vakreste og kostbareste af alle tapeter: indbundne bøger, og disses regelmæssige rader brødes og oplivedes af forskjellige gjenstande, der var anbragt for at dekorere, saasom: en gruppe jagt- og fiskeredskaber med de traditionelle hjortetakker i midten, en statuette af Asbjørnen, et prægtigt gammelnorsk drikkehorn, to store udstoppede sneugler og en latterlig liden bureaukrat af en spurveugle, der bar en trekantet hat med en statsraads værdighed, foruden en hel del mindre ting. Værelsets døre var to pragtstykker, der øieblikkelig tiltrak sig opmærksomhed. Deres felter var nemlig prydet med malerier af nulevende norske kunstnere. Arbo havde malet en liden gjentagelse af sin »As-gaardsrei«, Eilif Petersen en meget morsom, men ufuldført skitse af Askeladden, som kysser prinessen, Gude, Morlen Muller, Otto Sinding og Skramstad landskaber, der dannede illustrationer til enkelte folke- eller huldreeventyr. Til det kjæmpemæssige skrivebord, der stod midt paa gulvet, havde Asbjørnsen selv leveret tegningen. Om vinteren saa der rigtig lunt og koselig ud derinde, skjønt der i grunden var temmelig koldt, og om sommeren havde53

lyset et mildt grønt skjær paa grund af de naturlige persienner, som træerne dannede udenfor vinduerne.

Her var det, Asbjørnsen helst opholdt sig, her arbeidede han, her slog han sine ledige stunder ihjel, og her modtog han besøg.

De to smaa rum, der stødte op til arbeidsværelset, var i grunden ikke andet end en fortsættelse af dette. Her var fuldt op af bøger, smaa malerier, især af ældre norske kunstnere, skabe o. s. v. Paa bordet i et af dem laa et stort album, indeholdende originaltegninger til de illustrerede udgaver af eventyrene. Det fjerde rum indholdt derimod intet mærkeligt. Det var afdelt med et forhæng, og den ene afdeling fungerede som soveværelse, den anden som spisestue. En stor Ion, der stod udenfor, dæmpede lyset, og om sommeren, naar Asbjørnsen spiste for aabent vindu, rakte den sine grene ind i værelset og hvælvede et løvtag over hans hoved. Men for nogle aar siden syntes han, at der blev altfor skum-mert derinde, og da han troede, det var lønnens skyld, lod han den fælde. Først bagefter forstod han, at det var hans øine, der var begyndt at svigte, og det var nok ikke frit for, at han savnede træet.

I sine sidste aar bød Asbjørnsen sjelden gjæster til sig. Den uhelbredelige sygdom, han bar paa, tillod ham det ikke. Han led nemlig af sukkersyge. Men han modtog gjerne besøg, og var man54

først kommen op til ham, blev man der længe. Der var saa meget, han skulde vise en, saa meget han kom til at tale om, at tiden gik.

Egentlig hvad man kalder snaksom, var han ikke; dertil var der for meget af lun, godmodig, lidt tungvint langsomhed over hans maade at tale paa. Men ikke desto mindre var han meget meddelsom, og det lune og

dæmpede i hans foredrag lagde en farve af gemytlighed og tryg fortrolighed over alt, hvad han sagde, saa man fik en behagelig følelse af velbefindende, naar man var hos ham. Hyggeligst var han paa to mands haand; men han hørte forresten ingenlunde til de berømtheder, der føler sig forpligtet til at repræsentere sin egen storhed, saa snart to eller tre er forsamlet i deres navn.

Takket være hans meddelsomhed, lærte man ham forholdsvis let at kjende, og havde man først vundet hans velvilje, udleverede han sig hurtig til en. Ikke saa at forstaa, at han fortalte om sine eiendommeligheder; sligt laa ikke for ham; han røbede dem blot aldeles ubevidst.

Allerede en af de første gange, jeg besøgte ham, lod hans meddelsomhed mig tage sigte paa en egenskab, der i væsentlig grad havde givet hans bolig dens præg. Han havde netop kjøbt sig et stort prægtigt hulspeil, og i det skulde jeg endelig se alle hans fotografier, først og fremst alle de bil-55

leder af smukke damer, som han havde. Han var øiensynlig stolt over disse sine erobringer in effigie, og han blev inderlig fornøiet, naar man udtalte sin beundring for et vakkert ansigt, som han havde gjort bekjendtskab med i Karlsbad, eller blev begeistret over en velskabt figur, som han havde havt anledning til at beundre paa Modum. Af enkelte af sine damebekjendtskaber havde han indtil fem— seks forskjellige fotografier, og man slåp ikke, før man havde beundret dem alle. Der var en umiskjendelig samlerstolthed i hans maade at forevise dem paa — og samler var han lige ud i fingerspidserne.

Thi ligesom han samlede paa eventyr og paa fotografier af smukke damer, saaledes samlede han paa alt andet, som han interesserede sig for. Han havde i sin tid eiet en meget smuk zoologisk samling, som han for en del aar siden havde afhændet til en lærd skole og faaet ganske godt betalt. Som naturforsker og folklorist havde han ogsaa samlet paa naturvidenskabelige og folkloristiske værker, og i begge retninger havde han drevet det til vakre resultater; som forstmand havde han lagt sig til et forstvidenskabeligt bibliothek, der havde kostet ham flere tusinde kroner og nu stod nedpakket i kasser paa loftet; og som gastronom og forfatter af »Fornuftigt Madstel« eiede han endelig en samling koge-III

bøger, der vistnok var uden sidestykke i hele landet, idet den talte omtrent 400 bind. Baade denne og den forstvidenskabelige samling kommer nu universitetsbibliotheket tilgode. Fra sin middelhavsrejse med korvetten »Ørnen« havde han bragt en udsøgt liden samling af orientalske sager med hjem; den var imidlertid svundet stærkt ind paa det sidste, da han havde foræret adskillige stykker bort. I en stor bronceret blikkasse havde han sine folketraditionelle samlinger; i en anden samlede han sine breve, i en tredie udklip af aviser, og her indskrænkede han sig ikke til at opbevare alt, hvad der blev trykt om ham selv, men tog ogsaa med artikler om andre gjenstande, der interesserede ham — saaledes efterlod han sig en komplet samling af indlæg i den avisfeide, der for nogle aar siden blev ført angaaende »norske forfattere og danske forlæggere«. I sin tid havde han samlet paa fiskeredskaber — han eiede en hel kasse fuld — og blandt dem fandtes der kostbare fiskestænger og sindrig konstruerede sneller, der aldrig var bleven brugt, ja, han efterlod sig endog en meget righoldig samling af fjær til fluer og havde paa dette omraade været besjælet af en saa intens iver, at han havde anvendt 60 kroner paa at faa en hel guldfasan, hvoraf ikke meget var blevet benyttet.

Hele hans bolig var i grunden en eneste stor57

samling af samlinger; men altsammen var ordnet med smag; intet ståk sig frem og gjorde selvstændige fordringer gjældende. Derfor gjorde det heller ikke noget pulterkammeragtigt indtryk; tvertimod!

Som samler havde Asbjørnsen en mani for at have alt saa komplet som muligt, og som i enhver god samling skulde der helst være doubletter af enhver ting. Dette i forbindelse med lidt af den gamle pebersvends egenhed havde ofte afsat sig de pudsigste mærker i hans indkjøb baade af nødvendighedsartikler og luksusgjenstande. Medens han fiskede, nøiede han sig ikke, som andre dødelige, med en eller høist to fluebøger; han havde ikke mindre end tre. For det tilfælde, at han vilde barbere sig hjemme — hvilket han forresten aldrig gjorde —, kunde det jo være noksaa bra at have en pudderkvast; men hvad han skulde med to, den ene ligesaa ubrugt som den anden, ja, det kan kun en samler forstaa. At han havde to stokker og to tollekniver, var jo ikke saa urimeligt for

en gammel turist som han, og at han havde et reserveskaft til sine kniver, behøvede blot at vise, at han var en forsynlig mand; men naar han havde lagt sig til hele fem reserveskafter af hvalrosben, da var det selvfølgelig atter samleren og pebersvenden, der havde slaaet sig sammen om at gjøre indkjøbet.

Inde i et af de smaa værelser var der et stortIII

skab. Det indeholdt ogsaa en samling — af værk-tøi. Jeg tror, at fagmænd vilde have erklæret den for at være temmelig komplet. Der var filer, hammere, tænger, bor, skrujern, syler og en hel mængde andet værktøi i forskjellige former og størrelser, ja om det saa var en plugrasp, saa fandtes den der. Han var forberedt paa alt, selv paa at uforskammede skopinder skulde stikke sig op gjennem indsaalen i hans støvler. Og ligesaa forberedt var han, naar han drog ud paa reiser. Han førte nemlig altid et lidet vidunder af en reisevædske med sig, et slags original sammensætning af en værktøikasse, et lægebestik og en toilettevæske. Den har uden tvivl gjort ham god nytte paa hans udflugter som turist og forstmester; men at der var ting i den, som bare var der for fuldstændighedens skyld, det tør jeg vædde paa.

Ved siden af hans egentlige naturhistoriske og folketraditionelle samlervirksomhed havde hans samleriver i tidligere dage væsentlig gaaet i retning af alt henhørende under jagt og fiskeri. Senere havde den slaaet sig paa det kulinariske fag. I madveien var han nemlig en kjender af første rang, og hans indsigter paa dette omraade er jo bleven skattet baade i Danmark, Sverige og Norge, kort overalt, hvor »Fornuftigt Madstel« har fundet udbredelse. At han ogsaa i dette fag besad vakre samlinger59

foruden sit kulinariske bibliothek, anser jeg givet; men jeg har desværre aldrig havt anledning til at iagttage ham paa dette omraade. Jeg erindrer bare, at han engang viste mig en melkeprøver, som han netop havde kjøbt, og som han var særdeles henrykt over.

En af sine samlinger vedblev han at have stærk forkjærlighed for lige til det sidste, og det var samlingen af »Asbjørnseniana«. Han viste stor omhu for sit literære navn. Dog var det langt fra, at han pleiede sit ry. Han saa blot gjerne, at andre pleiede det. Og heller ikke hans ønsker i den retning fremtraadte paa nogen ubehagelig og paatrængende maade. Jeg var kommen paa en venskabelig fod med harn og havde gjentagne gange pumpet ham for oplysninger til andre forfatteres karakteristik, uden at han med en stavelse havde opfordret mig til at skrive hans egen Men da jeg selv endelig havde faaet lyst til at forsøge det og bragte sagen paa bane, svarede han smilende: »Ja, det har jeg længe gaaet og ventet paa«. Bag efter var det jo ikke ganske frit for, at han gjorde et par smaa forsøg paa at benytte mig som basunengel; men da han havde faaet et par kurver, der røbede ham min ulyst til at spille den rolle, holdt han aldeles op, uden at blive spor af fornærmet. At jeg i min afhandling om »Asbjørnsen og huldre-6o

eventyret« karaktiserede ham som realist og som en forløber for nutidens literære retning, havde han ikke noget imod. Han vilde tvertimod gjerne stilles sammen med de unge, og de fordømmelsesdomme, som man ellers altid hører over nutidens literatur fra mændene af hans generation, hørte jeg aldrig antydning af fra hans mund.

I de senere aar skal han jo ogsaa have færdedes adskillig blandt de yngre danske forfattere under sine hyppige besøg i Danmark.

Hjemme bestod derimod hans omgang hovedsagelig af ældre mænd, der tilhørte høire baade i politik og literatur. Professorer og embedsmænd dannede grundstokken i de selskaber, han gav, og saa slang der en enkelt yngre kunstner eller forfatter, som han vilde vise en speciel opmærksomhed, ind imellem. Det gik imidlertid ingenlunde stille og adstadig til i hans lag; det var ægte ungkarlegilder, skjønt der baade var præster og statsraader tilstede. Naar man havde spist, kom det gamle drikkehorn frem paa skrivebordet og blev fyldt med champagne, og saa bar det løs med taler og skaaler i gammel gemytlig stil. Den, som havde ordet, maatte staa med hornet i hænderne, og naar han havde konkluderet med en ordentlig slurk, sendte han det til sin sidemand, hvorpaa det gik fra mund til mund, indtil det havnede hos næste taler.6i

Det gik forresten yderst sjelden paa i de sidste aar. Han var bleven gammel, og han orkede ikke stort. Hans arbeidskraft var borte, og han maatte være yderst forsigtig med sig selv. Hver uge lod han sig veie for at erfare,

om sygdommen skred frem, og skjønt resultatet som oftest var ganske tilfredsstillende, mærkede han dog paa mangt og meget, at det gik stærkt ned ad bakke med ham.

Men aandsfrisk var han fremdeles, skjønt hans hukommelse undertiden slog en smule feil. Endnu kunde han fortælle, saa det var en lyst at høre paa, og især naar han drog frem af sit rige forraad af 7iarrationes lubricæ, var der endnu baade saft og kraft i hans foredrag. Ogsaa naar talen faldt paa jagt og fiskeri, kunde han blusse op og blive ungdommelig livlig. Jeg erindrer ham saaledes en dag for omtrent fem aar siden, da jeg var oppe og sagde ham farvel, før jeg drog ud paa min sommerfart. I samtalens løb kom jeg til at nævne, at jeg vilde drive endel med at fiske den sommer. Sligt liv som der da kom i ham! Der var ikke ende paa alle de gode raad og vink, han gav mig, og til hvert raad knyttede der sig illustrerende historier, hentede fra hans egne rige erfaringer ved Norges elvebredder. Havde jeg kunnet stenografere hans ord, vilde man have havt den morsomste lille anvisning til fluefiskeri, som man kunde ønske sig.62

Selv kunde han selvfølgelig ikke mere være med paa slige idrætter, og der var adskillige aar, siden han sidst var i skogen.

Men gammel kjærlighed rustede ikke.

Han havde kjøbt sig en salonrifle, Og med den sad han inde ved sit skrivebord og skjød efter esset i et kortblad, som han havde spigret op ude i gangen. Man kan endnu se kuglerne sidde fast i væggen. Tilsidst blev selv dette vaaben ham for tungt, og han maatte nøie sig med en let liden luftpistol.

Men trods slige triste erfaringer om alderdom og svækkelse havde han dog endnu adskillig livsglæde igjen, da døden i form af en lungebetændelse kom og tog ham hurtig og stille.

Den sidste gang, jeg besøgte Asbjørnsen i hans hjem, var i 1885, paa hans 73de fødselsdag. Bøgerne og alting i hans arbejdsværelse stod uforandret; men paa skrivebordet laa han selv i sin store blomstersmykkede kiste. Fremmede mennesker havde fyldt de rum, hvor der ellers var saa stille; den gneldrende januarkulde fulgte med ind gjennem de aabne døre, bredte uhygge overalt og isnede en gjennem marv og ben; en fremmed røst holdt den sidste tale for geburtsdagsbarnet, høitidelig og sjæle-III

sørgerlig paa embedes vegne — og saa blev han løftet og baaret op ad de to trappetrin, forbi de kugler, han havde boret i gangvæggen, og ned ad den store nye trappe, man havde maattet improvisere for anledningen fra gangvinduet og ned i gaardsrummet, da den gamle var for smal og for skrøbelig.J. P. Jacobsen som novellist.

i.

»Marie Grubbes« og »Niels Lyhnes« forfatter var den mindst produktive af Danmarks moderne forfattere. I de tretten aar, der laa mellem hans literære debut og hans tidlige død, udgav han, foruden sine to bekjendte romaner og enkelte digte, ikke mere end nogle smaa noveller og skitser, der saa lyset i danske ugeblade og tidsskrifter.

Den ældste af disse noveller skriver sig fra 1872; det var hans literære debut.

Før den tid var han kun kjendt som talentfuld ung botaniker og ivrig tilhænger af Darwins lære. I »Nyt dansk maanedsskrift«, hvori det kuld af forfattere, der nu behersker den danske literatur, begyndte at røre vingerne ved begyndelsen af sytti-aarene, havde Jacobsen indtaget pladsen som den moderne naturvidenskabs repræsentant; han havde skrevet en række populære smaaafhandlinger om Darwins theori, om parringsvalget o. s. v. og paa grund af disse artikler havde han maattet bryde enIII

lanse for darwinismen med biskop Monrad, der angreb den i maanedsskriftet.

Kort efter denne lille turnering var det, han overraskede maanedsskriftets læsere med »Mogens« ; botanikeren og darwinisten skiftede ham og blev digter og psykolog. Det var en forvandling, der var skikket til at vække opmærksomhed, om ikke af andre grunde, saa fordi den kom saa pludselig og var saa glimrende. En forvandling i strengeste forstand var det imidlertid ikke; det var kun et nyt udslag af den aand, der havde aabenbaret sig i afhandlingerne. Forfatteren havde slaaet ind paa en ny bane; men maalet var det samme og bagagen med.

Imidlertid gav han sig mærkværdig god tid med at fortsætte paa den nye bane. Istedetfor at skrive en ny novelle skrev han i 1873 en botanisk athandling, der skaffede ham universitetets guldmedalje, og oversatte derpaa to af Darwins hovedværker, nemlig »On the origin of species« og »The descent of man». Først da »Nyt dansk maanedsskrift« i 1874 var bleven afløst af »Det nittende aarhundrede«, offentliggjorde han sin næste novelle, »Et skud i laa g en « og det første afsnit af »Marie Grubbe«, der to aar efter var færdig og med et slag skaffede ham en anerkjendt plads mellem nordens interessanteste nutidsforfattere. Mellem denne

roman og »Niels Lyhne« ligger der et tidsrum af fire aar; men i hele denne mellemtid var han atter taus, naar undtages, at han i 1879 offentliggjorde en ganske liden skitse, »To verdener*. En lignende skitse, »Der burde have været roser 1, bragte «Ude og hjemme« et aars tid efter at »Niels Lyhne« var udkommen.

Den produktion, der staar rundt omkring hans to bekjendte romaner, er da ikke meget frodig. Men til gjengjæld er disse smaa noveller og skitser saa koncentrerede, saa intenst frembragte, at hvert eneste blad er karakteristisk og interessant. Her er intet at begrave paa maanedsskrifternes og ugebladenes kirkegaard; alt fortjener at drages frem og gives bogens selvstændige liv. Dette skede endelig i 1882, idet Jacobsen samlede sine ældre noveller føiede to nye (»Pesten i Bergamo« og »Frie Fønss«) til og udgav det hele under titelen »Mogens og andre noveller i-.

Det blev hans sidste bog; først efter hans død udgav et par af hans venner en samling af hans efterladte digte og udkast.

»Mogens og andre noveller« viser os forfatteren til forskjellige tider gjennem det korte tidsrum, han tilhørte literaturen, og trods sit ringe omfang rummer bogen hele hans eiendommelighed som digter og stilist. Ved hjælp af disse novellerIII

kan man optrække hovedlinjerne i hans literære portræt.

Det eneste, de ikke giver os, er hans ejendommeligheds tilblivelseshistorie; den ligger bagenfor hans debut, og kan ikke engang studeres fuldstændig i »Digte og udkast«. Allerede i »Mogens« var forfatteren helt sig selv; det er et debutarbeide, men det er ingenlunde noget begynderarbejde, dertil er det altfor raffineret. Han har ikke blot allerede taget sit omraade i besiddelse, men han er endog saa hjemme paa det, bevæger sig med en saadan overlegenhed og selvstændighed, at han undertiden ikke kan frikjendes for at være en smule manierert. Intet af begyndelsens famlen, men ikke desto mindre hele begyndelsens friskhed; selv hans manierisme har her sin friskhed, saa dristig og ny som den er.

•iMogens« var imidlertid ikke blot interessant som en pludselig aabenbarelse af et nyt, fuldvoksent talent; den var det ogsaa som et gjennembrud af en ny stil. Det var det første danske arbeide, der sluttede sig til den moderne retning i den franske roman, Gustave Flauberts, brødrene Goncourts og Emile Zolas retning. Naturforskeren Jacobsen sluttede sig som digter fra første øieblik af uforbeholdent til den retning, der søger at overføre naturvidenskabens fremgangsmaade til romanen. Han har maaske neppe kjendt Zola dengang, og selv om68

han har kjendt ham, har han været formeget videnskabsmand til at lade sig forlede af denne forfatters populærvidenskabelige paradokser og ekstravagancer, men Gustave Flaubert har han uden tvivl kjendt, og denne forfatters solide kunst har havt en afgjørende indflydelse paa ham. Ligesom Flaubert vilde han ikke røre, begeistre, vække indignation lig en poet, men anskueliggjøre og forklare; han vilde belyse et stykke psykologi gjennem et eksempel, akkurat som naturforskeren demonstrerer et stykke naturvidenskab gjennem et eksperiment. Som Flaubert vilde han have sin styrke i den psykologiske analyse, og det nye og moderne i denne psykologi var, at de psykologiske fænomener altid fremstilledes i inderlig og uopløselig sammenhæng med de fysiologiske og pathologiske tilstande, der ledsager — fremkalder eller paavirker — dem. Læs blot skildringen af Mogens's sindstilstand, efterat han i det brændende hus har seet Kamilla omkomme i flammerne, og De vil strax have et oplysende eksempel. Det er meget sandsynligt, at en ældr^ forfatter ogsaa vilde have ladet Mogens rammes af en haard sygdom efter dette forfærdelige syn; men ikke desto mindre vilde han have skildret hans

fortvivlelse som rent psykisk, uden at gjøre noget forsøg paa at vise, hvorledes den hang sammen med den sygdom, som følger efter. Jacobsen ved derimodIII

meget godt, at et saa voldsomt indtryk aldrig er rent psykisk, allermindst naar der følger en hjernebetændelse bagefter; han skildrer Mogens's fortvivlelse som en hjernerystelse, der med en gang berøver ham forstanden, og han forfølger og studerer alle den syge hjernes forvildelser ligefra det øieblik, Kamilla dør, til man finder Mogens liggende ude paa marken uden bevidsthed. Selv efterat sygdommen er overstaaet, viser han os dens eftervirkninger i Mogens's liv og tænkemaade med en ubønhørlig konsekvense, der følger sit maal til det yderste, fra aarsag til virkning og fra denne igjen til den næste o. s. v. — Det skud ind i taagen, hvormed Henning i Jacobsens næste novelle dræber sin lykkelige rival, det er heller ikke udsprungen af abstrakt psykiske motiver, det er ikke en forbryders overlagte gjerning, men en af haab og had udmattet, forpint og syg sjæls pludselige indskydelse, og den virkning, mordet har paa sin gjerningsmand, er ikke almindelig anger, men en sygdom, hvori hans aand og evner visner, en levende, flammende rædsel, et forfærdeligt delirium, hvor synet forvildes, og hvis kvaler driver ham til at forfølge Agathe med sin hevn, ligetil han har jaget hende ud af livet og han selv, forfulgt af sine delirier, gaar sig bort i taagen.

For en saadan streng psykologisk betragtningbliver forskjellen mellem godt og ondt uvæsentlig; den brødefulde og den skyldfri bliver lige interessante; den giftige fluesop og den nærende kantarel indtager jo samme plads i botanikerens opmærksomhed. Istedetfor at morallisere over brøden vil man forstaa den. Intet var Jacobsen, ifølge hele hans retning, mere imod end den moralske rigorisme, der altid stanser ved den ydre kjendsgjerning uden at spørge efter de dybere aarsager. Meget betegnende er det, at den eneste smule polemik, hans første fortælling indeholder, netop er rettet mod hin rigorisme. Det er en liden samtalestump, der er kastet midt ind i fortællingen, mellem et par bipersoner, som Mogens har karaktiseret saaledes: »Der er ikke den ting til mellem himmel og jord, de ikke er færdige med i en haandevending, det er lavt, og det er ædelt, det er det dummeste, der er gjort siden verdens skabelse, og det er det klogeste, det der er saa grimt, og det der er saa skjønt, saa det ikke kan siges, og alt det er de allesammen enige om, det er, ligesom de havde en bestemt tabel eller saadant noget, som de regnede det ud efter, for de faa allesammen den samme facit, ihvad det saa er«. Disse personer af »det gode selskab« sidder nu og taler om Mogens og hans optræden efter Kamillas dod. »Sagen er ligefrem den, at han har hengivet sig til ekscesser af alle mulige7i

slags, har levet paa den mest ryggesløse maade med den allerlaveste pøbel, med folk uden ære, uden samvittighed, uden stilling, religion eller nogetsomhelst, dagdrivere, gjøglere, krogjæster og —- i sandhedens navn: letfærdige fruentimmer«.

»Og det efterat have været forlovet med Kamilla, Gud i himlen, og efterat kave ligget af hjernebetændelse i tre maaneder!«

For Jacobsen var de ord, jeg har fremhævet, vidnesbyrd om den høieste grad af dumhed og bornerthed, thi det, som dette udbrud gjør til et tiltrodsfor, det er jo i virkeligheden et naturligt paagrundaf. Netop fordi Mogens har været forlovet med Kamilla og ligget i hjernebetændelse i tre maaneder, har han faaet »den fikse ide, at han er fornærmet af tilværelsen«, og netop fordi han har denne fikse ide, optræder han, som han gjør. Det er et slags efterveer efter sygdommen; det tager tid, inden han kommer sig af dem, og han forvinder dem først fuldstændig i ægteskabet med Thora. Men det indser ikke det gode selskabs repræsentanter; de sidder og betragter sagen populært, d. v. s. ud fra en overfladisk idealisme og regner facit ud paa sin »tabel« i skjærende kontrast til den gjennemførte psykologiske betragtning, der er fortællingens aand.

Til denne psykologi svarer den nye form, no-72

vellen og romanen fik under Jacobsens hænder. Allerede i »Mogens« har man nemlig den eiendommelige kompositionsmaade, som siden voldte kritiken saa meget bryderi, da »Marie Grubbe« og »Niels Lyhne» skulde bedømmes.

Tidligere byggede man jo som bekjendt en roman, som man bygger et skuespil. Man stillede personerne op mod

hinanden i grupper, og ved hjælp af sindrige kombinationer af begivenheder og personer lod man handlingen udvikle sig paa den mest effektfulde maade henimod en afrundet slutning. Jo sindrigere kombinationerne var, jo mere afrundet handlingen fremtraadte, desto bedre var romanen »komponeret«.

De store moderne romanforfattere har imidlertid fuldstændig opgivet denne fremgangsmaade; de anvender ikke længere sit talent til at opfinde sindrige kombinationer; de vil kun gjengive virkeligheden saa intenst som muligt. Begivenhederne har for dem kun værdi, naar de aabenbarer personernes psykologi. Hovedsagen er at fremstille levende væsener, der spiller den menneskelige komedie saa naturlig som muligt for læseren. Forfatteren anstrænger sig af alle kræfter for at skjule det, han er nødt til at opfinde, under virkeligheden, d. v. s. gjøre det saa virkeligt som muligt1).

') Se Emile Zola: Le roman experimental, pag. 206 o. fl.73

Ligesom de franske romanforfattere havde Jacobsen fuldstændig opgivet den gamle kompositions-maade, og han gik i denne henseende videre end nogen anden forfatter. Han maatte ofte høre bebreidelser af kritiken for sine bøgers »mangel paa komposition« ; men i denne form var bebrejdelsen aldeles uberettiget. Sagen er simpelthen den, at hans fortællinger er komponerede efter ganske andre principer end de gamle.

Hans maal som romanforfatter var at fremstille et menneskeliv eller et stykke af et menneskeliv. Derfor har hans arbeider i grunden kun en eneste person; begivenheder, omgivelser, andre personer kommer kun med, forsaavidt de øver indflydelse paa denne ene person, og saa snart de har øvet sin indflydelse, forsvinder de igjen, uden at der gjøres noget forsøg paa ved sindrige kombinationer atter at bringe dem i forbindelse med hovedpersonen. Istedetfor handlingens enhed træder den psykologiske udviklings konsekvense som forbindende princip, og istedetfor de sindrige kombinationer træder de enkelte skildringers sandhed og dybde.

Der ligger bag denne »kompositionsmaade« en stræben efter natursandhed, som staar i den inderligste forbindelse med Jacobsens literære udgangspunkt. Det hører nu engang til sjeldenhederne, at et menneske lever i de samme omgivelser fra vuggen74

til graven. Omstændighederne eller en selv løser en jo stadig ud af en kreds og knytter en til en anden. Det hjem, man levede i som barn, og som man folte sig saa inderlig vokset sammen med, at man mente, baandet, som bandt, ikke kunde briste, uden at ens liv brast med det samme, det er jo som oftest opløst, naar man er bleven voksen og har skabt sig et eget hjem; de venner, man havde, medens man var ung, dem har forskjellige maal, forskjellige tilbøieligheder, forskjellige anskuelser, forskjellige virkekredse jaget fra hinanden, naar man er bleven ældre, og andre har indtaget deres plads; den kvinde, man elsker, naar man er tyve aar, er sjelden den, man ægter, naar man er tredive — og saaledes bestandig i alle forhold. Den forfatter, der vil skildre et menneskeliv istedetfor at fortælle en historie, nødes derfor til at opgive den konventionelle komposition; han maa lade menneskene mødes og skilles, forhold knyttes og opløses, akkurat som livet gjør det; han maa ikke skildre, som orii verden ikke havde forandring eller skygge af omskiftelse.

Ud fra en saadan tankegang var Jacobsen naaet til den eiendommelige form, hvori han støbte sine arbeider. I »Mogens« finder man denne form i dens oprindeligste og overskueligste skikkelse. Den hele fortælling bestaar af otte smaa afsnit, og

III

hvert afsnit er i grunden ikke andet end en enkelt liden scene af Mogens's liv, fortalt saa energisk som muligt. Den traad, der holder de enkelte perler sammen, er Mogens's psykologiske udvikling; men forfatteren vogter sig vel for at lade denne træde frem i sin logiske nøgenhed, han nedlader sig ikke til at kommentere og forklare de enkelte scener. Det mesterlige lille billede fra Mogens's rangleperiode har vistnok et slags kommenterende indledning, men denne kommentar er ikke forfatterens, det er de pene folk, som kommenterer. Der skiftes scene næsten for hvert afsnit, og der skiftes personer omtrent for hvert andet. Ligesom Ulrik Christian Gyldenlove i Marie Grubbes livshistorie afløses af Ulrik Fredrik, denne af Sti Høgh, han af den gyldne Remigius o. s. v. eller som Edele Lyhne, Fru Boye, Fennimore o. s. v. afløser hinanden i »Niels Lyhne«, saaledes afløses her Kamilla af

Laura og Laura af Thora; de forsvinder personlig og vedbliver kun at eksistere gjennem den indflydelse, de har havt paa Mogens. Bag forholdet til Laura ligger livsleden efter tabet af Kamilla, og bag den noble ængstelighed overfor Thora ligger følelsen af skam over forholdet til Laura og hendes lige; men der gjøres som sagt ikke stort for at vise læseren denne sammenhæng; mellemledene springes som oftest over; læseren ved jo, hvad der er gaaetIII

forud, lad ham selv se at finde frem gjennem disse kjendsgjerninger, forfatteren har lagt tilrette for ham. I samlingens øvrige noveller nærmer kompositionen sig mere det almindelige; men grunden hertil er ikke den, at forfatteren har opgivet sit princip. Det hele kommer deraf, at stoffet her er af mindre sammensat art, idet det dels kun er et enkelt livsmoment, der behandles (»Fru Fønss«), dels kun udviklingen af det skildrede individs følelser for en anden person (»Ef skud i taagen«) eller af de skildrede individers sjælstilstand ved en given leilighed (»Pesten i Bergamo«),

II.

I Jacobsens tilslutning til den franske naturalisme, i hans interesse for det fysiologiske og pa-thologiske, i hans alsidige sympathi, i hans bestræbelser for at give psykologisk kausalsammenhæng istedetfor æstetisk formforbindelse sporer man en intelligens, i hvis udvikling naturvidenskaben havde spillet en indgribende rolle.

Foruden denne intelligens forekommer et overordentlig sensibelt kunstnertemperament og et hos en forfatter sjeldent øie for det maleriske mig at være de konstituerende egenskaber i hans forfatterindividualitet.

Som bekjendt har Lessing skrevet en berømt77

afhandling om grænserne mellem poesi og maleri, hvori han blandt andet kommer til det resultat, at poesien kun kan fremstille de iagttagelser, som følger efter hinanden i tiden, og ikke det, som er samtidig i rummet, hvilket er maleriets specialitet. Siden Lessing skrev sin »Laokoon«, har imidlertid poesien gjort mange erobringer; allerede Goethes digterpraksis udvidede de grænser, som Lessings theori havde trukket, og det er ofte bleven bemærket — selv af tyske æsthetikere — at Lessings resultater tiltrænger en revision, hvis de skal bevare sin empiriske gyldighed ligeoverfor den moderne poesi.

Man har gjort den meget betydningsfulde iagttagelse, at øiet i virkeligheden slet ikke har evne til paa en gang at optage et klart billede af alle de enkelte gjenstande, som eksisterer samtidig indenfor dets rækkevidde. Naar det f. eks. i et blik skal omfatte gulv og vægge i en stue, et skab, der staar ved den ene væg, en seng, der staar ved den anden, et bord, der staar midt paa gulvet, en kvinde, der sidder ved bordet, og en mand, der ligger i sengen, kan det umulig opfatte alle disse objekter med den samme tydelighed, hvormed det opfatter hvert enkelt af dem, naar det rettes mod det ene efter det andet, øiet kan kun fiksere et punkt ad gangen og ethvert totalbillede bliver derfor i større

7«

eller mindre grad ubestemt. Vil man have bestemte billeder af gjenstandene, faar man give øiet tid til at vandre fra den 'ene til den anden. Dette gjør jo ogsaa maleren, idet han maler stuen, og vi andre gjor det samme, saasnart vi underkaster hans billede en nærmere betragtning.

Disse kjendsgjerninger har paa den ene side ført til en ny skole i maleriet, den saakaldte inpres-sionisme, der fastholder det som malerkunstens opgave at give det momentane indtryk — l impression — og derfor giver totalindtrykket uden at distrahere øiet med detailler. Og de har ogsaa ført til en ny retning i digtningen, der beskjæftiger sig med det, Lessing mente, den ikke burde beskjæftige sig med, men som man nu baade mener og viser, at man har al grund til at beskjæftige sig med, eftersom det i rummet samtidige kan fremkalde en række forestillinger, der følger paa hinanden i tiden, udenat indtrykket af samtidighed i rummet derved ophæves. Skjønt i sin fremgangsmaade stik modsat impressionismen er dette ogsaa et slags impressionisme, der danner et nødvendigt supplement til den maleriske.

Hvad det her kommer an paa, er, at forfatteren lader øiet vandre fra gjenstand til gjenstand paa en maade, der

stemmer med dets natur, ikke lader det fare urolig omkring høit og lavt, til høire og venstre, men dvæle ved gjenstandene i den orden, hvori de79

fra et bestemt synspunkt vil frembyde sig for betragtningen. Uen skildring, der aabner »Mogens ;, er et eneste stort eksempel paa denne fremgangsmaade. Det er omgivelserne af en gammel eg, der skildres; paa den ene side er der hasselkrat og bag dette skov, paa den anden aaben udsigt. Istedetfor at skildre dette om hinanden, uden at fastholde et bestemt synspunkt, stiller Jacobsen sin læser paa bestemte punkter i nærheden af egen og lader ham først se i den ene retning, derpaa i den anden. Først stiller han os ligeoverfor egen, saa lader han øiet gaa fra den til det frodige krat af hassel »med mørkt glansløst løv, som var saa tæt, at man hverken saa stammer eller grene«. Men op over hasselkrattet stiger to træer, øiet følger dem opad, det er »to ranke glade ahorntræer med lystig takkede blade, røde stilke og langt dingeldangel af grønne frugtklaser«. »Bag ahornene blev det skov — en grøn, jevnt afrundet skraaning, hvor fugle kotn ud og gik ind som ellefolk af en græshøi«! — »Alt dette kunde man se, naar man kom ad markstien der udenfor gjærdet«. Saa forandres standpunktet og synsretningen: »Laa man derimod i skyggen af egen, med ryggen mod stammen, og saa den anden vei — og det var der en, der gjorde — saa saa man først sine egne ben, saa en liden plet med kort, kraftigt græs, dernæst en stor klynge mørke8o

nelder, saa tjørnehækken med de store, hvide kon-volvolus, stenten, lidt af rugmarken udenfor, endelig justitsraadens flagstang, derborte paa høien, og saa himlen.«

Til sit aller yderste punkt er denne hensyntagen til det optiske drevet et par linier senere i samme skildring. Det er midt paa dagen, trykkende hedt og blikkende stille. Mogens — mennesket under egen — er aldeles forkommen af varme, han ligger og gisper og vender sig og ved ikke, hvad han skal finde paa. Endelig havner hans ørkesløse blik paa et gammelt muldvarpeskud, der var bleven ganske lysegraat af tørke. Som om han ikke var andet end øie, lader nu Jacobsen en tordenbyge tage sin begyndelse, uden at han mærker andet dertil, end det, han kan se paa muldvarpeskudet: »Pludselig kom der en lille, rund mørk plet paa det lysegraa muld, en til, tre, fire, mange, flere endnu, hele tuen var ganske mørkegraa«. Først da faar Mogens lov-at se op: »Luften var lutter lange, mørke streger, bladene nikkede og svaiede, og der kom en susen, der gik over til syden: det øste vand ned«. Og saa følger da en pragtfuld skildring af regnveiret.

Her er principet drevet ud over det naturliges grænser. Men naar man læser skildringer som den af Sofie Urnes have i sommerblæsten eller af det haglveir, der overrasker Marie Grubbe paa rideturen,6i

af de to solnedgange ved Salzach eller af flagelian-ternes ankomst og bortdragen under pesten i Bergamo, vil man let faa øie paa, i hvor høi grad dette princip bidrager til at gjøre Jaeobsens fremstilling levende og anskuelig.

Som man ser, skrev Jacobsen for øiet, og synsindtrykkene indtager i det hele taget en dominerende stilling i hans skildringer. I sine senere arbeider beskjæftigede han sig vistnok meget med lydindtryk og tildels ogsaa — efter Zolas eksempel — med lugtefornemmelser; men øiet var og blev dog hans altbeherskende organ. Ikke paa samme maade som hos Bjørnson, hvor synet ligesom erstatter de andre sanser, saaledes, at han f. eks. fremstiller toner, som var de synsfornemmelser1) Nei, det er nærmest som hos maleren, hvor synet ligesom trænger de andre sanser tilside. Mogens og muld-varpeskudet er et krast, men oplysende eksempel. Intet menneske, der har sine fem sanser i orden, vilde opfatte tordenbygens begyndelse ene og alene gjennem øiet; synet af de mørke pletter paa den lysegraa muld vilde blande sig i bevidstheden med lyden af de første store draabers tunge fald paa

') F. eks. : »Bassen rullede sort henover«. (Foredrag om det sikstinske kapel). Den høiskotske vise »fulgte som en tungsindt fugl fra den ene under sneen ludende furu til den andre« (Magnhild) o. s. v. 6 H. Jæger : Feuilletoner og skitser.bladene og vel ogsaa med følelsen af enkelte draa-bers kjølige klask paa huden. Naar hint sted i Mogens« gjør et usandt indtryk, er det netop, fordi Jacobsen har isoleret synsindtrykket fra de øvrige sanseindtryk, der ledsager det. Han saa paa naturen som en maler, og som en maler skildrede han den. At levendegjøre for læseren var for ham ensbetydende med at gjøre synlig; han vilde anskueliggjøre i ordets bogstaveligste betydning Han beskrev aldrig, han illustrerede bestandig, og han nøiede sig ikke med at tegne formerne, han vilde male farvespillet, afvekslingen af lys og skygge, hele den rigdom af lysnuancer, som paletten har farver til at gjengi ve. Han var en stor kolorist, der istedetfor en pensel havde faaet en pen i haanden, og hvis

høieste maal var at kunne bruge denne pen, som om det var en pensel. Eller er det kanske ikke en maler, der har seet og gjengivet et stykke natur som dette:

»Og som nu løvet faldt af træer og af smaaris, hvor kom da ikke sommerens lønligste hemmeligheder frem i rede paa rede, og hvad laa og sad der ikke rundt "omkring af sirligt frø og farverige bær, brune nødder, blanke agern og nydelige agernknopper, duske af koral paa berberissen, blanksorte vrietornbær og hybenrosens skarlagensrøde urner. De bladløse bøge var prik ved prik af piggede bog-III

huse, og rønnen luded tungt af røde klaser, syrlige af duft som most af æbler. Sildige brombær laa sorte og brune i vejkantens vaade løv, og der var tyttebær i lyngen, og det vilde hindbær bar for anden gang frem af sine matrøde frugter. Bregnerne, de havde vel hundrede farver som de visnede« osv. —?

Eller som dette:

»En solrig septembereftermiddag sad Edele nede paa platformen af den brede gammeldagse trætrappe, der i en fem, seks trin førte fra havestuen ned i haven. Bag hende stod glasdørene vidt aabne, slagne tilbage mod murens brogede, skinnende røde, skinnende gronne beklædning af vild vin. Hun lænede sit hoved op mod sædet af en stol, der var belæsset med store, sorte mapper, og holdt et kobberstik ud for sig med begge hænder. Kolorerede blade, gjengivende byzantinske mosaiker, i hvilke blaat og guld var fremherskende, laa spredte paa platformens grønvisne sivmatte, paa dørtrinnet og paa havestuens egebrune parketgulv. Ved foden af trappen laa en hvid solhat, thi Edele havde bart haar uden anden pynt end en blomst af guldfiligran, i sit mønster svarende til det armbaand, hun bar høit oppe om armen. Hendes hvide kjole af et halvklart stof, stribet af smale, silkeblanke striber, havde en tvunden kant af graa og orange chenille84

og var besat med smaa rosetter i de samme to farver. Lyse halvhansker, uden fingre, bedækkede hendes hænder og gik op til over albuen. De var af perlegraa silke, ligesom hendes sko.

Gjennem de fremadludende grene paa en ældgammel ask sivede det gule sollys straalevis ned over trappen og danned i den svale, halvklare skygge et lysende linielag, der fyldte luften om sig med et gyldent støv og tegned klare pletter af paa trappens trin, paa dør og væg, spæt af sol ved spæt af sol. saa det var, som lyste det, gjennem en hullet skygge, altsammen lyset imøde med egne farver, hvidt fra Edeles hvide kjole, purpurblodigt fra purpurlæber, og gult som rav fra det ravblonde haar. Og rundt omkring i hundred andre farver, i blaat og guld, i egebrunt, i glasblank speilglans og i rødt og grønt

I denne ødsle farvepragt er der imidlertid en overdaadig uro, en sitrende hede, som er forskellig fra en almindelig sund varmblodig kunstnersanselighed. Der havde lidt efter lidt udviklet sig hos Jacobsen noget anstrengt nervøst, som man ikke vilde forstaa, hvis man ikke vidste, at han led af et uhelbredeligt brystonde, der tog livet af ham, før han havde naaet 40 aars alderen. Dette lagde feberglødens stærke glans over hans skildringer, saa at han ligesom gjennemglødede alt, hvad han saa og fremstillede, med sin egen glød. Det gjorde«5

hans farveglæde til et umætteligt farvebegjær, for hvilket virkelighedens farverigdom blev fattig, og som derfor ikke gav sig tilfreds, før det af sit eget havde føiet til alt, hvad naturen mangler i farvemættet yppighed. Det er i denne henseende betegnende, at en af de pragtfuldeste prøver paa Jacobsens koloristiske rigdom ikke er en virkelighedsskildring, men et fantasifoster. Han stanser en dag paa en romersk landevei; foran ham en lang graa mur, fuld af firbenehuller og revner, med en brysthøi balkon af deiligt gammelt smedejern -— et prægtigt lidet stykke malerisk virkelighed. Og nu arbeider hans fantasi sin egen hede ind i denne virkelighed. Han drysser en overdaadig rigdom af roser ud over muren, han gjør veien bredere, lader den udvide sig til en »runddel« og anbringer en bænk af tuf og brændte stene ligeoverfor muren, han bygger et gammelt stilfærdigt springvand af gullig tuf med en kumme af sprukken porfyr midt paa pladsen, og han sætter en delfin med afbrukken hale og en spinkel vandstraale fra det ene utilstoppede næsebor som fontænefigur. Saa overskuer han sit værk: »Det løse, hvidgraa støv, bænkens rødlige støbte sten, den huggede gullige porøse tuf, det mørke, slebne vædeglinsende porfyr og saa den levende, lille sølvsitrende straale; stoffer og farver falder rigtig godt«. Men han er dog endnu ikke fornøiet86

med den farvepragt, han har tryllet frem: den skal drives op til en endnu høiere temperatur; og han anbringer to kvinder i disse omgivelser, ikke almindelige kvinder, men to skuespillerinder, som han klæder i pagedragter, den ene i blegblaa, den anden i gul silke, han ødsler kniplinger og stoffer, guld og farver paa disse to, saalænge til hans farveattraa er mættet, saalænge til han finder, at det er, som det burde være. Saa faar hans pager veksle nogle ord om kjærligheden, og derpaa lader han denne glødende rigdom forsvinde under en hvirvlende regn af kjølige rosenblade. Den hele skitse (»Der burde have været roser«) er en vidunderlig farveorgie for trætte, lukkede øine.

J Jacobsens stil parrer videnskabsmandens foragt for det vedtægtmæssige sig med kunstnerens afsky for alt, hvad der er vulgært og udslidt, og frembringer en brændende kjærlighed til det nye og usædvanlige. Denne kjærlighed er det herskende karaktermærke i hans stil, og fra den kan man udlede baade dens lys- og dens skyggesider.

Ingen forfatter følte stærkere end Jacobsen, at ordet er som en mynt, hvis præg slides under cirkulationen, saa den menneskelige indbildningskraft tilsidst ikke længere formaar at indløse det med nye og klartprægede billeder. Den sløves og bliver uimodtagelig, den vænner sig til ordet, bliver døv«7

for dets klang og blind for det billede, det indeholder. Den forfatter, der vil skrive anskuelig, har derfor i vore dage, da de europæiske sprog er saa vel indskrevne, et mægtigt lag træghed at arbeide sig igjennem. Han er stillet ligesom en skytter overfor en jernskive; han kan rette skud paa skud mod den, udenat det gjør synderlig dybe indtryk; kun naar han træfler i centrum, er det, at blinken farer ud og den lille kanon gaar af, der undertiden er anbragt bag skiven. Der er nemlig altid et punkt, hvor læseren er modtagelig, hvor hans indbildningskraft er følsom og spænstig. At finde et saadant punkt i hvert enkelt tilfælde, det er den moderne romanforfatters opgave som stilist. Og jo oftere det lykkes ham, jo sjældnere hans forsøg slaar feil, desto høiere staar hans stil.

At Jacobsen i denne henseende maa stilles meget høit, ved enhver, der har læst ham. Han sigtede og traf med en beundringsværdig sikkerhed; det hændte vistnok, at han skjød bom, men det var ikke ofte. Utallige midler, store og smaa stod til hans raadighed, naar det gjaldt at faa læserens indbildningskraft i sin magt; han ansporede den med nye og uventede billeder, rev den ud af vanedøsen med usædvanlige ord og vendinger, saarede den, hidsede den, overrumplede den.

Der er fuldt op af enkeltheder i hans stil, der88

brænder sig uudslettelig ind i ens erindring. Jeg skal indskrænke mig til at anføre et eneste eksempel. Det er et sted i »Niels Lyhne«, afskedsscenen mellem Niels og fru Boye. Det er midt paa sommeren, hun er kommen ind fra landet, og de mødes i hendes leilighed. Møblerne har lyse varetræk over sig, persiennerne er nedrullede, der er stille og ube boet omkring dem. Først har de talt, men saa har stilheden smittet dem. Hun sidder i gyngestolen, han staar bøiet frem over hende med armene over stoleryggen og haanden støttet paa sidelænet, begge tier. Ug lokket af al denne bløde taushed begynder han saa at vugge hende ganske blødt. Hele skildringen er saa intens, at man ser det hele; men Jacobsen er ikke fornøiet dermed; han vil gjøre det saa nærværende som muligt for læseren — og det lykkes ham virkelig at rykke situationen saa nær ind paa livet af en, at den næsten virker som selvoplevet. Ved hvilket middel? Ved det ubetydeligste middel af verden. Han gjentager ordene »ganske blødt« to gange og indskyder hver gang en i ortho-grafisk henseende absurd bindestreg. Sætningen kommer da til at se saaledes ud: »han begyndte at vugge hende i stolen, ga-nske blødt, ga-nske blødt . . . .«

Hele situationen træder pludselig dobbelt saa intens frem for os paa grund af disse to binde-_8Q__

streger, der udfører det mesterstykke at fortælle den gyngende bevægelse.

Hans skræk for det udslidte udtryk gjorde ham revolutionær paa det sproglige omraade. Han havde nye ord istedetfor de gjængse, han hentede en mængde gamle forlagte ord frem og brugte dem ikke blot i »Marie Grubbe«, men ogsaa i sine nutids-skildringer; han greb ned i dialekternes ordforraad og skaffede sin stil, farve og friskhed ved deres hjælp. Hans skræk for det udslidte og hans kjærlighed til det friske nye udtryk gik saa vidt, at han ikke engang lod sig stanse af de grænser, sprogets grammatikalske love trækker; han skrev grammatiken sønder og sammen, saafremt han derved mente at kunne gjøre indtryk; heller absurd end banal var hans løsen, og

i kraft af dette løsen lod han sig ikke skræmme af de beskyldninger, der fra en hverdagslig korrekt sprogfølelse rettedes mod ham for at skrive slet dansk. Han vilde være original lige ned i det allermindste, han vilde ikke skrive en sætning slig, at den kunde være skreven af hvilkensomhelst anden forfatter. Jeg tør vædde paa, at han, hvis det havde været muligt, ikke engang vilde have havt ord som »og« og »ja« tilfælles med andre dødelige. Han forbauser sin læser ved sin dristighed, vækker den enes beundring, den andens hovedrysten, den tredies forargelse, menIII

holder alle fast med et tag, der ikke glipper, før de overvældede og trætte af alt dette usædvanlige lægger bogen bort.

Overvældede? Trætte?

Ja. Thi det kan ikke nægtes, at ligesaa fængslende som denne stil er, naar den nydes i mindre portioner, ligesaa anstrængende er den, naar man skal tage den i store. Faa forfattere egner sig mindre til at sluges, dertil er stilen altfor rig, altfor ny. Den vil nydes ligesom en fin krydret likør, hvoraf man kun drikker et lidet glas ad gangen. Man føler desuden, at Jacobsen skrev i et sprog, hvori der har været skrevet meget før hans tid, at han derfor ofte for at undgaa de stilistiske landeveie maatte vandre omveie og biveie og undertiden endogsaa maatte vove sig ud paa ulændt grund. Derved bliver den undertiden anstrængende denne fart, hvor man aldrig faar hvile ud i magelige loci communes, men jages nervøst frem fra ord til ord, fra sætning til sætning.

Men hvad man nu end kan have at indvende, saa var han dog et ligesaa interessant og glimrende fænomen i sproglig henseende som i stilistislJog literær.

Og selv i sin vildeste manierisme vedblev han at være den aandfuldeste kunstner blandt Danmarks nutidsforfattere.Johannes Brun.

i.

Ingen norsk kunstner har været lykkens kjæledægge i samme grad som Johannes Brun.

Allerede at fodes med et talent som hans er en sjelden lykke. Det var nemlig ikke en af disse skjulte aarer, som der kræves aars anstrængelser og møie for at bringe dem frem for lyset; det laa saa aabent i dagen, at enhver maatte faa øie paa det fra første færd af, og paa samme tid var det af en saa elskværdig natur, at det vandt ham alles hjerter, saa snart han viste sig. At blive skuespiller og at gjøre lykke fra scenen, det var derfor for ham den naturligste og letteste sag af verden.

Og senere, efterat det afgjørende skridt var taget, har alting laget sig saa vel for ham, at der paa hans kunstnerbane ikke har mødt ham en eneste modgang, som er værd at snakke om, til trods for, at han nu har naaet en alder af 56 aar og at det er over en menneskealder, siden han begyndte. Som menneske har han selvfølgelig havt sine sor-III

ger og plager, han som andre; men som kunstner hat han levet i lutter solskin. Sligt falder i de færrestes lod; der er formelig noget aladdinsagtigt ved en saadan lykke.

I alle fald kommer man uvilkaarlig til at tænke paa Aladdin, naar man hører, hvorledes det gik til, at han blev skuespiller. Han gaar borte i Bergen, som en lang opløben gut, saa fuld af lystighed og saa oplagt til at gjøre skøierstreger, at han er kjendt og yndet af ungdommen over halve byen, tiltrods for at han i grunden er en fremmed blandt den, eftersom hans moder først som enke er flyttet dertil, da han var syv aar gammel. Han bliver sat i lære hos en lithograf, saa hos en uhrmager, saa hos en anden lithograf, og da han er 17 aar gammel, har han allerede været læredreng i fem aar. Men denne tidlige tvang kuer ham ikke. Han tager sagen meget let; han er ikke noget mønster paa en læredreng, det fremgaar allerede af, at han saa ofte skifter mester: for ham er det hele nærmest en leg, og han søger at faa saa megen moro ud af den som muligt. Naar han skal hente lodder for uhrmageren, har han moro; thi da spænder han mesters store hund for barnevognen, og saa lader han hunden trække lodderne, medens han selv leger kusk. Og naar han sidder inden fire vægge i lithografens officin, har han ikke mindre moro; thi93

da benytter han det værktøi, han har lært at bruge, til at udføre allehaande tusendkunster.

Hans sidste mester lader ham saa omtrent faa lov at følge sit eget hoved: "Johannes bliver saa ikke lithograf alligevel«, siger han. Og det er nu allerede et sjeldent held at træffe paa en saa velvillig og forstandig mester.

Men hvad i al verden skulde han saa blive?

»Sjømand«, svarer han selv en tid lang, og havde han faaet følge sin lyst, var han maaske idag forer af det smukke dampskib, som nu maa nøie sig med at bære hans navnHeldigvis havde hans moder en saa udpræget rædsel for sjøen, at hun ikke paa nogen maade vilde give sit samtykke

Senere var det en tid hans høieste ønske at gaa til cirkus og blive klown; men det var nu noget, som det slet ikke kunde nytte at tale om engang. Han, som var sønnesøn af en stiftprovst, kunde umulig gjøre sin fanilie den skam, at gaa hen og blive et sligt subjekt.

Imidlertid spirer hans skuespillertilbøieligheder frodig; han laver sig et dukketheater og fremstiller karrikaturer af byens bekjendte personligheder; han

') Denne lyst til sjøen har holdt s:g gjennem aarene ; endnu i de senere aar kan han ikke komme ombord i et dampskib, hvor han er kjendt, uden at han maa staa tilrors en stund.94

indstuderer »Jeppe paa Bjerget« med sine kammerater og bringer stykket til opførelse, en opførelse, om hvis karakter man kan danne sig et begreb, naar man hører en af hans samtidige fortælle, at theatret var et gaardsrum, og at den vordende fremstiller af Jeppe i mangel af den traditionelle galge blev hængt paa væggen af »den mest uundværlige af gaardens ydre bekvemmeligheder« ').

Disse »guttestreger« var der imidlertid ingen, som agtede paa, og ingen faldt paa den tanke, at der skulde stikke et skuespilleremne i den unge Johannes. Hvem kunde nu ogsaa dengang falde paa en saa vild idé I En norsk skuespiller var noget utænkeligt; der gaves ikke saa meget som en spire til en norsk scene i hele Norges land; hovedstadens theater var dansk og havde hidtil holdt ethvert norsk element ude, og de selskabrr, som reiste om og gav forestillinger i provinsbyeene, var ogsaa udelukkende danske. Hvis den gode Johannes ikke kunde finde paa mindre vanvittige fremtidsplaner, saa fik han i guds navn blive gaaende der i litho-graflære uden stor udsigt til at blive lithograf, men med en desto større til at blive en begavet monsieur Ingenting.

1) Se en livlig skildring af Bruns barndom, optagen i Winter-Hjelms »Af Kristiania theaterliv«, side 35—38.95

Da er det Ole Bull, den berømte violinvirtuos, vender tilbage til sin fødeby fra en af sine mange koncertturnéer. Han gribes at den nationale stemning, som dengang var oppe i sindene, og en skjøn dag i juli 1849 dumper hans avertissement efter "damer og herrer, som vilde gjøre sang, instrumentalmusik, skuespilkunst eller nationaldans til deres fag«, ned over Johannes Brun som æblet i Aladdins turban. Han melder sig øieblikkelig. Fire maaneder efter staar han, 17 aar gammel, for første gang foran publikum som skuespiller og slaar saa afgjort igjennem, at enkelte af hans nærmeste, der havde indfundet sig i theatret for ved en demonstration at hindre ham fra at optræde, beskæmmede stikker sine piber ind og lader ham spille væk.

Et vidunderligt held var det, at en norsk scene dannedes, netop som Johannes Brun trængte den, og et næsten ligesaa stort held maa det kaldes, at han med sit færdige og aabentliggende talent netop var som skabt for en saadan ung og ny scene. Under ældre og befæstede theaterforhold vilde han have fundet det repertoire, der passede for ham, optaget af ældre kræfter, og han maatte have spildt aar af sit liv paa løsningen af underordnede udenomsopgaver, før han endelig var kommen paa sin plads.

Her derimod laa hans hele felt aabent for hamIII

med en eneste gang, og han modtog ikke blot nok af roller, men han fik endog fuldt op netop af det slags, som særlig passede for ham. Da han efter 7 aars forløb forlod Bergens theater, havde han allerede spillet 186 roller, og blandt disse var adskillige af hans senere glansroller, som klokker Link, Jeppe, Per Degn, Ole i »Abekatten«, Michel Perrin, Tanne i »Hun skal debutere« o. fl. Da han under et ophold i Kjøbenhavn gjorde gamle

Rosenkildes bekjendtskab, spurgte denne ham, hvad roller det var, han spillede derhjemme i Norge, og da Brun freidig nævnte en del af Rosenkildes eget repertoire, udbrød den danske kunstner : »Hvad behager; det kunde jeg nok have lyst til at se paa«. Intet var naturligere, end at han blev forbauset over denne dunhagede Per Degn eller over denne Jeppe, som nys havde traadt sine børnesko. Rosenkilde fik sin lyst tilfredsstillet, Brun prøvede for ham, og hans forundring skal have steget, da han saa, at de ferske norske theaterforhold havde udviklet en saa tidlig modenhed. Sagen var, at disse forhold, der maatte virke hæmmende og ødelæggende paa spinklere begavelser, netop var særlig skikkede til at drive frem en saa kraftig vækst som Johannes Bruns talent. Det er de samme forhold, der har skabt dramatiske forfattere som Ibsen og Bjørnson.

Da han var 25 aar gammel, havde han altsaa97

ikke blot et repertoire, men han var allerede en personlighed som kunstner, og som saadan blev han modtaget, da han i 1857 gik over til Kristiania theater. Han blev engageret paa de bedste vilkaar, theatret kunde byde, og publikum lod sig ogsaa her erobre med en eneste gang.

Siden har der altid eksisteret det bedste forhold mellem ham og hovedstadens publikum; hvis nogen offentlig personlighed har kunnet kaldes populær i hovedstaden, saa er det ham; om andre har der som oftest hersket afvigende meninger; om ham derimod har alle været enige. Saasnart han er traadt ind paa scenen, har han bragt liv i publikum, og bare han har vist sit ansigt, er folk kommen i godt humør. Han har i tidligere dage trukket store veksler paa denne yndest; han var ofte saa uforsigtig og hensynsløs, at det ikke vilde blive taalt af nogen anden; men hans popularitet var saa solid grundmuret, at den ikke fik den mindste spræk engang; man tilgav ham alt, og han vedblev at være hovedstadens kjæledægge, selv naar han var dens enfant terrible.

Nu, da han forlængst er bleven sat og adstadig, indtager han en enestaaende plads inden den norske theaterverdenen. Han har en stilling, der er fordelagtigere, en popularitet, der er stærkere, og et ry, der er mere udbredt, end nogen anden norsk skuespillers.

7 H. Jæger' Fcuilletoner og skitser.98

II.

Johannes Bruns ansigt er ligesaa aabent som hans kunst. Betragter man hans portræt, vil man uvilkaarlig faa det indtryk, at der er to aandelige egenskaber, som har præget disse træk: en livlig, letbevægelig intelligens og et mildt, jovialt humor.

Han er et af de letteste og lyseste hoveder, jeg kjender.

Han er i besiddelse af en af disse beundringsværdig rigt organiserede hjerner, der er ligesaa modtagelige for det nye indtryk som trofaste, naar det gjælder at bevare et gammelt. Hans opfatnings-evne er som blødt vox, hvori selv den letteste be-rørelse efterlader et præg, og hans hukommelse er haard som myntet guld, hvort ethvert præg bliver staaende skarpt og tydelig, naar det først er kommet der. Som oftest pleier disse to egenskaber om ikke just at udelukke hinanden saa dog at staa i et omvendt forhold til hinanden; hos ham er de derimod i en sjelden grad forenede, og denne forening har givet hans kunst en af dens mest fremtrædende egenskaber.

Hans opfatningsevne har gjort ham til en gløg iagttager, og hans hukommelse har hjulpet ham til at blive en omhyggelig benytter af det stof, han har samlet.99

Den, som har hort ham fortælle, naar han en aften sidder i et muntert lag i »Kunstnerforeningen«, eller allerhelst naar man har faaet ham paa to mands haand, vil have faaet et levende indtryk af dette. Man forlader ham ikke ved en saadan leilighed bare med et mellemgulv, der er bleven ganske ømt af latter; men man er virkelig bleven beriget med et helt galleri af eiendommelige skikkelser, som han har hentet frem af sin hukommelse og ladet passere forbi. Det er en broget række af rask skitserede portrætter, som han saaledes maler i aftenens lob, og skjont baade farver og linjer er grebne i farten, er de dog saa rige paa karakteristiske smaatræk, at man ser dem lyslevende for sig.

Naar man hører disse historier, har man det samme indtryk, som naar man sidder paa en malers atelier og blader i

hans skitsebøger eller roder i hans studier: her ligger det stof, hvoraf billederne fremstaar, siger man sig selv. Undertiden træffer man paa skitser, der allerede er bleven til billeder, undertiden paa studier, som endnu ikke er bleven benyttet; i begge tilfælde faar man et levende indtryk af, hvilket rigt naturstudium Johannes Brun har gjort, og hvilket fond af skarpe og velbevarede iagttagelser han sidder inde med.

Det er med dette forraad, han gaar til sine roller, ogIOO

det er det, som hans figurer skylder sin virkeligheds-mættede stil.

Han søger ikke at faa det komiske frem ved overdrivelser; det karrikerede undgaar han omhyggelig baade i maske og spil; der staar et altfor rigt fond af iagttagelser til hans raadighed, til at han skulde behøve at tage sin tilflugt til slige midler.

Derfor kan en tilskuer, der kun har seet ham mogle gange, og især en dansk, der er vant til en stærkere farvet komik, let faa det indtryk, at han spiller paa sin personlighed 1), medens den, der har havt anledning til at iagttage ham længere og omhyggeligere, tvertimod vil være tilbøielig til at fremhæve, at netop hans evne til at gaa helt op i sin rolle er en af hans kunsts mest fremtrædende egenskaber. Med simple og virkelighedstro midler karak-tiserer han figuren, og han driver altid karakteristiken ud i de smaa særegenheder, som kun en omhyggelig iagttagelse har øie for. Intet er ham i denne henseende for smaat og intet for ubetydeligt; han forstaar altid at belyse det saaledes, at det faar vægt og betydning. For at erkjende dette behøver man bare at lægge mærke til hans evne til at gjen-

) Erindrer jeg ikke feil, gjør dr. Edvard Brandes en saadan bemærkning i sin bog om »Fremmed skuespilkunst«.> -v- V

IOI

give det præg, som standen har sat paa et menneske. Hans amtmand i De nygifte« er bureaukrat af den gamle skole lige ud i fingerspidserne, og hans foged Gregersen i »Hans majestæts foged« røbede paa den kosteligste maade det snedkerdillanteri, som han troede saa vel bevaret; bare den maade, hvorpaa han greb en stol eller strøg haanden henover en bordflade, afslørede Snedkeren bag fogeduniformen ; en mere typisk gammel landskaptein end hans Stolpe i den lille bagatel »Hos kapteinen« skal man vanskelig kunne træffe; om det saa bare var den kortklippede moustache, tæt og stiv som en klædesbørste, saa var det nok til at røbe hans profession; og at gamle Ekdal i »Vildanden« i sin tid havde været officer, det saa man ved første øiekast, tiltrods for, at hans oplevelser havde slappet hans holdning og bredt et lag af sky fortrykthed over ham; hans Michel Perrin har alle den gamle landspræst vaner og egenheder, og skibsbygger Aune i »Samfundets støtter« er i besiddelse af en tømmermandsryg, der er et lidet mesterstykke af karakteristik, saa plump og stærk som den er bleven under den stadige berøring med værktøikisten og andre tunge byrder; hans Tanne i »Hun skal debutere« slaar det vanskelige paukeparti i ouverturen til Rossinis »Wilhelm Tell« som en udlært paukeslager og paa samme tid som en gammel komediant,IO 2

der forstaar at gjøre sig til af sine egne færdighe-heder; og om det saa er hans graver i »Hamlet«, saa bruger han spaden med et haandelag, der kunde friste en til at tro, at Johannes Brun ikke havde gjort andet i sit liv end at grave op jord og gamle dødningeben.

Ved hjælp af saadanne smaa og omhyggelige virkelighedstræk giver han digterens intensioner et næsten illusorisk liv paa scenen, og han har i denne henseende saa meget at tage af, at det ofte lykkes ham at supplere rollen og berige den med fortræffelige enkeltheder i stykkets eller karakterens aand, som forfatteren ikke har tænkt paa. Henrik Ibsen lader f. Eks. gamle Ekdal falde i søvn i anden akt af »Vildanden« og lader ham blive siddende og sove paa sin stol en hel scene igjennem. Johannes Brun gaar videre; han mumler nogle ord i søvne, grødet og uforstaaelig, som det i regelen pleier at være, naar folk snakker i søvne; derved lykkes det ham virkelig at berige den samling af forskjellig slags uhygge, som stykket indeholder, med et nyt slags, som Ibsen ikke har tænkt paa, og som ikke desto mindre bidrager til at forøge det uhyggelige totalindtryk. Men er allerede dette udmærket, saa er en liden tilsætning, han gjør i »De unges forbund«, ligefrem mesterlig. I selskabet hos

kammerherre Bratsberg slaar hans Daniel HejreIQ3

et lidet slag hen til det aabentstaaende pianoforte og lader pegefingeren løbe over tangenterne fra bassen og op til den høieste diskant. Folk ler naturligvis af alle kræfter; men det er langt mere end en løsrevet morsomhed; i dette lille træk har man ikke blot den hele Daniel Hejre, men det illustrerer tillige paa den fineste maade det overlegne forhold, hvori han indbilder sig at staa til kammerherrens hus og alle hans øvrige eien-domme, idet det i grunden er ham, som skulde være eier af det altsammen, naar ret skulde være ret.

Saaleder er Johannes Bruns stil; den er rig og glimrende og dog paa samme tid nøgtern, naturlig og sandhedskjærlig, fri for overdrivelser og fjern fra karikatur.

III.

Bag den opdager man en personlighed, hvis temperament som et slægtsmærke forbinder hans forskjellige roller.

Han har naturligvis ikke ustraffet været skuespiller i over en menneskealder; theaterlivets spænding og anstrængelser har givet ham hans del af den nervøsitet, hvoraf nutiden lider, og den sygdom — sukkersyge — der i de senere aar har plaget ham, har ogsaa bidraget sit til, at hans humor iI04

det daglige liv en gang imellem maa vige pladsen for slet humør.

Men ikke desto mindre behøver man ikke at have kjendt ham længe, før man opdager, at han er i besiddelse af et stort fond af godmodighed. Han har et hjertelag, der vinder ham alles hjerter. Lykkelig og harmonisk som hans udvikling har været, har han faaet et lyst og harmonisk syn paa verden og menneskene, og der er derfor intet, som hindrer ham fra at følge sin naturs trang til at vende det lyse og smukke ud paa alle de karakterer, han fremstiller. Mennesket er i grunden godt, trods alle sine skrøbeligheder, det er den definition, hans kunst giver, og med den ægte humorists sædvanlige evne forstaar han at vække sympathi sammen med latteren. Den elskværdige latterlighed er hans rette element; alle hans bedste frembringelser, selv de mest komiske, udmærker sig ved en større eller mindre portion af elskværdighed, og saasnart ikke disse to egenskaber, det elskværdige og det latterlige, kan indgaa forbindelse med hinanden, befinder han sig ikke længer i centrum af sin begavelse. Han var det f. eks. ikke som Denises fader i Alexander Dumas1 næstsidste skuespil; denne usammensatte hæderlighed er i og for sig uinteressant, og man følte stadig savnet af et komisk streiflys. Han er det heller ikke, naar han spiller roller, der blot erkomiske. Hans »Jourdain« i »Den adelsgale borger« f. eks. er vistnok uimodstaaelig morsom; men alligevel repræsenterer den ikke det høieste, hvortil hans kunst kan naa, og det samme gjælder i større eller mindre grad om hans gjengivelser af alle herr Jordains efterkommere i det nyere franske skuespil. Her er meget fortræffeligt, ja endogsaa ligefrem udmærket; men alligevel er der ingen af disse roller, man kommer til at dvæle ved, naar man tænker paa det høieste og mest typiske i Johannes Bruns kunst, og man forstaar, hvori det stikker, naar man erindrer, at det franske sprog mangler et ord for begrebet humor: vi mangler ordet, fordi vi mangler tingen, siger Taine.

Naar enkelte franske roller alligevel hører til Johannes Bruns bedste, saa er det, fordi det har lykkedes ham at lægge dem tilrette for sit temperament. En franskmand, der havde seet »Le pére de la debutante«, vilde saaledes neppe kjende hovedpersonen igjen i Bruns Tanne i »Hun skal debutere«. De levninger, der er bevarede i den germaniserede bebreidelse, forsvinder helt, og tilbage staar en figur, som kun har en skjælm bag oret, hvor originalen har en ræv.

Og saaledes som Brun gjør i dette tilfælde, saaledes gjør han i mange andre; saasnart rollen blotio6

giver ham anledning til at forbinde det elskværdige med det komiske, griber han den, og er anledningen liden, gjør han den større, idet han støber rollen efter sin personlighed.

Hans Fallstaf f. eks. er ingen forkommen landeveisridder og sviregast. Det værste, man kan sige om ham, er, at han er i besiddelse af et maksimum af letsindighed og et minimum af moralske betænkeligheder, og selv dette er i grunden altfor strængt: thi først og sidst er han en glad sjæl, der vil more sig selv og andre, og naar han har en svaghed for at drikke kanariesekt paa andres bekostning, maa man paa den anden side ikke glemme, at han er

godmodig nok til at lade andre le paa sin bekostning. Shakespeare har her givet Johannes Brun en finger eller to, og Brun har grebet hele haanden, ja han slipper den ikke engang i »De muntre koner i Windsor« hvor jo Shakespeare, som bekjendt, tager ganske anderledes haardhændt paa sin helt.

Selv i en rolle som Per Degn gjør hans temperament sig gjældende. Den dumme og uvidende bondesnyder bliver under hans hænder hverken saa dum eller saa udspekuleret lumpen, som han er, naar man læser stykket; naar han disputerer med Erasmus, er han sig slet ikke bevidst, at han kjæmper som en slyngel; han staar aabenbart i den tro,IQ7

at hans latin er ligesaa god som den andens, han indbilder sig, at han svarer som en velstuderet hædersmand, og han er stolt som en triumfator af den mer end tvivlsomme seir, han vinder. Saaledes spillet, mister Holbergs vittige livsfilosofi en smule af sin satiriske braad; men den bliver ikke mindre lattervækkende; den vinder simpelthen i humor, hvad den taber i satire.

Eller tag Daniel Hejre i »De unges forbund«. Hvem skulde nu tro, at det var muligt at faa noget elskværdigt ud af denne gamle »original« af en dagdriver, der ikke bestiller andet end at bruge sin tunge, dette farlige redskab, der er skarpt som en ragekniv og giftigt som en hugormtand? Og dog har Johannes Brun ogsaa her smeltet rollen til efter sit temperament. For ham er Daniel Hejre en leende filosof, et stykke af en norsk smaastads-Demokrit, der har et skarpt blik for verdens latterligheder og morer sig kostelig over dem.

Saaledes kunde jeg blive ved at anføre rolle for rolle, og overalt vilde det samme vise sig: vi vilde stadig inderst inde støde paa det elskværdige lune, der udbreder mildhed og lys til alle sider.

Men det faar være nok.

Kun to roller skal jeg endnu nævne, fordi de efter min opfatning staar hoiest af alt, hvad Johan-io8

nes Brun har skabt. Det er Michel Perrin og Jeppe paa Bjerget.

Jeg tilstaar, at jeg har ondt for at doie et stykke som Michel Perrin: denne banale Napoleons-kultus støder mig, og jeg kan ikke høre marseillaisen blive trukket ned til at tjene den som accompagnement uden at ærgre mig. Men alligevel har jeg seet stykket op igjen og op igjen. Johannes Bruns spil er saa indtagende, at jeg med glæde finder mig i at tage ærgrelsen med. Noget saa rørende fint som hans fremstilling af dette gamle enfoldige gudsord fra landet har det aldrig faldet i min lod at se nogen anden skuespiller yde.

Og saa hans Jeppe!

Hvor kommer man ikke til at synes om denne uvidende og forkomne drukkenbolt, der trods alt dog et et godt hoved og »et eiegodt gemyt, som ikke kan gjøre en kat fortræd!« Aldrig har Holbergs komik været saa elskværdig, og aldrig har denne elskværdighed fundet en elskværdigere fortolker. Scenen, hvori Jeppe tager farvel med verden efterat have faaet sovedrikken, bliver uforglemmelig, som Johannes Brun spiller den. Saa stille, saa simpelt og vemodig tager han afsked, og ingen ler, fordi det er heste, faar og svin, han vier sine sidste tanker: man smiler blot i mild medfølelse, fordi man forstaar, at dette nu engang har været Jeppeslog

verden, at disse væsener har været det, som har fyldt hans fattige tilværelse. Der er rorende lyrik i denne scene, tiltrods for at der lugter stald af den.

Efter min opfatning er dette det fineste og dybeste, Holberg har skrevet; men at jeg har faaet øie for, hvor fint og dybt det er, det kan jeg takke Johannes Brun for.Sigvard Gundersen.

Gundersen er ikke blot en eiendommelig og fremragende kunstner, der i aarenes løb har løst en række af de betydeligste opgaver ved Kristiania theater; han er ogsaa en repræsentativ skikkelse inden vor theaterverden, idet han staar som repræsentant for et helt kuld af norske skuespillere.

Dette kuld er det andet kuld, som dukkede op paa vor scene, kuldet fra sekstiaarene.

Fru Gundersen, fru Wolf, frøken Parelius, fru Brun, Johannes Brun osv. var allesammen knyttede til den nationale scenes første begyndelse. Det var dem, som i femtiaarene gjorde de første skridt, dem, som førte den

haarde kamp for norsk skuespilkunsts ret til at eksistere, dem, som paa en vis maade erobrede Norge fra de danske. Det var rydnings-mændene, banebryderne, og de gik ind i sekstiaarene som en fast stok af anerkjendte kunstnere, der havde vist, at ogsaa nordmænd kunde spille komedie.

Saa var det, at det andet kuld begyndte atIII

komme. De kom til theatret under nye betingelser, og derfor flk de tildels ogsaa et nyt præg. Gundersen, Selmer, fru Reimers, Reimers, Hammer, Klausen er de betydeligste navne i dette kuld, opført i den række, hvori de i løbet af sekstiaarene kom til theatret. Uden dem vilde Kristiania theater ikke have været, hvad det for øieblikket er, uden dem vilde scenen i allefald ikke have magtet at følge vor dramatiske literaturs udvikling; thi det er fornemmelig paa deres skuldre, at det modeine norske repertoire har hvilet; de har gjort det norske dramas udvikling med fra romantik til modem realisme, og det er derfor en ligesaa interessant som oplysende kjendsgjerning, at det var Bjørnstjerne Bjørnson, som linder sin direktørvirksomhed indtroducerede de fleste af dem for publikum.

Sigvard Gundersen har gjennemløbet denne udvikling fra dens første til dens sidste stadier. Da han i sæsonen 1862—63 i en alder af 20 aar havde sin første debut, var han romantisk og lyrisk, trods nogen. Han havde været kadet; men det stramme krigsskoleliv tilfresstillede ham ikke; istedetfor at studere mathematik skrev han digte og talte om literære og kunstneriske emner med sin lidt ældre kammerat Kristian Elster. Elster tænkte jo paa at gaa til scenen, men opgav det i sidste øieblik af mistillid til sin egen evne; Gundersens freidigere og112

sikrere natur gik lige paa, og saa stod han da en skjøn aften paa scenen som Ingomor i »Ørkenens søn«, et høiromantisk stykke af en høiromantisk østerrigsk baron, der skrev under psevdonymet Friedrich Halm. Friedrich Halms stykker var bare romantik og lyrik fra begyndelsen til enden, og stort andet var det nok ikke, Gundersen ydede som skuespiller i den første tid af sin virksomhed ved theatret. Han var ung og saa godt ud, han havde et smukt organ og hans afslebne sprog, der var let kristian-sandsk farvet, tiltalte folk — alt dette gjorde ham til theatrets lyriske elsker og helt.

Men der var noget ved denne elsker, som pegte ud over lyriken og deklamationen. Paa sine steder kunde han blive langsom, næsten tung i sit spil, paa andre steder udfoldede han en voldsom kraft, der ikke var langt fra at sprænge rollen istykker. I første tilfælde var han saa massiv vægtig, at man skulde tro, han ikke kunde komme af flekken, i andet tilfælde kunde han storme saa voldsomt omkring paa scenen, at man næsten blev bange for, at han ret som det var skulde stupe paa hovedet tvers ud gjennem bagtæppet. I alt dette var der en stræben efter at give spillet dybde og karakter, som tilslut maatte føre ham ind paa nye omraader.

Hans første optræden i en karakterrolle var imidlertid ikke heldig. Det var en liden komisk"3

elskerrolle i Shakespeares «Hun maa tæmmes«. Gundersens sans for karakteristik var allerede vaagnet, og han besluttede at gjøre noget rigtig karakteristisk ud af rollen; men da han skulde gjennemføre sin plan, blev karakteristiken saa grov og skrigende i sine enkeltheder, at Bjørnstjerne Bjørnson, der netop var kommen til theatret, erklærede: »Nei, dette skal vi ikke ha mere af I« og gav rollen til Hans Brun, medens Elster, der havde været i theatret, erklærede, at han var bleven saa ræd for sin ven Gundersen, at han var fløiet sin vei, og ikke havde stanset, før han var kommen helt op paa torvet.

Men saa mislykket som dette første forsøg end var, blev det dog snart efterfulgt af nye, og det varede ikke mange aar, før Gundersen lidt efter lidt begyndte at gaa over i karakterfaget, samtidig med at han endnu beholdt sine elsker- og helteroller i det norske repertoire, som han havde seet vokse op fra aar til aar.

Hvor stærkt hans virksomhed har været knyttet til dette repertoire, vil man forstaa, naar man hører, at han har spillet Gunnar i »Mellem slagene«, Sigurd viking i »Hærmændene», Eyolf i »Halte-Hulda«, Haakon Haakonsen i »Kongsemnerne«, Jarlen i »Sigurds anden flugt«, Koll Sæbjørnssen i »Sigurds hjemkomst«, Axel i »De nygifte«, Falk i

^ — H.Jaeger: Feuilletoner og skitser.»Kjærlighedens komedie«, Kammerherren i »De unges forbund«, konsul Tjelde i »En fallit«, Bernick i »Samfundets støtter«, biskoppen i »Leonarda», byfogden i »En folkefiende«,

grosserer Werle i * Vildanden« og Riis i »Det ny system«. Der er, som man ser, meget faa af Ibsens og Bjørnsons stykker, hvori han ikke har spillet en betydningsfuld rolle.

At give en mere indgaaende redegjørelse for Gundersens kunstneriske udvikling er meget vanskeligt. Han hører nemlig til de faa skuespillere, der ikke fører journal, og skulde man derfor trække grundlinjerne for hans udvikling op, maatte man som forstudium gjennemgaa Kristiania theaters plakater for de sidste 25 aar.

Istedetfor at indlade mig paa dette vidtløftige arbeide, foretrækker jeg i al korthed at pege paa enkelte af hovedeiendommelighederne i hans fysiognomi som fuldmoden kunstner.

Gundersen hører ikke til de lette begavelser, som paa en dag eller to kan overtage en rolle; han bruger altid lang tid til indstuderingen, og han beklager ofte, at vore usikre theaterforhold nøder ham til at spille, før han føler sig rigtig færdig. Han har en egen maade at indstudere sine roller paa; han puger dem ikke udenad, som andre pleier"5

at gjøre; men han gjennemlever dem stykke for stykke og gang efter gang. Medens hos andre gjen-nemarbeidelsen i detaillerne først begynder, naar rollen er lært udenad, har han det saaledes, at i det øieblik, han kan rollen, er den ogsaa fuldfærdig i alle sine detailler. Det er en langsom og tung vindt maade at indstudere paa; men solid er den unægtelig.

Og ligesaa langsom og solid gjør han indtryk af at være, saasnart han viser sig paa scenen; det tempo, han spiller i, er i regelen overordentlig langsomt; han giver sig overmaade god tid, og han er ikke bange for mange og lange pauser. Det kommer af den store vægt, han lægger paa det stumme spil. »Der siges mere mellem replikkerne, end der snakkes i dem« ytrede han engang, og i disse ord gav han igrunden et af hovedprinciperne for sin egen spillemaade.

Hvad han vil, er at forklare rollen i dens enkeltheder og i dens totalitet, saa figuren bliver levende i stort som i smaat. Han søger bag ordene til deres psykologiske eller physiologiske aarsag, eller tænker sig frem til deres psykologiske eller physiologiske virkning; han nøjer sig ikke med en korrekt fremsigelse af replikken, han prøver altid i umiddelbar forbindelse med den at faa aarsagen eller virkningen med. I denne henseende er hansii6

spil af overordentlig interesse, og der kunde anføres fuldt op af interessante eksempler paa, hvad han har præsteret.

I denne sin behandling af rolllen er han helt moderne; han slaar sig ikke til ro med et abstrakt psykologisk resultat, han fører helst rollen ud i det physiologiske, og han har i saa henseende ydet ting, der staar uden sidestykke ved vor scene.

Jeg skal til bevis nævne et par eksempler.

Det var den store scene i »Macbeth«, hvor Banquos aand viser sig ved bordet. For Gundersen er nu denne aand slet ikke nogen veritabel aand, men en halucination, og han forklarer hele scenen ved at fremstille Macbeths ophidsede hjernetilstand i alle dens enkeltheder. Det er som et mareridt, der er over ham, som en vild feberfantasi, og han raser, skummer og skriger under anfaldene, indtil han synker sammen af udmattelse; men det kommer igjen, det griber ham paany, hans kræfter anspændes atter i vildt raseri, indtil han atter synker sammen. Efter det tredie og sidste anfald er han aldeles ødelagt; han synker ned paa en stol i forgrunden, lemmerne hænger slappe ned, brystet stønner, halsen er tør og brændende hed — og saa vover han det dristige naturalistiske træk: han harker og spytter lige ud mod tilskuerne. Det hele spil er af stor virkning fra først til sidst, fordi det er sandt ognaturligt; det giver os et stykke menneskelig lidelse i al dens forfærdelighed.

Jeg erindrer ogsaa et andet eksempel, der næsten er endnu mere oplysende. Det var i »Væringerne i Miklagaard«, scenen i fængslet mellem Harald Haarde-raade og Georgios. Den fængslede Harald vaagner, idet Georgios træder ind. Georgios haaner ham ; men Harald tier, indtil han endelig afbryder grækerens flydende ordstrøm med det ene kraftige ord: »SkurkI« Hvorfor tier nu Harald saa længe? »Selvfølgelig fordi han vil vise Georgios, hvor dybt han foragter ham« vilde Oehlenschläger have svaret. Det er den saakaldte tause foragt, som skuespilleren har at

fremstille. Gundersen lader sig imidlertid ikke nøie med denne forklaring; han søger en naturligere aarsag til Haralds taushed. Naar Harald tier, er det, fordi han netop er vækket op af sin faste, trygge søvn og følgelig trænger tid til at blive rigtig vaagen, mener Gundersen, og i overensstemmelse med denne opfatning spiller han scenen. I det samme Georgios kommer, farer han forskrækket op af søvnen; men da han ser, hvem det er, synker han ned paa sit leie igjen, hvor han bliver siddende i et slags halvvaagen, ikke rigtig klar tilstand; han hører i begyndelsen øiensynlig ikke paa Georgios's ord, han stræver bare med at blive vaagen; alle tegn paa »søvniggrættenhed« staar malet i hans ansigt, og det er med en vold-118

som kraftanstrængelse, han tilslut tager sig sammen og udslynger ordet »skurk« med al den styrke, hans lunger eier.

Saadanne træk som disse fortæller meget om Gundersens eiendommelighed som kunstner. De viser os baade, hvorledes han behandler sine roller, og i hvilken retning hans kunstneriske bestræbelser gaar. Paa grundlag af denne sin aabne sans for den physiologiske psykologi er det, han har kunnet levere en fremstilling som Harald jarl i »Sigurds anden flugt«, og det maa kun beklages, at hans evner i denne retning hverken er bleven tilstrækkelig forstaaede eller udnyttede af dem, som i aarenes løb har været de ledende ved theatret.

Som karakterskuespiller har han derimod paa et andet omraade erhvervet sig en sikker og af alle anerkjendt plads i det moderne drama. Overalt, hvor det gjælder at fremstille en vis værdig eller velærværdig velmagt, er Gundersen absolut uundværlig. Den kan være grundet paa autoritet, denne velmagt, og den kan være grundet paa en økonomisk situation — i begge tilfælde er Gundersen manden: han er vor scenes embedsmand saavelsom dens grosserer.

Hvem husker ikke biskoppen i »Leonarda« 1 Denne sikre ro, denne milde bornerthed, bag hvilken der dog skjulte sig saa meget hæderlighed ogA

___-A» ^ V

'"9

oprigtig retfærdighedsfølelse — hvor udmerket lykkedes det ikke Gundersen at samle det altsammen sammen til et helt billede, der eiede livets farve og friskhed! Eller tag en rolle som byfogden i »En folkefiende» ; hvor sikkert og naturlig kom ikke den forstokkede autoritetstro frem I Koll Sæbjørnssen i »Sigurds hjemkomst« er ogsaa en rolle, der er bygget paa følelsen af autoritet. Den brede sikkerhed hos den gamle lendermandsaristokrat blev af Gundersen legemliggjort paa scenen.

Blottet for komisk fremstillingsevne, som Gundersen er, formaar han ikke at fremstille autoriteten fra dens latterlige sider. Da han i sin tid spillede den gamle, dumme sorenskriver i »Fjeldeventyret«, blev det ikke en komisk figur, han skabte, men et karakterbillede fra 30—40-aarene saa sandt og nøiagtig, at theatret har gjort uret i senere at lade rollen gaa over i andre hænder.

I alle disse tilfælde fundamenterer Gundersen rollen paa en vis bred sikkerhed, der udmærker hans egen personlighed. Men han er paa samme tid en altfor reflekteret natur til, at det ikke skal lykkes ham at løse opgaver, hvor sikkerheden og velmagten kun er tilsyneladende, kun er en skal, der dækker egenskaber af en stik modsat art. Hans Riis i »Det ny system« er et eksempel paa en saadan hul autoritet, der, naar det kommer til stykket, ikke120

engang tror paa sig selv, og hans Tjelde i »En fallit« er formelig et paradigma paa forloren velmagt, der skjælver og bæver og synker sammen i ynkelighed, saasnart en alvorlig undersøgelse af velmagtens berettigelse bliver foretaget. I roller som disse har Gundersens sceniske evner paa den heldigste maade smeltet sammen til et hele af høi rang.

Gundersens omraade er ikke stort; han er ikke nogen alsidig kunstner, ikke engang en mangesidig; men han er en karakter som skuespiller, en personlighed, og som saadan er han en af vort theaters bedste støtter. Uden ham vilde det nationale repertoire, der udgjør vor scenes bedste eie, ikke være kommen i den grad til sin ret, som det

nu er.Møllergaden no. 1.

Der gives, som bekjendt, et gammelt latinsk ord, der siger, at bøger har sin skjæbne ligesaa vel som mennesker, og som adskillige slige »almensandheder« er det saa uimodsigelig sandt, at det næsten er en skam for den gamle latinske gramatiker Terentianus Mourus at have fundet paa det.

Jeg gad overhovedet vide, hvilken ting der ikke har »sin skjæbne« i denne verden! Det ark papir, hvorpaa dette trykkes, har det ligesaa vist som den stol, hvorpaa De, min ærede læser, har anbragt deres person, idet De læser det.

Eller hvad skal man sige om et hus? det har saamænd »sin skjæbne« lige saa vel som en bog eller som De og jeg.

Der gives huse, som har en højst aristokratisk skjæbne, huse, som i den grad er begunstigede af lykken, at de er bleven opførte af det bedste materiale og beboes af de »bedste« familier, huse, hvor hvert skridt dæmpes af bløde tæpper, og hvor denfornemme stilhed kun afbrydes, naar herskabsvognen ruller ud eller ind gjennem porten.

Men der gives ogsaa huse, som en yderst plebeiisk skjæbne har trykket sit stempel paa ligefra det øieblik, murene reistes — huse, hvor den ene familie tramper hen over hovederne paa den anden, hvor der danses i anden etage, naar man vil sove i første, hvor man bor væg i væg med folk, hvis navn man ikke kjender, og hvor et halvt hundrede unger skriger og støier paa trapper og i gaardsrum.

Der gives jævne, spidsborgerliga huse, i hvis historie det ene tiaar ligner det andet akkurat som to draaber vand.

Men der gives ogsaa huse, hvis skjæbne er rig paa omskiftelser. Blandt bygningerne som blandt menneskene findes der individer, hvis tilværelse er høist eventyrlig, og et saadant hus har ofte en historie, der er ligesaa interessant som mangt et menneskes.

Et saadant vidtløftigt hus med en »fortid« er Møllergaden no. i, hvor folketheatret holdt til, og hvor »Ynglingeforeningen« nu har opslaaet sine pauluner. For et hus at være er det endnu en ren ungdom — det er nemlig ikke stort mere end firti aar — og dog har det allerede oplevet og gjennemgaaet saa meget, at man kunde skrive en tyk bog om det.

Man vil derfor ikke finde det underligt, atjeg ofrer en føljeton paa at fortælle dets vigtigste

»oplevelser«.

* *

*

Hvem skulde have tænkt, da det blev bygget, at det efter en menneskealders forløb skulde blive en saa adstadig og ærbar bygning, som det blev, da »Ynglingeforeningen« for et par aar siden flyttede derind ? Hvis en profet dengang var opstaaet iblandt os og havde nedladt sig til at forudsige noget sligt, da vilde byens folk have leet ham ud og opfattet det hele som en slet vittighed.

Thi det var saamænd ingenlunde for at den unge skulde bevare sin sti ustraffelig, at Møllergaden no. i blev bygget.

Tvertimod!

Vistnok havde en saa agtværdig herre som byens daværende politimester sine fingre med i spillet; men det var alligevel ikke for dydens skyld, bare for at faa samlet udyden, at han gav sit minde til bygningens opførelse.

Det var i firtiaarene, dengang da vor lille tarvelige hovedstad af al magt anstrængte sig for at være et lidet norsk Paris med hensyn til selskabelighed og forlystelser. Det var den tid, om hvis selskabsliv Welhaven har skrevet de træffende linjer;124

»Der spilles, synges og parieres, man har det just som i Paris; blot at i alt, hvad der præsteres, vi dumpe paa vor egen is«.

Vor tarvelige Kirkegade blev, som Hartvig Lassen har sagt, »omdannet til en Bond-street, hvor vor nybagte elegans udfoldede sig hver søndags formiddag«, og paa Ladegaardsøen havde vi »vore Champs-Elysées med straussermusik og limonadetempler.« Men en ting manglede vi, det var et flot danselokale med restauration o. s. v. — noget saadant i retning af Bal Mabile. Slig en ting maatte vi naturligvis ogsaa have.

Kravet var saa paatrængende nødvendigt, at selv politimesteren maatte bøie sig for det.

Ifølge Paul Holmsens »Politihistorie« havde han nu ogsaa sine specielle politimestergrunde for at give efter. Offentlige maskerader var dengang komne paa moden. Selv paa de simpleste dansehuse gaves der maskeballer, og ved saadanne leilig-heder vrimlede gaderne af maskerede personer der skaffede politiet meget bryderi. Naar der ikke var maskerader, var der andre baller rundt omkring paa dansebulerne, og da trafikken var saa spredt, var det meget vanskeligt for politiet at holde ordentlig kontrol. Derfor kunde det ikke være afveien at faa en saadan dansebule i stor stil, En mandved navn Hansen, der dengang drev det bekjendte forlystelsessted Langvig paa Ladegaardsøen, fik koncession paa at opføre det — og Møllergaden no. i blev bygget.

Tidligere havde der staaet et pakhus paa tomten. Nu blev det nedrevet, og en flot treetages bygning opførtes istedet med en elegant dansesal, stor restauration i kjelderen og med en hel del andre herligheder.

Det nye etablissement, der fik det stolte navn »Løven», aabnedes 2den juledag 1847 med en dundrende maskerade, som var besøgt af en masse mennesker.

»Løven« blev julens konversationsthema det aar, og den havde kun en rival: de første gaslygter, som blev tændte her i byen en uges tid senere. »Kom du uforvarende til at støde til en paa gaden«, heder det i en liden brochure fra datiden, »straks farer han mod dig, som vakt af grublerier: »De spurgte om gassen? Hvor den lyser deilig. Den er en sand velgjerning for byen«. Eller ogsaa: »Løven? Ja vist har jeg været der: men er det ogsaa ganske vist med disse smaa kabinetter . . .?«

Jo, det var nok ganske vist med de smaa kabinetter. Herre gud, vi skulde give Paris — ergo maatte vi have vore »cabinets particuliersc, det var jo en soleklar sag.126

De rum, der senere har været theatrets p aa klædningsværelser, var dengang allesammen indrettede meget bekvemt for dem, der vilde trække sig tilbage fra den støiende mængde nede i salen.

Oprindelig var »Løven« traadt frem med en meget demokratisk devise. Det skulde være et forlystelsessted for folket, for arbeiderne — man huske, at februarrevolutionen dengang stod for døren —.

Men »folket«, »arbeiderne« har ingen brug for »cabinets particuliersz, og følgelig blev det en gjentagelse af den gamle og evigunge historie: det blev »folkets« kvinder og den høiere klasses mænd, som her »fandt hinanden«.

At huset under disse omstændigheder snart blev berygtet og vakte megen forargelse hos alle brave borgere, men især hos alle brave borgerinder, siger sig selv. Politimesteren høstede ikke megen anerkjendelse for sin velvilje — ja det gik endog saa vidt, at der i 1848 udkom en brochure om den nye trafik. Den bærer titelen »Billeder af Løve-Salon-Livet med Prolog og Epilog« og fører det træffende motto: »Gud bevares, hvor alting er stort i Paris«. Forfatteren er forresten ikke nogen streng moralist; han er nærmest en lystig spasmager, der finder det hele yderst fornøieligt, og tonen i hans opus lader intet tilbage at ønske i retning af freidighed.

127

Som alle ældre forlystelsesetablissementer i vor by blev da »Løven« i en fart et sjofelt sted, hvor det ikke gik an at vise sig for et menneske, der havde sit rygte kjært. Det gik over til andre eiere og fik et nyt navn istedetfor det berygtede gamle; men lige sjofelt blev det, og lige uheldigt var det som entreprise. »Casino hotel« med sine sangerinder nød ikke publikums gunst i høiere grad end »Løven« med sine separatkabinetter.

Men da skede der en forandring, som blev af betydning. Den skaffede Møllergaden no 1 en plads i vor nationale kunsts historie.

Trangen til norsk skuespilkunst istedetfor den danske var dengang begyndt at blive stærk. I Bergen havde Ole

Bull i 1850 faaet en national scene igang, og i vinteren 1851—52 havde nogle ganske simple folk« spillet komedie paa Klingenberg til indlægt for de arresterede arbeideragitatorer. De havde havt stort tilløb og gjort lykke tiltrods for de mangler, der klæbede ved deres spil.

Et af de stykker, de opførte, var en vaudeville i en akt, forfattet af daværende ingeniørløitnant, senere toldkasserer /. B. Klingenberg. Opmuntret af resultatet af arbeiderforestillingerne, besluttede han at faa en norsk scene istand her i hovedstaden128

og sluttede sig til det maal sammen med skuespiller Cronborg, der repræsenterede den praktiske indsigt, og slotsgartneren Mortensen, der repræsenterede kapitalen. Disse tre mænd oprettede den første norske scene i Kristiania. Der fortjener at bemærkes som et kuriosum, at to af dem var danske, nemlig Cronborg og Mortensen.

Hvad som gav dem mod til at gaa ivei med planens realisation, var den omstændighed, at man i Møllergaden no. i med dens dansesal og separatkabinetter havde et lokale, der uden altfor store omkostninger kunde indrettes til theater. I sommeren 1852 blev indredningen udført, og samtidig antog man elever og drev paa med deres uddannelse, saa at det hele kunde sættes i gang til høsten.

Cronborg var instruktør, overlærer K. Knudsen gav eleverne undervisning i modersmaalet og vaagede over udtalen, efterat han og tre andre sagkyndige, nemlig professor Monrad, Lektor Friis og digteren Østgaard var komne overens om principers for norsk udtale. Professor Monrad holdt forelæsninger over literatur for eleverne, Just Lindemann og Conradi uddannede dem i sang, og da den bekjendte danske balletmester Bournonville tilfældigvis besøgte byen, fik de nyde godt af hans veiledning i dans og plastik.

Den nte oktober 1852 blev theatret aabnet129

med en prolog og Bjerregaards vaudeville »Krydsbetjenten«. Huset rummede henimod 700 mennesker, fordelte paa tre pladse: parket, parterre og balkon. Hver plads var fuldt besat den første aften. Da stykket var slut, forlangte publikum, at nationalsangen skulde spilles, og under umaadelig jubel blev der tilslut raabt hurra for det nye theater. Derpaa gik man hjem, og sangerinderne, der fremdeles holdt til nede i kjælderen, kunde uforstyrret fortsætte sin trafik resten af aftenen.

Fra den stund og i over ti aar var den forhenværende sjofle dansebule et led i de nationale bestræbelser herhjemme. Her gjorde frøken Parelilis sine første skridt paa kunstnerbanen; her spillede hr. og fru Krohn, hr. og fru Isachsen, fru Hunde-vadt, og tilslut Johannes Brttn. Her virkede Henrik Ibsen i flere aar som instruktør, her optraadte Ole Bull undertiden og spillede i mellemakterne; her opførtes norske stykker af Bjerregaard, Henrik Wergeland, Christian Monsen, P. A. Jensen, Rolf Olsen, Ivar Aasen, Henrik Ibsen — »Hærmændene«, »Fru Inger« —, Bjørn-stjeme Bjørnson — »Kong Sverre«, »Halte Hulda« — og flere forfattere.

Salonen omtales som smuk og venlig. I den første aargang af »Illustreret nyhedsblad« findes der en tegning af den, og efter denne at dømme har

det hele slet ikke seet saa værst ud. En stor feil havde arrangementet; scenen laa nemlig saa høit, at1 de, som sad paa de første bænke i parket, ikke kunde se mere end hovederne af de spillende; men dette blev senere rettet paa. I 1859 blev theatret ombygget, og aaret efter blev det kjøbt af direktionen for det norske theater.

Hvad repertoiret angaar, var det i begyndelsen saa godt som udelukkende lette smaastykker, som blev opførte. Hvor beskedent det hele var, fremgaar af, at man uden betænkelighed optog et digt som »Kirkeklokken i Farum«, fremsagt af en debutant (hr. Abelsted) paa programmet.

Senere vovede man sig imidlertid i kast med større opgaver, og under Ibsens direktion optog det norske theater helt kampen mod det danske» Kristiania theater«.

I den tid havde bygningen sin glansperiode; men velmagtsdage var det alligevel ikke Det norske theater kjæmpede baade tappert og længe for tilværelsen; men tilsidst bukkede det under. Det gik fallit. Kristiania var en

altfor liden by til at kunne holde to faste theatre; forstandige folk indsaa, at an sammenslutning var nødvendig, og den fandt da ogsaa sted i 1863. Den 3die juni gav de norske skuespillere sin sidste forestiliing i Møllergaden no. i, og den 23de august samme aar holdt de sit indtog paa Bankpladsen.i3i

I 1870 drog atter endel af de norske kunstnere derop og spillede i et par sæsoner under Bjørnsons ledelse; men det blev ikke af lang varighed. Siden gjorde den svenske theaterdirektør Hafgren et forsøg paa at gjøre det til et norsk sekundtheater; men han havde heller ikke lykken med sig, og han maatte gaa fra det hele.

Siden har der ikke været noget fast selskab i Møllergaden no. 1 ; men danske og svenske om-reisende selskaber har fra tid til anden slaaet sig ned der for et kortere tidsrum, Undertiden har man havt anledning til at se udmærket kunst deroppe, som Lindbergs opførelse af »Gjengangere«, Ristoris forestillinger og fru Levys bedste præstationer; men til andre tider har præstationerne været saa over alle grænser tarvelige, at theatret rent er kommet i vanrygte derved.

Sin værste fornedrelsestid havde det dog en tid i sekstiaarene, da man benyttede det som — opvarmningslokale. Dengang skal der have været fælt i Møllergaden no. 1. Det skal have seet ud omtrent som en af de londonske forbryderhuler, der spiller en saa fremtrædende rolle i visse engelske romaner. Allehaande pak holdt til her; her blev der lagt planer til tyverier; derfra gik skøiergutterne ud for at udføre dem, her samledes de efter at have udført sine bedrifter for at sælge kosterne og132

for at gjøre sig tilgode med kaffe og kager hos en gammel kjærring, der sad og holdt udsalg af slige lækre sager. Det forhenværende theater var med

andre ord hovedstadens tyvebørs i den tid.

*

Og efter alle disse omvekslinger, efter at have været dansebule, sangerindekneipe, theater og tyvebørs, ender Møllergaden no. i som »Ynglingeforeningens« forsamlingshus. Det er skjæbnens ironi, en latterlig illustration til det gamle tyske ord: »Yunge Hure, alte Betschwester«.

Det har aldrig gaaet Møllergaden no. i godt i dens letsindigheds tid; det var paatide, at den forsøgte sig i anstandsfaget. Bygningen har været forfulgt af vanskjæbne, saalænge den har været ct verdensbarn. Det er at haabe, at den endelig vil faa det godt nu, da den har slaaet sig fra verden.

Men »Ynglingeforeningen« har forhaabentlig luftet ordentlig ud dernede og røget grundig baade med svovl og andre stærke sager; thi ellers kunde det hænde, at »fortiden« er bleven siddende igjen i en krog og en vakker dag stikker sig frem som en skøier-agtig nisse og forstyrrer de alvorlige unge mænd, der nu færdes dernede.Gjennembrud.

Det var kunstforeningens indkjøbsdag. Al verden havde mødt frem med billeder i de store over-lyssale, saa væggene var aldeles overfyldte.

Men der var ingen, som saa paa hele denne billedvrimmel, undtagen indkjøbskomitéens medlemmer. For almindelige mennesker var lokalet stængt den dag.

Det tog sig ganske underlig ud derinde under disse omstændigheder. Det rolige, melkehvide overlys, der flød ned over væggene, gjorde billed-vrimmelens mangefarvede uro skrigende og paatrængende. Tomheden og stilheden kom til og gav altsammen en egen vild energi. Det var ligesom alle disse farver kjæmpede med hinanden om betragterens opmærksomhed, puffede hinanden, trængte sig frem, skubbedes tilbage i en hidsig kamp for tilværelsen, der var saa meget hidsigere at se til, fordi den førtes midt i denne døde, melkehvide ensomhed.134

Komitéen var netop færdig. Kasserer og bud var begyndt at gaa omkring og hefte sedler paa de billeder, som var indkjøbt.

Foruden disse to var der kun et eneste menneske tilbage i lokalerne: en rank, elegant herre paa omkring fem og femti aar med graat, kortklippet, spidst helskjæg.

Det var professor Feilberg, den berømte maler, der i en snes aar havde været beundret som landets største kunstner.

Havde man ikke vidst før, hvilken fremragende plads han indtog, saa kunde man faat vide det her i lokalerne. Væggene fortalte det høirøstet nok.

Naar man havde seet hans to billeder, der hang midt paa væggen i den største sal, og saa vendte sig mod de andre, da fik man indtryk af, at de gav ekko rundt fra alle væggene. De samme motiver, den samme tynde, flydende farve, den samme lette og graciøse pensel. Der var billeder af klodsede begyndere og af overlegne virtuoser, af kunstnere med talent og af stympere uden spor af talent — og dog lignede de hinanden som børn af samme forældre. Over halvdelen af de kunstnere, som havde udstillet, saa paa naturen med hans øine, fandt det vakkert, som han havde fundet vakkert, og gjengav eller prøvede at gjengive det i hans manér.135

Og jo længere kassereren og budet kom i sit arbeide, desto tydeligere blev det, at hans kunst var lige saa populær blandt publikum som blandt malerne. Begge hans billeder havde for længe siden faaet de røde sedler paa sig, og det var næsten, som om disse sedler ogsaa gav ekko. Overalt, hvor efterligningen af hans maade at male paa var rigtig slaaende, der hang der allerede en seddel. Men de billeder, som ikke lignede hans, bar ikke dette anerkjendelsens mærke.

Var billederne børn af den samme familie, saa var det klart, at indkjøbskomitéen havde været af den mening, at baade sedlerne og pengene burde blive i familien.

Alt dette var imidlertid professor Feilberg saa vant til fra tidligere udstillinger, at han slet ikke lagde mærke til det engang. Men der var noget andet, som i dag var gaat op for ham med foruroligende styrke, og det var, at han ikke længere havde den indflydelse paa de unge kunstnere som tidligere. Hans retning var ikke længere den eneste i landet; der fandtes allerede en anden kunst, som gik sine egne veie, forskjellige fra hans — en kunst, som var ham fremmed, uforstaaelig, usympathisk.

Han havde nok vidst før idag, at der gaves nogle unge mennesker, som ikke fandt hans kunst god nok, og som søgte at famle sig frem til naturen36

paa egen haand: men disse folk havde han tidligere ikke bryd sig det mindste om. Kritiken havde erklæret dem for at være »blottet for smag og talent«, og da deres billeder stødte ham og stred mod det, han ansaa for sand kunst, saa havde han uden videre givet kritiken ret.

Men idag var de mødt saa foruroligende mandstærke frem, disse mennesker! Hvor han vendte sig, hang der billeder af dem; de havde lagt beslag paa næsten halvdelen af pladsen.

Det saakaldte nye, det var altsaa ikke bare kapricer af en umoden oppositionslyst hos nogle enkelte; det saa jo næsten ud til at være en retning, en bestræbelse inden den ydre generation. Han kunde ikke rigtig fatte det endnu; men saameget indsaa han, at dette kanske var begyndelsen til et forfald af landets kunst, denne kunst, som i den sidste menneskealder havde staaet saa høit og vundet saa megen anerkjendelse baade hjemme og ude. Det baade ærgrede og bedrøvede ham at gjøre denne opdagelse.

Og hvad der ærgrede ham allermest var, at disse usympathiske billeder havde tvunget ham til at indrømme for sig selv, at den nye retning slet ikke var blottet for begavelse, som kritiken paastod. Der var folk med stort talent blandt dens tilhængere, det maatte enhver maler faa øie paa — men,137

men, men — der var noget, som manglede alligevel, — forsaavidt havde kritiken ret — hvad skulde han nu sige, at det var? Jo, smag, kunstnerisk blik, det var det, som de ikke havde. Det var en tilbagegang i smag, disse billeder fortalte om.

Bare nu f. eks. det arbeide der — og han traadte hen for et mindre billede og betragtede det omhyggelig.

Det forestillede en allé af hestekastanjer, der som en jævn bakkeskraaning steg fra forgrunden opover. Gangens singel var vel nedtraadt og fugtig af en regn, som nylig maatte være falden. Enkelte gule vaade blade klissede sig

fast til sanden, og en ensom gul malet bænk stod og glindsede af væde. Men ovenover flettede træerne sig sammen i det graa morgenlys til en løvportal af gult og gront. Endnu hang løvet tæt og ugjennemsigtig og tegnede dybe skygger opover gangen, indtil løvhvælvingen et stykke op i bakken skar den over og gjorde den usynlig. Men netop paa dette punkt vandrede et par opover tæt ind til hinanden. Man saa ikke mere af denne »staffage« end fire støvlehæle, lidt af et par graa benklæder og den allernederste kant af en sort damekjole. Resten skjultes af løvet.

Der var talent i dette billede, det var sikkert nok. Men var nu dette et motiv at vælge! Hvor absurd var ikke dette indfald, at skjære de to figurer13»

af paa denne maade, og hvor smagløs var ikke denne sammenstilling af graat, grønt og gult! Sligt vilde man aldrig have fundet paa i hans unge dage. Dengang vidste man, at farverne skulde staa i et harmonisk forhold til hinanden, og at et billede skulde være et afsluttet hele, komponeret af kunstneren, ikke et saadant stykke tilfældig virkelighed, skaaret lige ud af naturen. En skitse var det, ikke noget billede.

Og alligevel havde man idag været nødt til at kjøbe det for ikke at synes partisk. Det var et sørgeligt tidernes tegn, at man ikke længer turde tage parti mod smagløsheden, — og den store kunstner gik bekymret ind i næste sal, netop som kassereren og budet skulde til at anbringe den røde seddel paa det smagløse billede.

Derinde var der ogsaa nok af billeder, som prækede oprør. Han stillede sig foran dem et for et og betragtede dem omhyggelig. Han følte, at ligeoverfor alt dette paatrængende nye gjaldt det at gjøre sig op en mening. Ingen skulde kunne sige, at han havde mødt de unges bestræbelser med partiskhed og fordom. Hvis man kom og spurgte ham, hvorfor han havde stemt mod dette eller hint billede, saa skulde han have grundene paa rede haand.

Ved et billede blev han staaende meget længe.139

Det gjorde ham ligefrem ondt at se paa det, og dog kunde han ikke komme fra det.

Det var malet af en af hans forhenværende elever. Aldrig havde han havt nogen, som han havde knyttet saa store forhaabninger til, og aldrig havde han interesseret sig saa levende og gjort saa meget for -nogen som for ham. For et aars tid siden havde hans anbefaling skaffet den unge mand et stort stipendium til at ligge i udlandet for — og nu havde den utaknemmelige lønnet ham med at sende hjem dette billede, der viste, at han havde kastet overbord alt, hvad han havde lært ham, og var gaaet over til fienden. Det var et frafald, der vise, at han havde spildt sine velgjerninger paa en uværdig, og det oprørte han saa meget stærkere, som det var kommet pludselig og uventet som en ubehagelig overraskelse. Hvor maatte ikke disse nymodens herrer triumfere, naar de saa hans bedste elev som desertør i sine rækker! Det var ikke blot et tab for kunsten dette her, det var et personligt nederlag tilføiet af en, som havde været den sidste, han havde ventet det af.

Han havde selvfølgelig stemt imod det, og kjøbt var det ikke blevet. Den unge mand skulde faa vide hvorfor; han vilde skrive ham til og sige ham rent ud, hvilken afvei han var kommen ind paa, og medens han stod der og stirrede paa billedet,140

formede han tankerne i ord og sætninger: Det har virkelig været mig en stor skuffelse at se deres billede. — Sligt noget udstiller man ikke, hvis man har følelse for kunstens værdighed — hvad motivet anbelanger, saa er det jo hverken fugl og fisk — nei, det var lidt for stridt sagt — motivet er yderst tarveligt, det var bedre. — Som komposition er billedet komplet forfeilet — eller det var kanske bedre at sige mislykket, eller alt andet end vellykket? Brutalt i farven — ja det kunde han trygt sige! — Hvor i al verden kan De dog falde paa at anvende alle disse uskjønne kolde farver? Har De da rent glemt Deres børnelærdom ? I saa fald maa jeg desværre have været en meget slet lærer. Den sidste sætning syntes han især godt om, den var skarp; men det fortjente han.

Alligevel vilde han paa ingen maade være uretfærdig: han vilde vise ham, at han forstod at vurdere det gode selv i en usmagelig form — og der var meget godt i billedet, det var sikkert; men hvorledes skulde han udtrykke det?

Han gik tæt hen til billedet og stirrede paa penselstrøgene, han fjernede sig saa langt fra det han kunde, og saa, hvorledes det virkede som helhed. Hvad var der dog ved dette billede, som han ikke kunde blive færdig med? Det

irrite-terede ham, plagede ham; thi han følte, at det vari3i

noget, som han ikke forstod, noget, som det havde tilfælles med de andre unge billeder, og som han stod udenfor.

Det var en bred makadamiseret gade, billedet forestillede. Paa den ene side var der en række høie cementerede murhuse, paa den anden et plan-kegjærde og indenfor det bladløse træer. I baggrunden var der tørfrosne græsplæner og nøgne træer, og bag dem hævede en høi fabrikskorsten sig op mod himlen. Der var gneldrende kold luft, og det saa ud, som om træer, huse og alting stod og blaafrøs. En tre-fire mennesker løb af alle livsens kræfter ind gjennem billedet, medens deres aande laa efter dem som en blaa røg, og et par andre kom fra en tværgade dybt inde og løb nedover efter en skrigende rød brandvogn, der netop holdt paa at forsvinde om hjørnet.

Det kunde vel ikke være saa vanskeligt at gjøre det slags ting — hvis man vilde. Det var bare at kaste al smag overbord, vælge sig et stykke tilfældig virkelighed og saa gaa det rigtig brutalt ind paa livet. Han gav sig til at studere, hvorledes hans forrige elev havde gjort det, og han var snart saa optaget af sine undersøgelser, at han ikke lagde mærke til, at kassereren hilsede og gik, efterat den sidste seddel var heftet paa, medens budet trak sig tilbage til forværelset. Han mærkede heller ikke,142

at der kom nogen ind i rummet ved siden af, for de nyankomne begyndte at tale med hinanden :

»Vi er skudt for glug som sædvanlig«, sagde en.

»Jeg vil heller blive skudt for glug end male saa daarlig, at jeg ikke blev det«, sagde en anden.

»Begge professor Fejlbergs billeder er kjøbte«.

»Og alle de stympere, som dilter i hælene paa ham.«

»Du, se her lidt. Kjender du dette motiv igjen?«

»Skal det være den Nødhavn nede ved B., som du ogsaa har malet?«

Professoren forstod, at de stod foran et af hans egne billeder.

»Netop. Men se bare, hvor han har stelt det til altsammen! Den veien der gaar ret frem, den sjangler ikke saa romantisk afgaarde; den skograbben der findes der ikke spor af i virkeligheden; men istedetfor ligger der et fjøs netop der, som virker langt morsommere. Det er det, som de kalder at forbedre naturen!«

»Og saa daarlig som det er gjort dal Bare manér, ikke et eneste ærligt penselstrøg og ikke en eneste sand farve. Se bare paa den sjøen, hvor brun den er — det er jo Bouillon med smørklatter i.«

»Og alligevel er den saa tør, at en trænger drikke til den.«

143

»Ja, man skulde ikke tro, at han for et snes aar siden virkelig har malt saa gode ting som dem, der hænger oppe i billedgalleriet«.

»Ja, dengang kunde han male; men nu gjør han bare ugagn«.

Længere kunde ikke professoren styre sig. Han gik rask frem og sagde:

»Undskyld mine herrer, det vilde være heldigt om De ikke var fuldt saa hoirøstet i Deres kritik!«

De to unge malere blev røde op over ørene og vidste ikke, hva'd de skulde svare. Endelig fik den ene sagt:

Under visse omstændigheder er det dog mere gentlemanlike at være høirøstet end at staa stille som en mus.«

Men da var professoren allerede i døren, og ingen af dem troede, han havde hørt det.

Det havde han dog, og ytringen havde bidt ham, saa han var bleven endnu vredere. Hvad bildte de dumme jyplinger sig ind? Ægget vilde lære hønen — ja, han skulde lære dem ?

Hjemme ved middagsbordet udøste han hele sin forbitrelse for sin hustru, og hun var i et og alt enig med ham.

Hun talte med saadan oprigtig indignation, at han selv blev rolig igjen af at høre paa hende.

Træt af alle disse uvante anfægtelser gik han144

ind i sit atelier for at hvile middag. Det var koket som en dames boudoir med gobeliner, messinglampetter, udskaarne antike skabe, gamle vaaben og en mængde gammeldags porselæn.

Han lagde sig paa en chaiselonge og prøvede at falde i søvn.

Men han fik det ikke til.

Skulde de labaner virkelig have ret i, at han var gaaet tilbager Umuligt! -— Forresten havde han kanske brudt sig vel lidt om et studere naturen i de sidste aar. Vistnok foretog han en studiereise hver sommer og malte da en hel del skitser; men det var bare saadanne raske udkast til motiver, som der ikke var videre studium og iagttagelse i. Hvor længe kunde det nu være, siden han havde malet en ordentlig skitse? Han kunde slet ikke huske det, og tilsidst maatte han tage sine skitser frem for at se efter.

Det, som var fra de sidste fem aar, for han rask igjennem. Det var bare kitch altsammen. Saa begyndte det at blive bedre; men endnu gjennemgik han en fire-fem aars studier uden at finde noget, som der var synderligt ved. Det var da mærkeligt, at han endnu ikke fandt det, han søgte.

Men nu begyndte det at gaa opover aar for aar, og endelig fandt han den første »udførte skitse«. Den var 14 aar gammel. Tænk, at det

45

var saa længe siden! Han følte sig slet ikke vel tilmode.

Men snart glemte han det over selve skitserne. Jo længere tilbage i tiden han kom, desto bedre blev de. Han studerede hvert blad med stadig stigende fornøielse, han blev formelig glad og ung igjen, jo længere han betragtede dem. Det følte han, at her laa det rigeste af hans liv og det friskeste af hans kunst.

Hvad vilde de unge sige, om de fik se disse sager? De vilde neppe fordømme dem; thi her var der et arbeide, som var i slægt med deres egen stræben. Vistnok var der mere lys og luft i det, som de nu gjorde. Men det var dog i sit slags en ligesaa æjlig og hensynsløs naturgjengivelse. Forskjellen var kun, at han ikke havde nøiet sig med at male gode skitser, saaledes som de unge, men havde komponeret virkelige billeder. Der valen fare ved dette, det indsaa han nu; men naar man havde malet slige skitser som disse, saa kunde man vel trodse faren. — — End om han prøvede at gjøre noget saadant paany? Om han viste dem, at han endnu ikke havde sagt sit sidste ord, men fremdeles var den samme?

Saa skulde det være! Det vilde være den rette maade at møde oppositionen paa. Da skulde de unge faa se, at det, som de kunde, det kunde

10 — H. Jæger: Feuilletoner og skitser.146

han ogsaa, og kanske de saa vilde forstaa, at naar han alligevel ikke nøiede sig med det, saa var det, fordi han stræbte høiere og formaaede mere.

Han vilde vælge et motiv, og saa vilde han male det, akkurat som det var. — Bare han nu havde et motiv — aa; men han havde det jo lige for haanden!

Han slog de store ateliervinduer op paa vid væg, stillede et staffeli med et nyt lærred paa lige ved vinduet og gav sig øieblikkelig til at male det landskab, han havde foran sig.

Det var et vakkert motiv, og netop et af den slags, som de unge havde forkjærlighed for.

I forgrunden var en gammel forsømt have med store bredkronede lønnetrær. Det var i mai, og de var dryssende fulde af skinnende gulgrønne blomster, medens de brunlige blade endnu sad som smaa sammenfoldede svømmefødder inde mod midten af de store rødbrune kors, som knoppernes hylstre havde dannet, idet de aabnede sig. Ved siden af laa der et stort ølbryggeri med sorte tage og røde teglstensmure. Bagenfor hævede

terrænet sig rask opover. Høie fabl ikskorstener, hvide murvægger, røde og blaa tage og lysegrønne trægrupper laa rodet om hinanden og glinsede lystig i vaarsolen. Hist steg hvid damp, her brun stenkulsrøg op fra piberne. Men bagerst laa en granklædt aas mørk og alvorlig mod himlens hvide skyer.147

Han saa og malede, saa igjen og malede, prøvede en farve og vragede den, prøvede paany og var endnu ikke tilfreds. Han vilde drive det op til den høieste grad af solblank friskhed; men farverne paa hans palet var gjenstridige, og han strævede svært for at faa dem til at bøie sig for hans vilje og gjengive paa lærredet, hvad hans øie saa.

Ikke større billede end dette var, vilde han under almindelige omstændigheder have malet det færdigt paa et par timers tid. Nu stod han hele eftermiddagen og kom dog ikke nogen vei.

Naturen, som han saa længe havde forsømt at se paa, hævnede sig. Alt hvad han stræved, lykkedes det ham ikke at binde den til sit lærred.

Han følte sig træt og anstrængt; men han gav sig alligevel ikke. Han vedblev at stirre ud gjennem vinduet og male, prøve sig frem og vrage. Tilslut kjæmpede han i fortvivlelse, som en, der holder paa at styrte i en afgrund, kjæmper for at klamre sig fast til randen. Det bankede i hans tindinger, hans haar var vaadt af sved, han skjalv paa haanden, og det værkede i alle hans lemmer. Endelig sank solen ned mod horisonten og kastede en ny, gylden tone over landskabet. Da lagde han penslerne bort.

Han kunde ikke.

Alt hvad han havde arbeidet i disse lange148

timer, var bare et vidnesbyrd om hans afmagt. Hvor mat, stivt og fattigt var ikke det, han havde gjort! Og dog havde han gjort sit bedste.

Men han kunde ikke!

Han gav sig mismodig til at skrabe sin palet. Nu forstod han, hvad det var for et frimureri, som bandt de unge sammen. Det var naturen, og den stod han fremmed og magtesløs ligeoverfor. De unge havde ret; han var gaat tilbage.

Skulde han arbeide sig op igjen, skridt for skridt erobre tilbage, hvad han havde tabt? Det vilde kræve aar af anstrængt arbeide; han havde ikke kraft til det.

Nei, han var færdig som kunstner. —

Det bankede paa døren. Han skyndte sig at gjemme lærredet paa staffeliet bag nogle andre lærreder borte ved ovnen. Saa trak han staffeliet bort paa deu vanlige plads, satte et af sine vanlige billeder, som han igaar havde holdt paa med, op paa det og sagde: »Kom ind!«

Det var en af hans kolleger, en gammel snakkesalig professor i æsthetik. Han skulde straks bort og se, hvad han holdt paa med, og med bred svada begyndte han saa at demonstrere, at et billede som dette, det var sand kunst, medens alt dette moderne kram, som de havde været nødt til at se paa i formiddag, bare var ukunstneriske udskeielser.149

Professor Feilberg lod ham tale. Hvor dumt det i grunden hørtes alt, hvad han sagde! Og dog var det de principer, han selv havde hyldet; de var bare en smule karrikerede.

Skulde han modsige ham? Skulde han fortælle ham, at de havde uret og de unge ret, at alle deres theorier havde et intetsigende rutinearbeide til konsekvens, og at han selv var bleven et offer for dem?

Nei, han var altfor træt og medtaget til at indlade sig paa en diskussion, og desuden vilde det jo være det samme som at slaa sig selv ihjel.

Han lagde paletten bort og begyndte at gnide ud sine pensler. Og langt om længe sagde han de ord :

»Ja, jeg er saa fuldstændig enig med Dem — men vi bor dog ikke være altfor strænge i vor dom. Husk, det er

unge mennesker. De bliver nok anderledes med aarene«.Digteren og hans medarbeidere.

Jeg kom fra en begravelse sammen med en yngre journalist. Det var en ung kollega, som vi havde fulgt til jorden. For et par aar siden havde han udgivet en liden samling digte, der havde ro bet et fint talent og vakt berettigede forhaabninger. Men siden havde han ikke offentliggjort noget, og nu vat han død efter et par dages sygeleie af en lungebetændelse, som han havde paadraget sig ved uforsigtighed paa et bal.

Vi gik og talte sammen om den afdøde.

»Han var aldrig bleven til noget, han havde altfor mange medarbeidere, stakkar«.

»Hvad behager?«

»Naa, De kjendte ikke noget nærmere til ham? — Ja, jeg skal gjerne fortælle Dem, hvad jeg ved; men først vil vi spise middag; jeg er sulten som en skrub«.'5i

Medens vi drak vor kaffe efter maden i en krog af Engebreths kafé, fortalte han følgende:

»Jeg erindrer endnu den første gang, han besøgte mig, som om det havde været igaar. Neppe var han kommen ind ad døren, før han var som hjemme; han foretog »et kristisk rundskue« over mine boger, idet han snart trak en, snart en anden ud af hylden, han blæste i tre-fire af mine tobakspiber, inden han fandt en, der tilfredsstillede ham, og de var dog ikke surere, end piber er flest. Da han saa havde stoppet og tændt, satte han sig i min mageligste stol, sendte en række velformede rogringe ud i luften og spurgte mig saa, om jeg vilde høre noget, han havde skrevet; det skulde være morro at faa vide, hvad en kritikus ex professo

mente om det.....— Han havde ikke manu-

skrift med; han kunde altsammen udenad.

Lidt foroverbøiet — med piben i den høire løftede haand, øinene rettede lige paa mig — sad han saa og fremsagde digt paa digt. Stillingen var en lyttendes; men det var ikke, som om han horte paa det vers, han netop fremsagde; det var snarere, som om han lyttede efter dem, han allerede havde udtalt, og kunde høre dem klinge hen gjennem rummet som lette lydbølger.

Det var smaa digte, de fleste erotiske, med graciøse vendinger og lette vers, ikke nogen melo-152

diøs sang, men et nynnende og klingende parlando. Jeg havde aldrig tænkt mig muligheden af, at han kunde skrive digte — og det saa gode digte I

Før havde jeg ikke lagt synderlig mærke til ham, skjønt jeg havde kjendt ham fra gutteaarene af. Vi havde forresten hverken været skole- eller legekammerater, vi havde kun kjendt hinanden, som man kjender alle sine bysbørn, naar man er født i en provinsby. Senere havde jeg kun truffet ham rent leilighedsvis i studenterverdenen.

Han var søn af en fattig sagførerenke, der drev en liden broderihandel; han havde faaet en respektabel artium og laa nu ved universitetet for at studere jus, underholdt af nogle rigmæod derhjemme; de ydede ham maanedlig hver sin daler, som moderen gik rundt og hævede for ham, hver gang den iste kom.

Dette forhold skulde man forresten ikke ane, naar man traf ham herinde; thi han gik altid smukt klædt, røgte altid cigarer og var stadig at se paa de bedste kaféer.

Efter hint besøg udviklede der sig hurtig et slags fortrolighedsforhold imellem os. Mindst en gang om ugen kom han til mig og havde altid noget, som jeg skulde høre, snart et nyt digt, snart planen til et skuespil, snart sujettet til en novelle. Jeg blev hans literære medvider og raadgiver, og jeg opfat-53

tede min rolle meget alvorlig, næsten som en opgave, skjæbnen havde lagt paa mine skuldre — Herregud, jeg var endnu temmelig grøn dengang. I begyndelsen var »opgaven* forresten meget let og behagelig; men da jeg lærte ham nærmere at kjende, opdagede jeg, at den ogsaa havde sine besværligheder, hvis den skulde løses paa en tilfredsstillende maade.

Især var der en ting, som lidt efter lidt be gyndte at genere mig.

Det var ikke det, at han havde saa mange planer, at han kastede en og greb en anden, ofte uden at have sat pen paa papiret engang; thi det var noget, som nok vilde rette sig med tiden, og desuden — saa meget vidste jeg da — udvikler ikke en digter sig blot gjennem det, han nedskriver, men ogsaa gjennem det, der aldrig naar saa langt som til papiret.

Nei, det var det, at han slet ikke syntes at føie sin afhængighed af rigmændene derhjemme som noget pinligt, at han slet ikke syntes at have nogen længsel efter at blive en selvhjulpen mand. Der var allerede 4 aar, siden han blev student, og dog syntes han slet ikke at tænke paa at tage examen. Han vidste ikke, at jeg kjendte hans økonomiske forhold, og det var derfor vanskeligt at komme ind paa det thema med ham, saa meget mere som han54

altid optraadte meget sikkert og afvisende, naar jeg gjorde tegn til at ville anslaa den streng. Spurgte jeg ham, hvorledes det gik med studierne, saa svarede han mig kun, at det gik noksaa bra, og sogte jeg at faa vide, om han ikke vilde gaa op til examen snart, saa hed det: ;Jo, til næste aar, tænker jeg; forresten har jeg ikke læst saa længe endnu, saa det har ingen hast«.

Naa ja, tænkte jeg, han kommer ikke tilrette med sin jus; deri stikker det; det gjælder blot at faa ham ud af det skjæve forhold, hvori han staar, saa kan han faa friere hænder til at beskjæftige sig med det, der optager ham. Endelig troede jeg at have fundet en udvei; ved det blad, hvori jeg dengang arbeidede, blev en referentpost ledig; lønnen var vistnok ikke meget glimrende, men dog altid stor nok til at en saa ung mand kunde slaa sig igjennem med den. Efterat have forvisset mig om, at han vilde faa den, hvis han meldte sig, ilede jeg op til ham, Jeg glædede mig allerede paa forhaand over, hvor fornøiet han vilde blive — men det var ogsaa den eneste glæde, jeg fik af det indfald; thi da det kom til stykket, blev han slet ikke fornøiet. Han erklærede blot med den ligegyldigste mine af verden, at han vilde betænke sig paa det, og allerede næste dag sendte han mig med byposten et bestemt afslag. Han takkede mig meget for min55

venskabelige iver; men han havde ingen lyst til at indlade sig paa noget sligt; han havde intet anlæg for den literære industri, det følte han; heldigvis kunde han jo bruge sin tid til noget bedre, det var jeg vist enig med ham i — og desuden trængte han for øieblikket slet ikke de penge; han havde vistnok ikke noget at rutte med desværre; men han klarede sig dog paa en vis.

Til dette var der ingenting at svare; det hele fik gaa sin egen gang. Han vedblev at besoge mig som før og havde altid munden fuld af klingende vers og hovedet fuldt af ideer til større arbeider.

Der gik et aars tid. Saa kom han en dag og fortalle mig, at han havde opgivet den plan at tage juridisk examen. Istedetfor vilde han se at faa en digtsamling ud til julen. Han maatte se at faa udrettet noget nu, det var nødvendigt baade af den ene og den anden grund.

Hvorledes det hang sammen, var let at forstaa; rigmændene derhjemme havde naturligvis tilsidst tabt taalmodigheden; han havde ikke længere nogen understøttelse.

Men hvad i al verden levede han saa af den høst og den vinter? Selv tjente han ikke en skilling, fra moderen kunde han umulig faa noget, hun havde vanskelig med at klare sig selv, stakkar — og dog var der ikke nogen forandring at mærke ihans levevis, han var ikke engang mindre hyppig at se paa kaféerne. Gjæld gjorde han, det var sikkert nok; men hvor pokker fik han kontanter fra? Han var aldrig i forlegenhed, og naar han talte om sin digtsamling, var det aldrig som en fattig fyr, der haaber at tjene penge. Da der blev tale om, hvilken forlægger han skulde henvende sig til, var der slet ikke spørgsmaal om, hvem der vilde give det bedste honorar, men om, hvem der vilde udstyre bogen paa den eleganteste maade. Thi elegant maatte den fremfor alt være — og saa ganske liden, bare de allerbedste digte, ikke mere end en tredive stykker i det hele.

Han fandt da ogsaa en forlægger, der var villig til at gaa ind paa hans ideer paa betingelse af, at der ikke blev betalt noget honorar, før trykningsomkostninger, avertissementsudgifter og alle andre omkostninger med løbende renter var dækkede, det vil med andre ord sige, at forlæggeren forbeholdt sig den størst mulige udsigt til ikke at tabe en skilling, medens forfatteren fik den mindst mulige udsigt til at tjene en skilling. Men bortset fra dette

havde forfatteren al grund til at være fornøiet med sin forlægger; thi bogen var, som de husker, virkelig usædvanlig elegant, da den kort før jul udkom: det fineste, tykkeste papir, de moderneste typer, den ødsleste tryk. Da jeg læste samlingen forstod_ ±51

jeg, at forfatteren havde havt ret, naar han lagde saa stærk vægt paa et elegant udstyr; det passede fortræffelig til indholdet. Varme i sin erotik uden at blive lidenskabelige, pikante i sine antydninger uden at blive dristige, blaserede uden at blive pessimistiske bar de lette vers sin elegante dragt, som en salonskjønhed bærer et iøinefaldende toilette.

I den verden, som kaldes det øverste tusinde, men som hos os ikke tæller hundrede engang, blev bogen kjølig modtaget; man anerkjendte dens gode formelle egenskaber, men fandt, at den manglede dybde, at den i grunden ikke var andet end talentfuld salonpoesi, og deri havde man i gruuden ret. Saa meget mere beundret blev den derimod i den verden, som eier de fleste tusinder. Der var intet, som skræmmede, intet, som foruroligede; alt var afdæmpet, tilhyllet, præsentabelt, netop slig som denne verden vil have det.

Trods dette indbragte bogen ham ikke en skilling, det gav forlæggeren ham regnskab for. Men han var alligevel meget fornøiet med sit udbytte; hans digte skaffede ham nemlig adgang til et par rige huse, og da han havde adskillige selskabelige talenter, var af god familie og saa godt ud, var han, inden vinteren var tilende, ligesaa hjemme i det elegante selskabsliv, som han før havde været paa kaféer og studenterhybler.158

Nu var hans lykke gjort, mente han; thi nu var han kommen paa sin rette hylde. »Ser du«, sagde han, engang jeg traf ham, »vor familie har havt mynt for et par generationer siden, og de forstod at bruge den paa en raffineret maade, saa der ikke blev noget igjen til os stakkars efterkommere. Deraf kommer det, at jeg har en saa udviklet sans for alt, som er luxuriøst; det er et slags hjemve, som ligger i blodet«.

Ud paa vaarparten kom han en dag op til mig for at sige mig farvel; han skulde nemlig om et par dage fslge konsul B—s ud paa deres landsted, hvor han var indbudt- til at tilbringe sommeren.

Jeg lod nogle ord falde om, at det maatte være pinligt at leve saa længe paa fremmede folk; men han blev ikke svar skyldig. Hvor mange digtere havde ikke gjort det? Havde ikke Horats havt sin Mæcenas, havde ikke troubadourerne spist riddernes brød, og havde ikke store genier som Klopstock og Wergeland været hofpensionister? For almindelige mennesker vilde sligt være pinligt; men med digteren var det en anden sag, og saa kom han med det gamle romantiske sludder om digteren som den, der har privilegium paa at være hævet over det almindelige spidsborgerlige hæderlighedsbegreb. Digteren vilde gaa tilgrunde, hvis han skulde staa alene••» r -v» - ^>4 ^ ..-»-•>•_

159

og trodse forholdenes ugunst, han var som en fin slyngplante, der ikke kan trives, uden den finder stotte og ly hos mere haardføre planter; de, som ydede ham denne støtte, de var paa en vis maade hans medarbeidere osv. osv. For sit personlige vedkommende havde han saa meget større grund til at modtage indbydelsen, som han agtede at skrive et stort skuespil i sommerens løb. Her i byen kunde han ikke skrive det, hans finanser tillod ham det ikke; under saadanne omstændigheder vilde det være idiotisk at afslaa en saadan indbydelse. »Hvis jeg vilkelig har talent, som man jo mener, at jeg har«, sagde han tilsidst, »saa skylder jeg literaturen, min moder og mig selv at benytte enhver leilighed, som tilbyder sig, til at gjøre noget ud af det«.

Hans moder! Ja, hun stakkar! Da jeg om sommeren var paa et kort besøg hjemme, erfarede jeg, at hun levede under meget trykkende forhold, der syntes at blive værre dag for dag. Det, hun tjente, vilde ikke strække til, skjønt hun levede meget tarvelig. En anden vilde kanske have klaret sig med det; men den familie havde nu aldrig forstaaet den kunst at klare sig med lidet, sagde folk. Jeg besøgte hende — hun saa medtagen og udslidt ud; hvert træk i hendes ansigt, hver fold i hendes kjole, hver gjenstand i hendes værelse fortalte den gamle pinlige historie om trange kaar.i6o

Og imens levede hendes søn et rent slaraffenliv ude hos sine rige medarbeidere, spiste deres mad, drak deres vin, gik paa jagt med deres hunde, kjørte i deres vogne og red deres heste, akkurat som om altsammen var den

naturligste og selvfølgeligste ting af verden. Han førte en ligesaa lykkelig og poetisk tilværelse som graaspurven, der hverken saar, høster eller samler i lade, men tager sit, hvor den finder det.

Da han om høsten vendte tilbage til byen, havde han naturligvis ikke faat sit skuespil færdigt; men han havde dog god grund til at være for-nøiet med udbyttet af sommeren, sagde han. I de nye omgivelser havde han modtaget saa mange nye indtryk, faat saa mange nye ideer, at han kunde behøve en hel aarrække til at udføre det altsammen.

Om han da slet intet havde bestilt hele sommeren?

Jo, han havde jo skrevet et par akter af skuespillet og desuden flere digte, hvoraf omtrent halvparten var leilighedsdigte — til fødselsdage og andre høitideligheder, som i sommerens løb var indtruffet og feiret derude paa landstedet.

Jeg skylder mig selv at fortælle, at jeg denne gang tog bladet fra munden og holdt ham en alvorlig straffepræken. Da jeg fortalte ham, hvorledes hans moder havde det, blev han meget alvorlig og svor paa, at han ikke skulde unde sig ro, før hans skue-i6i

spil var færdig, og det vilde da forhaabentlig indbringe ham saa meget, at han kunde hjælpe hende lidt.

Nogle uger efter bragte han mig virkelig sit skuespil. Den første halvdel var god; men resten var paafaldende mat og saa skjødesløst udar-beidet, at det nærmest maatte kaldes et udkast til et skuespil, ikke noget færdigt arbeide — det var tydeligt, at han var bleven kjed af det hele under udarbeidelscn. Han var ikke blot enig i de indvendinger, jeg gjorde: han gik endog saa vidt, at han erklærede det hele arbeide for forfeilet fra først til sidst og var mest tilbøielig til at lægge det hen. Tilsidst maatte han dog love mig, at han ikke skulde gjøre det, men prøve at omarbeide det, eller rettere sagt prøve paa at tage sig sammen og gjöre det ordentlig færdig.

Men de gode forsætter varede ikke længere, end til indbydelserne atter kom og lokkede. Hvorfor pokker skulde man sidde hjemme og omarbeide et skuespil, som man ovenikjøbet var kjed af, naar man havde anledning til at danse, soupere, kurtisere og drikke champagne, saa meget man lystede? Skuespillet fik skjøtte sig selv, han havde interessantere ting at bruge sin tid til.

Under sit sommerophold hos konsul B. havde han vænnet sig til komfort; den vilde han ikke

undvære, og desuden maatte han jo ogsaa tage hensyn til de kredse, han færdedes i; som en fattig forsulten poet gik det ikke an at leve. Han leiede sig derfor en elegant liden ungkarlsleilighed og tog paa kredit alt, hvad han behøvede, og meget, som han ikke behøvede. Paa denne maade udvidede han stadig sin medarbeiderkreds og blev stadig mindre kræsen i valget af medarbeidere og i maaden, hvorpaa han benyttede dem. Skræddere, skomagere, ekviperingshandlende, restauratører, vinhandlere, cigarhandlere, alle nød de den ære at blive indlemmet i de ufrivillige mæcenaters række. Han gjorde sig selv til et formeligt literært aktieforetagende og lovede som alle andre griindere guld og grønne skove engang i fremtiden.

Det gik udmærket godt et aars tid. Men nu i vinter var der enkelte tegn paa, at det ikke vilde have gaaet stort længere. Enkelte huse var allerede begyndt at lukke sig for ham, imidlertid var der dog endnu nok igjen. Værre var det med kreditten; den var begyndt at tage af paa en foruroligende maade; han var nødt til at skifte logis hver anden maaned, og det hændte vist ikke saa sjelden, at han ikke havde middagsmad.

Saa var det nu i forrige uge en dag ved middagstid, at han hurtig kom løbende efter mig i en af de mindre gader. Han var meget elskværdig,163_

spurgte, hvorledes jeg havde det, talte om, hvor-længe det var, siden han havde seet mig o. s. v. og fulgte mig en fire-fem husrækker opover, skjønt han efter eget sigende i grunden skulde den stik modsatte vei. Endelig kom han da frem med det, der laa ham paa hjerte: om jeg ikke kunde laane ham en krone til middagsmad; han havde brugt sin sidste tikrone paa en kanetur, som han havde været med paa den foregaaende dag.

Istedetfor at give ham den krone, lian forlangte, indbød jeg ham til at spise middag med mig, og det tilbud tog han imod.

Han hostede stærkt og klagede over, at han havde paadraget sig en alvorlig forkjølelse paa kaneturen. Jeg mente, at han helst burde gaa hjem og svede forkjølelsen ud, saasnart vi havde spist; men det kunde der ikke være tale om; han skulde paa bal om aftenen.

Under maaltidet kviknede han lidt op, og da vi bagefter sad hjemme i mit arbeidsværelse ved kaffen, begyndte han ganske uforbeholdent at udtale sig om sin egen situation.

»Jeg kan ikke skrive større ting, hverken romaner eller skuespil«, sagde han. »Jeg er lyriker, udelukkende lyriker, og mit talent er af den art, at det ikke kan trives under tarvelige forhold. Havde jeg været født i Frankrig eller Tyskland, skulde jeg164

være bleven noget. Herhjemme maatte jeg mindst eie 100,000 kroner, hvis jeg skulde kunne leve og skrive, som jeg vilde. Kunde jeg bare gjøre et rigt parti, saa var jeg ovenpaa. Men jeg giver mig nu ikke alligevel-—vent bare lidt. jeg har mange glimrende sujetter, kan du tro! 1 den sidste tid har jeg gaaet og tænkt paa en liden fortælling, som skal hede »Moder og snn« eller noget sligt noget. Sønnen skal være musiker eller maler, og moderen skal ofre sin sidste skilling for ham, i den sikre tro, at han vil blive noget stort; men han skal misbruge hendes tillid og hendes opofrelser, han skal æde hende op tomme for tomme, akkurat som soppen æder op et gammelt træ. Det emne tror jeg, jeg skal kunne behandle ganske godt: jeg har gjort gode studier hos en al mine venner, der er slig. Enkelte af moderens breve til sønnen er allerede færdige: jeg tror, jeg har et af dem paa mig. Her skal du hore" — og han trak dette papir, som jeg her har, op af sin frakkelomme og læste: »Min inderlig kjære Søn!

Jeg er meget bedrøvet over, at jeg denne Gang ikke kan skaffe dig de Penge, du beder om; men jeg har ikke været istand til det, saa gjerne jeg vilde. Jeg havde ikke en Krone i Huset, da jeg fik dit Brev, som derfor gjorde mig meget bedrøvet. Jeg tænkte stra\ paa at gaa ind til Kjøbmand Mejerog bede ham laane mig de 40 Kroner, du maa have; han har jo været saa snil at hjælpe mig mange Gange før, men denne Gang sagde han bent ud nei; jeg skylder ham saa meget, at han ikke kan laane mig mere, sagde han. Saa gik jeg op til Fru Mørk. og hun var saa inderlig snil at laane mig 10 Kroner, og 10 Kroner har jeg selv skrabet sammen, som herved sendes dig. Jeg kan desværre ikke skaffe mere dennegang, jeg har ikke smagt anden Middagsmad end Kaffe og Smørrebrød i en hel Uge bare forat kunne spare sammen de 10 Kroner til dig; i næste Uge er Obligationen, som vi fik Penge til dig paa for 2 Aar siden, forfalden: Gud i Himlen maa vide, hvor jeg skal faa Penge fra til Renter og Afdrag. Du maa ikke blive misfornøiet, fordi Pengene kommer saa sent, jeg har ikke kunnet faa sammen saa meget før. Det glæder mig at høre, at du lever vel, og at der er saamange Mennesker, som fremdeles er gode mod dig. Lad mig nu se, at du er flittig og bruger din Tid vel, saa du snart bliver færdig med det, du holder paa med. Mange kjærlige Hilsener fra

Din hengivne Moder«.

i Det er godt, ikke sandt r« sagde han, da han havde læst tilende; »jeg har flere slige — bare jeg kunde faa tid til at gjøre det færdigt«.

Han sad endnu en times tid eller to, saa giki66

han hjem forat klæde sig til ballet; det var sidste gang, jeg saa ham. Dagen efter fik han, som De ved, sin lungebetændelse.

Efterat han var gaaet, opdagede jeg, at han havde glemt sit manuskript efter sig. Jeg saa paa det. Det var ikke skrevet med hans haand, men med en stiv, usikker damehaand, og under stod der et ugegammelt datum og et navn — hans egen moders navn. Vær saa god, her kan De selv se det«.Den skrevne makulatur.

Der er saa tidt tale om al den »trykte makulatur«, som ser lyset mellem aar og dag til forlæggernes tab og literaturanmeldernes fortvilelse. Men om den skrevne makulatur, som aldrig naar længere end til manuskriptets obskure tilværelse, om den tales der sjelden eller aldrig.

Og dog er den i omfang langt større end den, som kommer til verden i bogform.

I literaturen som overalt ellers er nemlig kampen for tilværelsen den herskende lov. Ligesom der af tusinder af fiskerogn kun fremgaar nogle faa hundreder fuldt udviklede fiske, saaledes bliver der af tusinder af manuskripter kun ligesaa mange hundreder af bøger. Resten kommer aldrig frem for offentligheden; de heldigst stillede af dem fører en ubemærket, men smukt indbunden tilværelse i forfatternes bogreol, efterat have gjort forgjæves attentater paa at komme ud i verden; de fleste havner i papirkurven, paa pulterkammeret eller i en smørbutik — for ikke at nævne steder af endnu lavere rang.

oi182

Paa de masser af »indsendt'«er, som i aarets lob drukner i avisredaktørernes papirkurve, er det ikke værd at tænke engang. Deres antal er saa stort, at hvis en papirfabrik havde monopol paa at levere papiret til alle norske indsendere, der skriver for papirkurven, da vilde denne fabrik ubetinget være en udmærket forretning.

Men selv af større frembringelser med literære pretensioner er der en saa imponerende masse, at de uindviede ikke gjør sig noget begreb om det. De eneste mennesker, som har et slags oversigt over denne dødfødte literatur, er forlæggerne, deres literære konsulenter, theaterdirektørernc og redaktørerne af literære tidsskrifter. For disse mennesker er den skrevne makulatur en stadig plage; den er en af de mørkeste skyggesider ved deres virksomhed.

At »være bidt af en gal skuespiller ansees med rette for at være en meget slem sygdom; men at være bidt af en gal literat er tusinde gange værre.

Manien for at gaa til scenen kvæles i regelen paa et tidligt udviklingsstadium af theaterdirektører og andre fornuftige mennesker, der ikke vil være med paa prostitutionen.

Men manien for at producere literært kvæles ikke saa let.

Theatermanien fordrer en scene; men literatur-manien fordrer bare pen, blæk og papir. Derfor__ "

169

er den lettere at tilfredsstille og vanskeligere at helbrede.

Ofte er vistnok sygdommen bare et slags barnesygdom, der ytrer sig hos livlige naturer paa et vist modenhedsstadium (omtrent ved en tid, da artium skal tages, eller noget tidligere); men den optræder ogsaa hyppig paa lavere dannelsestrin og i ældre aarsklasser, og da er den meget betænkeligere. Jeg har truttet eksempler paa, at den har været inkurabel, idet den som enhver anden lidenskabelig mani har ledet sit ofler skridt for skridt hen mod tilintetgjørelse og undergang.

I regelen er disse makulaturfabrikanter som sagt en plage for boghandlere og andre: kun yderst -jelden er det fornøieligt at gjøre deres bekjendtskab. Det hænder fra tid til anden, at bommerterne er saa store, at de blir morsomme.

En ung mand, der nu lever som en fornuftig og dygtig journalist i hovedstaden, skrev f. eks. for ca. ti aar siden en versificeret komedie, hvori blandt andet rart følgende vers forekom:

I >en dybe stilhed ngedes af suset igjennem bar og buske og at" bruset af elvens orgelsterke melodi.«

I sandhed en høist mærkelig stilhed!

Og dog er dette intet mod, hvad en makulaturfabrikant, der endog en tid lang fandt forlægger,13»

nogle aar i forveien havde præsteret i et historisk drama, hvis helt, en af de gamle norske konger, havde følgende mærkværdige vers at sige:

En konges vei ei let! — den loi, som sagde det! Nei! —• ind ad lukte dore gaar hævn og had og ore! At gavne landets sag og være til behag for hver og en, som banker, gaar over mine tanker! —

Den, som vil frem, tør ikke staa, saasnart det er hans pligt at gaa.«

De to sidste linjer burde ubetinget have en hædersplads i »Soldatboka«. Resten synes nærmest at

være hjemstavnsberettiget til Gaustad eller Thorshaug.

$

De nævnte eksempler er præsterede af folk med almindelig dannelse; de er i regelen papirkurvens kjedeligste leverandører, fordi man maa tage dem høitidelig. Ofte er imidlertid forfatterens dannelsestrin saa lavt, at man kan ekspedere ham meget let og hurtig.

At der gives makulaturfabrikanter, der ikke kan skrive orthografisk, kunde endda gaa an; men at folk, som ikke kan sætte sammen den simpleste sætning, indlader sig paa at »digte« store digter-værker, det vil inan neppe tro muligt. Man skal imidlertid faa troen i hænderne, naar man læser nedenstaaende brev, som en bergensk boghandler for en tid siden modtog:

Ue vil Unsjylde mig for min Skrivelse til dem, naar de for høre mine Bevegrunde Dertil — jeg er for dem Naturligvis en Ubekjent og en som de ikke Kjender noget til. Men alligevel drister jeg mig til at Spörge om deres Raad og mening om en ting som for mig er meget omatgjøre men for dem er det gjerne ganske Ligegyldig. Det er Nemlig at jeg fra min Bardom av har havt en meget Intrese For diktning Jeg er enu Ung jeg er kun enaa tyve Aar gamel.

Kn mere kan jeg fortele dem At jeg nu holder paa med en Forteiing, som jeg haaber skal blive rigtig Intresant. Det er en Fremstiling Fra Fiskerlivet om dens mange Jenvordigheder Prøver og Skufelser. Men paa same tid tror jeg at Bogen korner til at blive intresant og meget Fornøyelig.« o. s. v. o. s. v.

Man skulde tro, det var en mystifikation; men manden opgiver sit navn og sin adresse, saa der er ingen tvil om, at han har skrevet sit brev i dybeste alvor. Og han har uden tvil gaaet og ventet paa svar med hjertebanken, den stakkels sjønovellist!Af en anden art er en skrivelse, der for nogle aar siden ledsagede et dramatisk arbeide, som blev indleveret til mig. Den begynder saa beskedent og pent; men saa vokser haabet og modet fra sætning til sætning, indtil forfatterinden ser sit arbeide blive opfort og vinde publikums bifald. »At mit stykke«, heder det, »skulde egne sig til opførelse, vover jeg ikke at haabe; men en af vore mest ansete literater har været saa god at gjennemlæse det, og han har sagt, at første scene ikke var saa ilde, og at en af karaktererne er nogenlunde godt tegnet; dette var allerede saa langt over min forventning, at jeg har faaet mod til at forelægge Dem det. Selv synes jeg bedst om anden scene, og hvem ved, maaske kunde De finde sidste scene nogenlunde antagelig og publikum, hvis smag jo er uberegnelig, maaske det hele, dersom dets dramatiske form ikke er altfor ubehjælpelig.«

At selv de beskedneste af forfatterindens forventninger blev skuffet, behøver jeg vel neppe at oplyse om.

De nævnte tilfælde af literær mani hører endnu til de lettere, som det gaar an at se under det komiskes synsvinkel. De sværere tilfælde derimod er alt andet end komiske; de opvækker i regelenon dyb medlidenhed med de stakkels monomaner, der er bleven grebne af ulykkelig kjærlighed til literaturen.

For en tre-fire aar siden kom der en dag en mand ind i mit arbeidsværelse og bad om at maatte faa tale med mig i et meget alvorligt anliggende.

Det saa ud til at være en mand paa 36 aar; han syntes meget forlegen, var adskillig keitet i sine bevægelser, og trods et frodigt helskjæg gjorde hans ydre et temmelig »jomfrunalsk« indtryk.

Han overrakte mig et kort fra en af vore forfattere, der bad mig tage mig af hans uddannelse i norsk. »Manden har sagt mig, at han har god raad, saa han kan betale for sig,« stod der blandt andet paa kortet.

leg begyndte at læse med ham; han stod meget tilbage; men da han ikke havde andet at bestille end at læse norsk og tilmed var flittig fra morgen til aften, gjorde han raske fremskridt. Vi skrev stil, læste literaturhistorie, og paa hans udtrykkelige forlangende begyndte vi endog at gjennemgaa en smule poetik.

Saa kom han en skjøn dag halende med et stort manuskript og spurgte, om jeg ikke vilde gjennemgaa det for ham. Jeg gjennemgik det og meddelte ham min ikke synderlig gunstige mening i saa skaansomme udtryk som muligt.174

Han spurgte, om jeg ikke vilde gaa i kompagniskab med ham og bearbeide stykket.

Det vilde jeg selvfølgelig ikke indlade mig paa.

Om jeg da ikke vilde benytte timerne til at gjennemgaa hans stykke, forklare ham feilene og vise ham, hvorledes det burde have været.

Jeg sagde ham, at han ikke burde kaste sine penge væk paa den maade, og at jeg vel kunde give ham timer i theoretisk, men ikke i praktisk poetik.

Saa tog han endelig bladet fra munden og fortalte mig, hvorfor han havde begyndt at læse.

Han havde i en aarrække staaet i en land-handlerbutik etsteds paa vestlandet, og af sin knappe løn havde han lidt efter lidt lagt tilside, saa han havde eiet ca. 800 kroner alt i alt. Da kunde han ikke styre sig længer; han havde længe tænkt paa at blive digter; nu fik det briste eller bære.

Han sagde sin post op og strøg til Kristiania med sine 800 kroner i lommen. Han syntes, at de penge maatte række langt, og at maalet ikke kunde være saa farlig langt borte.

Men nu var pengene snart opbrugte, og han saa endnu ingen udsigt til at tjene noget ved sin pen.

Jeg gav ham det eneste fornuftige raad, jeg kunde finde paa: at vende tilbage til det praktiske liv og slaa alle digtergriller af hovedet. Men detvilde han ikke høre paa. Han havde truffet sit valg; nu fik det briste eller bære. Manden var redningsløs angreben af literaturmonomani; der var ikke tvil om det, og siden jeg nu engang var kommen i forbindelse med ham, bad jeg ham besøge mig, naar han havde lyst, • og stillede mine bøger til hans disposition. Maaske tilstrækkelig mange doser af god literatur kunde hjælpe.

Han kom ogsaa fra tid til anden, laante bøger og talte om sine arbeider og om sine udsigter. Han blev mørkere og mørkere, tausere og tausere for hver gang, og tilslut forsvandt han og blev borte i over en maaned.

Endelig kom han igjen en eftermiddag. Han var underlig nervøs og meget alvorlig.

Han vilde spörge mig til raads om en ting, som han havde tænkt meget paa i den sidste tid. Hans penge var opbrugte, han havde forgjæves henvendt sig til theatre og forlæggere.

Det gik ikke længer paa den maade.

Men tilbage til handelen — nei, det vilde han ikke for nogen pris.

øinede jeg ingen udvei for hamr

Nei.

Hvad sagde jeg da om en, han selv havde fundet ?

Han havde hørt, at den katholske propagandaI7Ö

skulde være saa flink til at hjælpe proselytter, der kunde blive den til nytte. Om han nu gik over til katholicismen, saa kunde han maaske faa hjælp til at skrive? Han kunde gjerne skrive tragedier i katholsk aand, naar .han bare flk anledning til at blive forfatter.

Og han gjorde virkelig senere et forsog paa at realisere sin plan.

Jeg er vis paa, at han var bleven ildtilbeder, bare for at faa en forlægger.

I den bergenske theaterforenings arkiv har jeg fundet et manuskript, der ogsaa har en historie at fortælle om literær monomani.

Forfatteren har kjøbt sig en stor tyk bog, indbundet i sort bind, og han har fyldt den fra perm til

perm med et skuespil i fire akter.

Men anskaffelsen af den dyre bog synes at have udtomt hans økonomiske evne aldeles, saa han ikke har havt raad til at kjøbe et ark brevpapir og en konvolut til følgeskrivelsen. Paa selve titelbladet har han været nødt til at nedrable de ord, hvormed han ledsager oversendelsen.

Og ligesaa formløs som denne oversendelses-maade er, ligesaa uforbeholdent er dens indhold. Den giver et sørgeligt indblik i en saadan literær monomans tilværelse.177

Han fortæller, at han forgjæves har henvendt sig til det kgl theater i Kjøbenhavn, og at han nu har forsøgt sig hos en af direktørerne for sekund-theatrene dernede uden at have synderligt haab om et gunstigt udfald. Hjem til Norge kan han ikke komme: i Kjøbenhavn ser han ingen udsigt til at klare sig. Han er lige paa nippet til at opgive det hele af sult og fortvivlelse.

»Værtinden plager mig stadig, om jeg ikke har faaet remisse.« — »Jeg lever af nogle tørre rundstykker til frokost —- der, hvor ieg har pleiet spise til aftens, tor jeg ikke spise mere, for jeg har betalt.« Middag nævner han ikke; det synes at væte en luxus, som han for længe siden fuldstændig har opgivet.

Det c r umuligt at klare mig uden en smule hjælp

— og det er jo ikke meget, jeg har tigget om — andre faar jo al mulig understøttelse op i næverne

— hvad har jeg da gjort, at jeg er saa meget værre end andrer« Nu maa han have hjælp, hvis han skal faa gjort noget, inden han er »helt færdig«.

Det hele er saa simpelt og troværdigt, som kun den virkelige nod kan være det; han synes at stirre den strenge virkelighed lige ind i ciinene.

Og dog synes det ikke et øieblik at falde ham ind at opgive skriveriet og slaa ind paa noget fornuftigere.

Inderst inde i hans sjæl glimter endnu et haab

'2 — H. Jæger: Feuilletoner og skitser.178

som en fiks ide i en gal mands tanke: haabet om, at fra Bergens theater skal penge og anerkjendelse endelig komme. Det lever han paa, og det holder ham oppe, medens han skriver sit fireakts skuespil paa et par tørre rundstykker til frokost og uden middag og aftensmad.

Med hvilken bæven har han ikke ventet postbudet fra dag til dag, og hvor tom og tilintetgjort har han ikke følt sig hver dag han er bleven skuffet.

Hans arbeide ligger endnu i theatrets arkiv.

Hvor der er bleven af forfatteren, ved jeg ikke.„Det gamle Kristiania".

En kgl. fuldmægtig.

Herr kgl. fuldmægtig C. J. Hagemann er et af disse lykkelige hverdagsmennesker, hvis karakters »hæderlighed« er bleven et aksiom i alle munde. Han er ingenlunde bedre end andre; men han har visse yndede egenskaber, der giver ham udseende af at være det. Han er nemlig tilstrækkelig overbevist om de gjængse vaners og vedtægters absolute gyldighed og tilstrækkelig bange for folks dom til nogensinde at gaa udenfor den jævne almindeligheds grænser, tilstrækkelig indskrænket til at mene det, som alle andre mener, tilstrækkelig velopdragen til at sige det, som alle andre siger, og tilstrækkelig karakterløs til at gjøre, som alle andre gjør — mere behøves der ikke.

Han har tilbragt sin barndom med at gaa paa skole, sine studenterdage med at gaa paa forelæsninger og sine kandidataar med at sidde ved depari194

tementspulten, hvor han har passeret graderne fra ekstraskriver af— det er omtrent hele hans biografi.

Han har ingen passjoner, ikke en eneste, der har lokket ham bort fra »embedsbanens« slagne landevei. Derfor har han heller aldrig følt sig utilfreds med det liv, han lever, aldrig eiet et overskud af kræfter, af ungdom, af kaadhed,

af idealitet, der har bruset ud over randen af den juridiske dæmning, bag hvilken hans liv henflyder. Kammerater, boger, selskabslivet, det man i gamle dage med en poetisk eufemisme kaldte vin og kvinder — kort alt det, som ellers optager og distraherer unge mennesker, er for ham aldrig mere end behagelige bibeskæftigelser efter endt dagværk. Han nyder det altsammen, selv det forbudne, men altid saa besindig, saa blottet for hengivelse, at han ikke et øieblik glemmer, at han er kgl. fuldmægtig med kontortid fra io til 3.

Han tilhører en gammel Kristianiaslægt, og flere generationer har virket sammen paa at gjøre ham til den, han er.

Hans oldefader var en rig grosserer, der tilhørte forrige aarhundredes patricierselskab. Som alle sine omgivelser havde han en udviklet sans for livets glæder og en kjæmpes evner til at nyde dem.

Saa tabte familjen sin formue i de daarlige tider omkring 1814, og istedetfor den glade verds-181

lighed traadte hos den nye generation en dyb ver-densforagt. Man havde seet det jordiskes forgjæn-gelighed, og man vendte i bitterhed sit blik bort fra det; man flygtede fra den pinlige virkelighed og søgte sin trøst i en fjern drømmeverden og tilslut i menneskefjendsk religiøsitet. Det var familjens ekstatiske og romantiske periode.

Men ovenpaa den fulgte saa en slægt, der optog kampen for gjenvindelsen af de jordiske herligheder og gik fuldstændig op i den.

Min ven fuldmægtigen har arvet kampens solide resultater og al den -smaalighed, der klæber ved deres erhvervelse.

Oldefaderens tilbøielighed til at nyde livet etikke aldeles udslukket hos ham; men den er bleven kastreret af bedsteforældrenes askese og trivialiseret af forældrenes stræv. I ham er familjen kommen til ro, en glat smaaborgerlig ro, der er bange for alle yderligheder, og" hvis livsprincip er det skatteborgerlige ideal: den gyldne middelvei.

Han interesserer sig for sine torfædre; men han ser ikke op til dem: den ene er ham for pengegridsk, den anden for eksalteret, den tredie for livslysten.

, Allesammen er de kun stadier henimod ham, normalmanden.

Paa familjeskabets vegne studerer han fortiden i sine ledige timer; men han ryster paa hovedet af den.i82

I ti aar har han samlet materialier til sin slægts genealogi. Naar ti aar til er gaaet, haaber han at være færdig med den, og da haaber han ogsaa at være naaet saa liøit op paa embedsstigen, at det kan interessere verden at vide, hvem han har havt til forfædre.

I stilhed arbeider han saaledes paa sit eget monument, akkurat som faraonerne lod bygge sin egen pyramide.

n.

Et gaardsrum.

Det kontor, hvori han tilbringer en fjerdedel af døgnet, skal nu just ikke være skikket til at gjøre ham mere eleveret. Det er med det, som det er med vore bedstemødre: de har visselig engang taget sig aldeles fortryllende ud; men nu er delingen, som kan se det paa dem.

Bygningen, hvori det ligger, blev i slutningen af det 17 de aarhundrede opført af en rig Kristiania-patricier, der mindst drømte om, at de rum, hvori det 18de aarhundredes overgivne og graciøse selskab tumlede sig af hjertens lyst, engang skulde blive tilholdsstedet for noget saa alvorligt og kjedsomme ligt som en afdeling af den kgl. norske regjering.

Saaledes har nu imidlertid skjæbnen villet det, og disse værelser, der i sin tid uden tvivl hat-83

oplevet baade det ene og det andet, baade nydelige smaa hyrdescener og pikante romankapitler, de har nu bøiet sig for omstændighedernes magt og ser i sin nuværende høie værdighed saa respektindgydende affældige ud, at ingen skulde tro, de har havt en saa letfærdig fortid.

Et hvidt gibsloft, hvis døde flade ikke oplives af et eneste ornament, vægge overstrøgne med en kold lys farve, brunmalede reoler, hvoraf støvede papirer strutter ud, store plumpe pulter, ubekvemme kontorkrakker med skindbetræk, der er blanke af slid og brunsorte af ælde, graaslidte jernbliks lyseplader med røde lakpletter baade i lysestumperne og paa selve pladerne, hvor størknet stearin hænger ned lig drypstensformationer og breder sig udover lig issvul i barfrost — saaledes ser kontoret ud — en trøstesløs officiel trivialitet, kold som en protestantisk kirke og kjedelig som en departements-skrivelse.

Men en stor fordel har dog dette kontor fremfor mange af de andre kontorer i bygningen: det vender ud mod gaardsrummet.

Og dette gaardsrum er endnu saa idyllisk, at ingen skulde falde paa, at det tilhører en offentlig bygning midt inde i en modem hovedstad. Trods sine respektindgydende omgivelser er det slet ikke bleven høitideligt. Som det er, ligner det nærmest84

en gammel gemytlig original, der har bevaret sit gode humør trods tidernes pinagtighed og indrømmet de nye slægter saa lidet som muligt.

Paa to sider er det omgivet af den egentlige departementsbygnings skiddengule mure med to vældige portrum, store gabende kjælderhalse og forresten vindu ved vindu. Paa den tredie side ligger der et lavt enetages hus, som, dengang vagtmesteren boede der, havde roser, myrther og oleandre i vindueskarmene og venlige hvide gardiner for de blankpudsede ruder. Den fjerde side bestaar af smaa udhuse med tegltækte skraatag i malerisk uregelmæssighed. Paa det største af dem er ordet »Revisionskontor malet med sorte bogstaver paa hvid grund; men ligesom for at mildne effekten af dette høitidelige ord titter høiere oppe paa væggen et hvidmalet dueslag frem, hvorfra de tamme fugle flagrer ned i gaardsrummet uden at lade sig skræmme af de departementsfolk, som med snadder i munden gaar over gaardspladsen — i forretninger.

Brolægningen er saa humpet, at den minder om Frognerkilen i storm, og mellem de dansende stenbølger spirer brede kjærnpeblade og sylspidse græsstraa saa frisk og freidig, som om de aldrig blev traakket af nogen fod.

Men over dem er der udspændt snore til klæ-destorring, og naar vagtmesterens har havt storvask,ISS

kan man her erhverve sig en grundig indsigt baade i den mandlige og i den kvindelige garderobes mysterier.

Dette farverige gaardsrum havde min ven fuldmægtigen for oie hver eneste dag; men hvis man tror, at han satte pris paa denne livlige udsigt, tager man høilig feil.

Han og kontoret kom godt ud af det med hinanden; thi saa adstadig det er bleven paa sine gamle dage, har han været fra fødselen af.

Men gaardsrum met og han, de var og blev modsætninger, og derfor var det ham en stadig kilde til ærgrelser. Paa det øie, hvormed det skulde sees, havde han den graa stær; men til gjengjæld saa han saa meget skarpere, hvor uhensigtsmæssigt det var, og hvor daarlig det passede som gaardsrum i et departement.

Selv i det mest konservativt anlagte menneske findes der en liden portion revolutionær tilbøielighed, som maa ytre sig paa en ellet anden maade. Hos fuldmægtigen havde denne tilbøielighed fundet sit afløb i departementsgaarden. Saa ugunstig stemt han end var for alt, som kunde kaldes forandringer i det bestaaende, nærede og udtalte han de mest radikale omvæltningsideer, naar det gjaldt gaards-rummet.

Men gaardsrummet laa der og smilte ham_186

gemytligt lige op i ansigtet, og her for nogle aar siden, da et par af hans reformideer holdt paa at blive til virkelighed, da hævnede det sig paa ham paa en saa skøieragtig maade, at man kunde fristes til at tro, det var gaardens gamle nisse, som var krøbet frem af en af kjælderne og havde øvet sine drillevorne spillopper midt paa lyse dagen.

III.

En spøgelseshistorie.

Vinteren havde været haard og langvarig det aar, og vaarmaanederne havde taget vinterens parti og været saa kolde og ubehagelige, som de formaaede, hvilket som bekjendt ikke vil sige saa ganske lidet i Kristiania. Selv i mai havde der været 7—8 graders kulde om nætterne, og surt og koldt havde det været om dagen ogsaa.

I departementets gaardsrum havde ikke et eneste græsstraa vovet sig frem, og borte i de dybeste kroge laa der endnu store flækker af skidden ishaard sne.

Men saa i de sidste dage af mai slog veiret endelig om. Det regnede i fire samfulde dage med store lunkne regndraaber, og da solen den femte dag tittede frem, havde den taget sin blideste vaarmine paa. I en haandevending indhentede den det forsømte, og det blev vaar med alt, hvad vaarens er, med piplende87

græs, med lysegrønt dunet løv og med fuglekvidder overalt, hvor der fandtes en kvist at kvidre paa.

Selv det gamle utidsmæssige gaardsrum fulgte med tiden, saa godt det kunde. Regnen havde holdt storvask dernede, selv krogene med de skidne sneflækker var blevne rene og pyntelige. Muldjorden mellem stenene havde mistet sit graa forstenede udseende og var bleven fed, blød og skinnende sort, og saa pirkede græsstraaene sig op gjennem mulden saa hurtig, de kunde, og kjæm-perne skubbede sig langsomt bagefter. Snart stod stenene omgivne af et ungdommeligt piplende flor, der tog sig saa muntert ud, at den, som ikke kom i godt humør bare ved at se paa det — han maatte være skabt som min ven fuldmægtigen.

Saa var det en eftermiddag, han kom fra et lidt flot middagsgilde i Virtoria hotel. Det var en gjennemreisende grosserer fra en af smaabyerne, som havde givet middagen, og den havde været særdeles belivet, som det heder med et pent udtryk. Da selskabet ved seks-tiden begyndte at bryde op, var virkningen af al den gode vin synlig paa de fleste ansigter. Især saa værten yderst angreben ud.

Fuldmægtigen forlod hotellet sammen med en gammel studiekammerat, der senere havde slaaet sig paa malerkunsten og vundet et navn ved sine billeder.

Maleren havde drukket som en børstenbinder;I ss

men det havde ikke gjort nogen virkning paa ham. Fuldmægtigen derimod havde som sædvanlig været den forsigtige mand; men alligevel var han øiensynlig under indflydelse af en let og behagelig champagnerus. Han blussede som en sol og talte som en høiesteretsadvokat for skranken.

De gik bortover Dronningens gade, indtil de kom til departementet. Hagemann maatte ind og være flittig; der var en skrivelse at koncipere, som absolut maatte være færdig imorgen tidlig, naar bureauchefen kom. .Maleren fulgte med indenfor porten; han gik sjelden eller aldrig forbi uden at slaa et lidet slag indom.

De stansede midt i det gamle gaardsrum, der laa og blundede rundt omkring dem i hele sin originale skjønhed. Eftermiddagslyset laa oppe i luften over deres hoveder som et fint gyldent net, udspændt fra tag til tag. Overst paa murene var der varmt gult solskin, længere nede en let halvskygge; men nede ved jorden var skyggen dybere og mindede om, at det allerede var langt paa eftermiddagen. De aabne kjælderhalse stod og gabte sort, slugende alt det lys, de kunde overkomme, uden at blive det mindste lysere for det.

Og til lysets poesi sluttede sig stilhedens.

Ikke en lyd var at høre, undtagen et enkelt menneskes skridt udenfor i den stille gade; de189

nærmede sig, klang stærkt udenfor porthvælvingen, saa det gav resonnans — og døde langsomt hen paa den anden side.

Og saa hørtes der en liden erotisk kurren fra

dueslaget.

»Kr nu dette noget at staa slig og glo paa?« spurgte fuldmægtigen, der stod og kjedede sig og begyndte at længes ind til sin skrivelse.

Maleren svarede ikke. Først en stund efter sagde han:

Jeg kunde have lyst til at male to billeder her fra gaardsrummet. Det ene slig, som det er nu, med dig som staffage. Du skulde komme ud af den dør derborte med det udskaarne hjerte. En gammel kontorfrakke maatte du have paa og snadde i munden. Vil du staa model til et sligt billede?

»Det skulde blive en deilig prostitution baade for dig og mig, ja for hele deptet.«

»Aa pyt; jeg skulde rette paa det med det andet billede. Det skulde fremstille stedet slig, som det maa have været for hundrede aar siden eller saa omtrent.

Her skulde være buske og bed rundt omkring med sirlige hvide sandgange imellem. Her, hvor vi staar, vilde jeg have en liden tyk Amor med pil paa buen, og derborte skulde der være et lidet kinesisk lysthus.

Det er en eftermiddag — akkurat som denne — for hundrede aar siden. Der har været storBl

igo

middag ovenpaa; vinduerne staar aabne; man hører latteren og passiaren og lyden af de klinkende glas.«

»Men det kunde du da umulig male alligevel.

»Det fik blive min sag. Inde der i lysthuset skulde kaffebordet være dækket med fine japanesiske kopper og forgyldte karafler og glas. — Men inderst inde i skyggen sidder en ung mand i halvmørket og venter — og ud af den dunkle porthvælving der kommer en dame i fiskebensskjørt, lysblaa blomstret silkekjole og med coiffure en bandeau damour. Hun plukker en spiræa af busken der, lugter til den og ser sig ængstelig omkring. I næste øieblik vil hun skraa rask over mod lysthuset.«

»Aha! slåp det derud! Et rendez-vous! Jadet er for saa vidt karakteristisk nok for tidsalderen. Jeg kjender den ud og ind. Bare drik og frivolitet og samfundsopløsende ideer altsammen. Nei, da er min plan til gaardsrummets forskjønnelse ganske anderledes vellykket.

»Naa lad mig høre.«

»Jo, ser du, først vilde jeg naturligvis have dueslaget væk jo før jo heller, og duerne med. Alle smaahusene der skulde nedrives, klædessnorene skulde tages bort, og endelig skulde brolægningen oprives, græsset oprykkes med rod og hele pladsen belægges med asfalt. Da kunde vi endelig sige,I9I

at vi havde faaet et gaardsrum, der tilfredsstillede baade det praktiske behov og skjønhedssandsen.«

Maleren lo, saa det gav ekko fra alle kanter. I den stille eftermiddag rungede latteren mellem den store menneskeomme bygnings mure, der formelig kastede bold med den, indtil den tilslut pakkede sig sammen i de store porthvælvinger eller gjemte sig bort som en hendøende rallen i de mørke kjælderhalse.

»Kan du høre 1 Hele huset ler af dig og din asfalt! Tag dig nu bare iagt, at ikke damen i den lysblaa silkekjole kommer ind ad en løndør og omvender dig, mens du sidder alene derinde i det spøgelsesagtige kontor.«

»Jo, hun skulde komme til den rette!« mente Hagemann — og dermed skiltes de.

Der var frygtelig hedt og kvalmt inde paa kontoret. Solen havde staaet lige paa hele efter middagen. Han aabnede et vindu; men det hjalp ikke stort. Kvalmt var der, og kvalmt blev der.

Han blev rent tung i hovedet af at sidde der og stræve med disse bændelormsagtige perioder, som maa til, hvis en departementsskrivelse skal være comme il faut. De pleiede ellers at bugte sig noksaa glat henover hans papir; men nu slog næsten hver eneste bugt knude paa sig.192

Han havde vist drukket mere burgunder, end han burde — og saa champagnen ovenpaa!

Den, som kunde tage sig en liden lur, bare et kvarters tid, saa vilde døsigheden gaa over! End om han lagde sig ind paa bureauchefens sofa en liden stund?

Han laaste døren af paa indsiden for ikke at blive overrasket af nogen. Og saa gik han ind og lagde sig. Sofaen var slet ikke værst at ligge paa, bare lidt for kort —. Saa, nu laa han udmærket.

Disse kunstnere, hvad det var for nogle umulige mennesker! Tænk, at give sig til at staa og fantasere slig midt paa lyse dagen! Hvad var det nu altsammen for noget vrøvl, han havde vartet op med? Kinesiske lysthuser, fiskebensskjørter, blaat silketøi og Marie Antoinette frisurer, unge mænd, som sad og ventede og smukke damer, som kom til stævnemoder — og saa løndøren, som han havde snakket om ! Mon her virkelig var nogen løndør: Aa langtfra! her var naturligvis ingen. Det var bare tøv altsammen — bare vrøvl — kunstnersludder ! — — — — — — — — — — — — —

Der var ganske rigtig stort selskab ovenpaa. Sorlet af gjæsterne kunde tydelig høres ned i gaarden. Saa trak stemmerne sig tilbage, og en lang_193_

stund horte han bare de spinkle tilslørede toner fra en spinet, hvorpaa en rigatidon blev spillet.

Selv sad han i haven i det kinesiske lysthus; det duftede stærkt af jasmin, af spiræa og af roser.

Først var han alene. Men saa kom par efter par, arm i arm, ud af porthvælvingen og begyndte at promenere omkring i de hvide sandstrøede gange. Naar de passerede tæt forbi lysthuset, kunde han høre, hvad de sagde. Men de talte saa sagte, og saa gik det paa vers altsammen.

Det første par, som kom ganske nær, var en dame, der saa ud til at være et par og tyve aar, og en jævnaldrende ung mand. Flot og elegant saa han ud, og der var noget nonchalant seierssikkert i den maade, hvorpaa han trykkede hendes arm. Hun sagde:

»Kjære Damon, ømt du beder, at jeg vil tilhøre dig. Først du dog med dyre eder evig troskab sværge mig.«

Og han svarede hende, idet han strøg hendes haand:

• Kjære Doris, ved min ære, jeg opfylde skal din bøn; men sværg mig først, at du vil være evig ung og evig skjøn.«

Saa kom der en gammel kavaller, trækkende en ung leende dame ved haanden. Han var vred, og han sagde:

»Phyllis, tilstaa kun din brøde! Nylig lcyste Lykas dig ! Skjult jeg saa din mund at mode hans — og det — det ærgrer mig.

Men hun svarede freidig:

»Og hvorfor, det vide lad mig, gjør dig dette mørk i hu? Tror du, du blot kysse gad mig ? Nei, han kysser bedre end du.

Og saa lo hun ham lige op i ansigtet og lob sin vei.

Og atter kom der et par, og et til, og endnu et. Og den lille tykke Amor stod borte paa sin sokkel og lo og sigtede paa dem allesammen, efter hvert som de kom indenfor skudvidde. Det var en komplet rubensk kjærlighedshave i Watteau-stil. Fuldmægtigen havde nok vidst, at det attende aar hundrede var letsindigt; men at det var saa galt — nei, det havde han dog ikke tænkt sig.

Og se der — der kom der en dame alene, klædt i lyseblaa silke med store røde rosenbuketter over, akkurat som — som en, han ikke længer kunde huske. Hun saa sig forsigtig om, og saa smuttede hun rask ind i lysthuset og lige hen til ham. »Endelig har jeg dig! Har du ventet? Er du vred? Hvorfor svarer du ikke? Hvorfor rækker du mig ikke haanden? Hvorfor kommer du ikke og kysser mig? Naa saaledes? Du gjør- / ^ * -v

dig kostbar? Du spiller den dydige hyrde? Hvor-længe mon det vil vare?»

Hun tog en brun cithar, der hang paa væggen i et rosenrødt silkebaand. Halsen og hovedet var indlagt med perlemor, der lyste med en grønlig fosforagtig glans i halvdunkelheden derinde. Hun præluderede lidt paa den, og tonerne klang som en sagte sølvklar hvisken, akkurat som om strængene havde været spundne af

spindelvævs-traade — og saa nynnede hun, idet hun skottede bort paa ham med et blik, fuldt af ynde, af skjælmeri og af koket spot:

».Min hyrde, Hylas, er beskeden, ømt, o saa ømt han elsker mig; hans hele indbegreb af glæden, saa siger han, det er kun jeg —• men ak — han er og blir beskeden.

Nys lod min moder os alene. Hvad tror du saa, at lian fandt paa? Han stod, som han var skabt af stene, saa i sin hat og vilde gaa. Og ak ! — vi vare ganske ene.«

Han var rent fortryllet af dette blik, af denne stemme, af hele dette graciøse koketteri, der omspandt hans sanser og fyldte hans sjæl med en mild længsel efter lykke, elskov og kjærtegn. Han strakte armene ud mod hende; men hun saa blot endnu mere skjælmsk og endnu mere spottende196

paa ham, og medens hun lod et hvirvlende akkompagnement summe frem af de hviskende strænge, nynnede hun:

»Ak, Thyrsis, hvilken smerte sod

den sangfugl i mit hjerte gjød!

Jeg er baade glad og bange.

Ak, Thyrsis, ak, hvis bare nu

du koin og mig kyssed og favned du —

hvad turde du ei forlange!«

Han rakte atter armene ud imod hende. »Jeg elsker dig!« hviskede han. Men hun blev staaende rolig med citharen i haanden og saa paa ham, medens hendes læbe trak sig op til et haanligt smil.

»Jeg elsker dig!« gjentog han ude af sig selv og gled paa knæ ned foran hende, idet han prøvede at gribe hende med sine hænder.

Da slog hun med et op en klar trillende latter, og den blev besvaret af et helt latterkor udenfor. Hele selskabet var samlet rundt om lysthuset og stod og tittede ind paa gruppen, og flere og flere strømmede til, frem bag alle buskene myldrede de, ud af portrummene, op af kjælderhalsene, alle vinduerne fyldtes, og lo gjorde de alle, lo, saa huset rystede og skalv og vinduerne klirrede. Han vilde springe op; men han kunde ikke; han maatte blive liggende i den ydmygende stilling.

»Bravo, bravo!« blev der raabt. »Det er endnu det originaleste tableau vivant, nogen har97

fundet paa,« raabte nogle. »Det overgaar selv de bedste indfald fra Fladeby,« mente andre. »Hvem er det, hvad er det for et kostume, han bærer, hvad forestiller han?« raabte alle i munden paa hinanden.

j'Det er husets nuværende herre, vor efterfølger og dommer, en ung mand, der er hundrede aar ældre end os,« sagde damen. »Allerede paa skolebænken har han lært at foragte os, vort liv var frivolt, vore ideer vanvittige, vore fornøielser umoralske. Vore tænkere var fantaster, vore skribenter var spottere, vor kunst var aandsforladt. Han smiler overlegent af vor store Rousseau, som lian kan takke for de største samfundsgoder, hans tid eier; han nærer den dybeste afsky for vor guddommelige Voltaire, skjønt han ikke har læst en linje af hans udødelige værker. Vore søde smaa elskværdige hyrdevers finder han flaue og intetsigende — hvis de da ikke, som idag, stiger ham til hovedet, som en usømmelig drøm — kort alt hvad vi eiede og alt hvad vi levede, alt hvad vi beundrede og alt hvad vi nod, det har han lært at veie og finde for let. Hans liv, hans ideer, hans glæder derimod, de er mønstergyldige i hans egen indbildning. Vi havde opgaver, han har bare forretninger, vi havde interesser, han har bare adspredelser, vi havde ærlige livsglade nydelser, han harig8

bare lystent hykleri, vi var følsomme, han er tør, vi var ekstragavante, han er bare praktisk, vi var kokette, han er bare banal; vi var det glade livs-lystne gilde, han er bare dagen derpaa med hele dens katzenjammerlighed. »Aprés nous le déluge!« sagde vi i vor tid. »Aprés nous la trivialité« skulde vi have sagt. Se der ligger beviset. Han har taget vor gamle tumleplads i besiddelse og omskabt den i sit billede. Til straf fordi han har tilintet gjort

vort værk, vil vi tilintetgjøre hans. Kom!«

Og under jubel og latter gik hun henimod kontoret i spidsen for hele sværmen. I et sprang var han ved kontordøren, smuttede ind og laaste døren igjen paa indsiden; men neppe havde han dreiet noglen om, før hun var inde i værelset gjennem løndøren bag ham med hele den kaade sværm myldrende ind efter sig. Protokollerne blev revne i stykker og kastede ud gjennem vinduerne, kontorstolene blev splintrede og sendt samme vei, blækhusene blev væltede over lysepladerne, og alle papirerne for som et sne veir gjennem luften. »Hvad vil bureauchefen sige imorgen!« skreg han himmel-høit, saa han skvat op ved at høre sin egen stemme.

— — Hvor var han? Aa, det var jo sandt, han laa paa bureauchefens sofa og sov middag. Det var allerede temmelig skummert omkring ham; han199

maatte have sovet længe. Jo, klokken var jo allerede næsten 10. — Hvad var det? Hørte han ikke endnu raslen af papir? Naa, det var trækken fra det aabne vindu, som tumlede med nogle papirer, der laa paa pulten.

Fy, for en væmmelig drøm! Ug for en væmmelig hovedpine! Den satans burgunder! Og den satans maler, som havde proppet ham med sit sludder om det attende aarhundrede!

Der kunde ikke være tale om at gjøre skrivelsen færdig ikvæld. Bedst var det at komme hjem og se at faa sove hovedpinen væk. Han luskede ud af kontoret og skraanede ilfærdig over mod portrummet uden et se hverken til høire eller venstre. Drømmen sad ham endnu i blodet. Idet han lukkede den tunge port igjen efter sig, syntes han grangivelig, han hørte tisken og hvisken og fnisen derinde i det gamle gaardsrum.M